

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

SİYASAL ALANDA ERKEKLİĞİN İNŞASI: KÜRT
SİYASİ HAREKETİNDE CİNSİYETİN YENİDEN
KONUMLANIŞI

Bahar MERMERTAŞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Dilek CİNDÖĞLU

Mardin 2015

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

SİYASAL ALANDA ERKEKLİĞİN İNŞASI: KÜRT
SİYASİ HAREKETİNDE CİNSİYETİN YENİDEN
KONUMLANIŞI

Bahar MERMERTAŞ

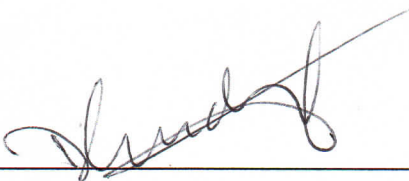
Tez Danışmanı
Prof. Dr. Dilek CİNDÖĞLU

Mardin 2015

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Sosyoloji Anabilim Dalı 12752001 numaralı öğrencisi Bahar MERMERTAŞ'ın hazırladığı “**Siyasal Alanda Erkekliğin İnşası: Kürt Siyasi Hareketinde Cinsiyetin “Yeniden” Konumlanması**” başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 09/02/2015 Pazartesi günü saat 14:00’da yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/ oy birliğiyle karar verilmiştir.

Başkan _____

Prof. Dr. Dilek CİNDÖĞLU

Üye _____

Doç. Dr. Zülküf KARA

Üye _____

Yrd. Doç. Dr. İclal Ayşe KÜÇÜKKIRCA

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...../...../..... tarih ve ...../.....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2015

Enstitü Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK

Mir Rubar'a...

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Problematiği.....	4
1.1. Araştırmanın Yöntemi.....	6
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAPI.....	8
2.1. Milliyetçilik/Militarizm ve Cinsiyet İlişkisi.....	8
2.1.1. Milliyetçilik, Militarizm ve Etnisite Tartışmalarında Cinsiyet/Toplumsal Cinsiyet.....	8
2.1.2. Militarize Edilen Cinsiyetler.....	12
2.1.3. Milliyetçi Hareketlerin ‘Feminist Vaatleri’.....	17
2.1.4. Tartışılmayan Alan Militarize Erkeklik.....	19
2.2. Cinsiyet Hiyerarşilerinin Konuşulmayan Alanı: ‘Erkeklik’.....	21
2.2.1. Bedenin Kadere Dönüşmesi Mitosu: Cinsiyet/Toplumsal Cinsiyet.....	21
2.2.2. Cinsiyet Hiyerarşilerinin Mağduru Olarak Erkeklik.....	23
2.2.3. Hegemonik Erkeklik Kurgusu.....	26
2.2.4. Krize Dönüşen Erkeklik.....	29
2.2.5. Farklı Erkekliklerin İmkânı?.....	29
2.3. Türk Modernleşmesinde Ulusal Davaların Cinsiyet İnşası.....	33
2.3.1. Modern Erkeklerin ‘Kurtarılacak Kadınlar’ Projesi.....	33
2.3.2. Pazarlıklar: Feminist Talepler mi, Ulusal Dava mı?	34
2.3.3. Türk Kadınlarını Siyasal Serüveni.....	36
2.3.4. Feminist Bir Eleştiri.....	38

3. KÜRT HAREKETİNDEN SÜZÜLEN FEMİNİZM: POLİTİK KÜRT KADIN KİMLİĞİ.....	45
3.1. Politikleşme Öncesi Kürt Kadın Tasviri.....	45
3.2. Kırılmalar: Köyden Kente Değişen Etkileşimler, Karşılaşmalar.....	48
3.3. Kadınların Mobilizasyonu.....	49
3.4. Yeni Tipolojiler.....	55
4. BDP'DE CİNSİYETE DUYARLI SİYASAL SÖYLEM VE PRATİKLER.....	60
4.1. Cinsiyete Duyarlı Bir Politika Göstergesi Olarak 'Kadın Temsili'.....	60
4.2. Yönetim Anlayışı ve Siyasetçilerin Söylemlerinden Yola Çıkan Bir Cinsiyet Okuması.....	62
5. GELENEKSELLİKTEN “ ERKEKLİĞİ ÖLDÜRMEYE”.....	69
5.1. Siyasal Serüvenler.....	71
5.1.1. Politize Olma Süreci.....	71
5.1.2. İdeolojik Sadakat.....	75
5.1.3. Siyasal Yaşamın Zorlukları.....	76
5.2. Erkeklerin Cephesinden Kadın Özgürlüğü İdeolojisi.....	79
5.2.1. Kadın Özgürlüğü Söyleminin Kökenleri.....	79
5.2.2. Kadınlarla Siyaset Yürütmek.....	82
5.2.3. “ İdeolojinin Hakkını Vermek ”.....	88
5.3. Ev İçi İş Bölümü.....	93
5.4. Namahrem Alanlar.....	100
5.4.1. Namus.....	100
5.4.2. Eşcinsellik.....	103
5.4.3. Erkeklik Öldü mü?.....	107
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA.....	124

Ek 1.....	130
Ek 2.....	132
Ek 3.....	133
ÖZGEÇMİŞ.....	135

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

SİYASAL ALANDA ERKEKLİĞİN İNŞASI: KÜRT SİYASİ HAREKETİNDE CİNSİYETİN YENİDEN KONUMLANIŞI

Bahar MERMERTAŞ

Mardin Artuklu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

2015: 135 Sayfa

Bu çalışma, Kürt siyasi hareketinin “kadınları özgürleşmeye, erkekleri ise erkekliklerini öldürmeye” çağıran söyleminin somut olarak gündelik hayat içerisindeki ataerkil pazarlıklarda ve erkekliğin inşasında nasıl bir rol oynadığını anlamak üzere yola çıkmıştır. Bu bağlamda, Kürt siyasi hareketinin yasal temsilcisi sayılan BDP'nin cinsiyet söyleminin erkek siyasetçiler cephesinden gündelik hayat sosyolojisi açısından tartışmak araştırmanın ana sorunsalını oluşturmaktadır.

Erkeklerin kadınlarla yakın/yüz yüze ilişkilerinde (eşleri, kız kardeşleri, anneleri ve kızları)bu “özgürlükçü söylem”i nasıl yorumladığı, kadın-erkek ilişkilerinin gündelik hayat pratiklerinde nasıl kurulduğu ve ataerkilliğin bu özgürlükçü söylem içinde nasıl yeniden inşa olduğu ana eksenlerdir. Zira erkekliğin özellikle özel alanda nasıl inşa olduğu kadın-erkek ilişkilerini anlama noktasında önemli bir gösteren olup; ataerkil örüntülerin özgürlükçü söylemin içinden nasıl ve hangi biçimlerde sızarak aile içi pratiklere etnisite, din ve sosyal sınıf düzleminde yansıdığını anlamaya çalışmaktadır. Tez çalışması için 10 erkek siyasetçi ve 5 siyasetçi yakını (eş, kız, anne, kız kardeş vb.) ile görüşüldü. Bunun yanında ulaşılabilen kadın siyasetçiler ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirildi. Görüşmeciler belirlenirken farklı yaş ve eğitim durumu, evli ve bekâr olma şeklindeki değişkenler görüşmecilerin, cinsiyet ilişkilerine bakış açısını etkileyeceği düşünüldüğü için göz önünde bulunduruldu.

Bu noktada erkeklerin ister eğitim durumu ister yaş veya mensup oldukları sosyal sınıfın etkisi ile cinsiyete duyarlı kodları olsa da bütün bu değişkenler bir yana Kürt hareketinin cinsiyet mefhumu üzerine olan genel politikaları içinde bulunmanın/çalışmanın cinsiyet eşitliği konusunda duyarlılıklarını arttırdığı söylenmelidir. Erkeklerin siyasal yaşamları ile beraber yeni bir arayış içine girdikleri, kadın ve erkeğe yüklenmiş toplumsal cinsiyet kodlarının cinsiyete duyarlı bir hale evirildiği anlaşılmıştır. Ama kamusal alanda cinsiyetlerin –yeniden- belirlenişi ve kırılmaya maruz kalan ataerkil örüntüler özel alanda da aynı paralellikte ilerlememektedir. Cinsiyet politikasının özel alanda harekete geçmesini etkileyen farklı değişkenler mevcuttur. Erkekler hem kamusal hem de özel alandaki bu değişimin tek öznesi değil ama bu onlara rağmen gelişen bir süreç de değildir. Yani erkekler bir itme gücüyle de olsa kısmen bu değişimin gönüllü katılımcısı durumundadır. Meydana gelen değişim, kimi zaman her anlamda referans aldıkları hareketin öncüleri ve özellikle Abdullah Öcalan'ın çizdiği perspektiflerin hayata geçirilmesiyle ya da bunun tazyiki ile gerçekleşmektedir. Kimi zaman ise hareket içerisinde kurumsallaşan ve etki alanını genişleten kadın siyasetçiler veya siyasal hareket içerisindeki erkeklerin yaşamlarındaki kadınların yön vermeleri ile bahsi geçen değişim olabilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma Kürt hareketinde erkeklerin cinsiyete duyarlılaşma sürecinde kamusal/siyasal gerilimini sorunsallaştırmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Roller, Toplumsal Cinsiyet, Erkeklik, Kürt Siyaseti, Özel Alan

ABSTRACT

Master Thesis

CONSTRUCTION OF MASCULINITY IN THE POLITICAL SPHERE: RE-POSITIONING OF GENDER IN KURDISH POLITICAL MOVEMENT

Bahar MERMERTAŞ

Mardin Artuklu University
Institute of Social Sciences
Department of Sociology

2015: 135 Pages

This study aims to understand the role of the Kurdish political movement that ask for “the women to liberate themselves and the men to kill their masculinities” in the the constructing of masculinities and in the patriarchal bargains in the course of everyday lives. The main problematic of this study is to analyze the gender discourse of the PDP (Peace and Democracy Party, BDP), i.e., the legal representative of Kurdish political movement in Turkey, from the view of the male politicians and in the context of the sociology of personal life. This thesis is mainly addressing these questions; how the men interpret this libertarian discourse in their close relations with the women (their wives, sisters, mothers and daughters), how relations between the men and the women are established during personal life practices and how the patriarchy is positioned in the context of this libertarian discourse. The problem of how the masculinity is established in private sphere is particularly important. So this study is discussing how and in what forms the patriarchal patterns overrun the libertarian discourse and reverberate in domestic family life in terms of ethnicity, religion and social classes. For the purpose of my research, I interviewed with ten male politicians and five relatives of the politicians (wife, daughter, mother, sister, etc.). Besides, in-depth interviews were conducted with female politicians. The variables such as age, education and marital status were taken into

consideration when I selected the interviewees. All these variables were thought to be affective on the views of the interviewees regarding gender relations

The politicization process which started with a quest for democracy has been turned into a way of life and political sphere has become the power that motivates male politicians in all aspects of their life. The women, both with their political performance and with their private relations, have shaken the power and uprooted the conventional roles. While the presence of the women in political sphere democratizes this sphere and make the masculine policy discourse to evolve, in the imagination of the male politicians sharing this sphere causes the anxiety of losing power. On the other hand, the presence of female politicians serves as a control mechanism for male politicians and assists in destroying the codes of traditional patriarchal patterns. Although the men may have gender-sensitive codes because of their educational background, age, or the social classes they belong, it should be stated that being a part of the movement certainly increase their sensitivity with regard to gender equality.

It is reached the conclusion that the men, during their political career, start to look for a new thinking in their entire life and the gender codes that has been imposed on the men and the women, they become more gender sensitive. The reformation of genders and the change of patriarchal patterns in public sphere do not conform to patterns in private sphere. There are different variables that shape the gender relations in private sphere. It will not be wrong to assert that the men are not the agents of this change both in public and private sphere. At times, the transformation within the party was possible through the driving leaders of the movement and the perspectives of Abdullah Öcalan who they occasionally may refer on this issue. At other times, the female politicians who are well organized in the movement and have great influence on it, and the other women who are the close relatives of the male politicians are the real causes that transform the male politicians.

Key words: Gender Roles, Social Gender, Masculinity, Kurdish Politics, Private Sphere

ÖNSÖZ

" Gerçekten de en çok erkeği ezer erkeklik... Yanındaki kıza laf atana okkalı bir kafa atamamanın, maçta topu tutamamanın, askerde düşmanı muhlayamamanın, yatakta kadını haklayamamanın, eve ekmek taşıyamamanın yarattığı tahribat o denli büyüktür ki bunlarla baş edebilmek, ezikliğini örtebilmek için efsaneler uydurarak erkekliğini yüceltir erkek: Adama öyle bir kafa atmıştır ki, topa öyle çakmıştır ki, kıza öyle haklamıştır ki...(...).Kaç namus cinayetinde, kaç sevilmemiş çocukta, ilan edilememiş kaç aşkta, yok yere çekilmiş kaç hançerde, gereksiz yere ilan edilmiş kaç savaşta bu fuzuli dolduruşun parmak izleri vardır. "

Can DÜNDAR

Bu tez çalışması erkeklik literatüründen yola çıkarak sosyolojisi yeni yeni yapılmaya başlayan bir halk olan Kürtlerin son otuz yıldır sürdürdükleri etnik mücadele içinde erkekliğin hangi dinamiklerle ve nasıl yeniden inşa olduğunu, hareketin cinsiyet söylemine olan bakış açılarını onların dilinden anlamaya çalışmak üzere yola çıkmıştır. Elbette ki araştırma örnekleme çerçevesinde siyasetçilerle yapılan görüşmeler sonucu ulaşılan değerlendirmeler, kesin yargılar olmamakla beraber görüşmeler sonucu elde edilen veriler ışığında ulaşılan değerlendirmelerdir.

Bu çalışma olgunlaşırken sosyolojik düşünmeyi, sosyal bilimlerin genel kabullerine eleştirel bakmayı öğrenme noktasında Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyoloji Anabilim dalında ders aldığım hocalarımla büyük katkıları oldu. Kendilerine buradan teşekkür etmek isterim.

Tez konumun olgunlaşması sürecinde önerilerini ve desteklerini esirgemeyen Handan Çağlayan ve Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Metin Yüksel'e, tez sürecim boyunca bütün fikirlerimi sabırla dinleyip, beni yüreklendiren güzel insan Bahtiyar Mermertaş'a, yardımlarından dolayı Şerefhan Mermertaş'a beni sürekli duygusal olarak güçlendiren, teknik desteğini

esirgemeyen ve heyecanıma ortak olan, isimlerini saymakla bitiremeyeceğim sevgili arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Bu yolculuğa başlamam noktasında desteklerini sunun ve bana inanan hocam Doç. Dr. Zülküf Kara'ya, tez süreci boyunca bir tez danışmanından öte yol arkadaşlığı yapan ve telkinlerini esirgemeyen tez danışmanım, sayın hocam Prof. Dr. Dilek Cindoğlu'na özel olarak teşekkür ederim.

Son olarak benimle görüşmeyi kabul eden ve çalışmamı kıymetli bulan BDP'li siyasetçiler ve ailelerine, kadınlarla görüşme noktasında fiziksel koşullarını benden esirgemeyen Selis Kadın Danışmanlık Merkezi çalışanlarına, tez sürecim boyunca beni çalışmaya teşvik eden sevgili hayat arkadaşım Rezan'a, bana yaşamı sorgulama yetisini kazandıran ve tez konumun oluşmasında bana ilham veren babama, akademik yaşamımın devamı için her türlü desteğini esirgemeyen ve okuma aşkımı diri tutan anneme şükranlarımı sunmak istiyorum.

GİRİŞ

“Siyasal Alanda Erkekliğin İnşası: Kürt Siyasi Hareketinde Cinsiyetin Yeniden Konumlanması” isimli bu tez, cinsiyet çalışmaları ve milliyetçilik çalışmaları ekseninde, alan çalışması verileriyle yapılan analizler sonucu ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik çalışmaları literatürünün cinsiyetle kesişen noktaları tez kapsamına alınmıştır. Tez çalışmasında, erkeklik çalışmalarına Kürt siyasi hareketi ekseninden bakmak yoluyla bu alandaki boşluğu doldurmak amaçlanmaktadır.

BDP, DEP ile başlayan Kürt siyasi hareketinin ideolojisini referans alarak siyaset yürütmektedir. Bundan dolayı tez çalışması boyunca BDP ve Kürt siyasi hareketi kavramları birbirinin yerine kullanılacaktır. Ancak Kürt hareketi kavramı kullanılırken 1980 sonrası Kürt özgürlük mücadelesi yürütme iddiası olan hareket kastedilecektir. Ayrıca KADEP, HAK-PAR gibi cinsiyet eşitliği söylemi iddiası bulunmayan partiler de bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Kürt hareketi, diğer milliyetçi hareketler ve ulus kurtuluş hareketlerinde olduğu gibi; bir yandan kimlik mücadelesi ve ulusu kurtarma mücadelesi verirken bir yandan da cinsiyetleri ulusal davaya çeşitli şekillerde davet etmektedir. Bütün ulus hareketlerinde olduğu gibi kadın ve erkekler, ulus kurtuluş hareketlerine eklemlenirken yeniden cinsiyetlenirler. Yeni kadınlık ve yeni erkeklikler kurgulanır ve cinsiyetler militarize edilir. Alandan etkilenip yeniden cinsiyetlenen kadın ve erkekler alanın da cinsiyetini değiştirirler.

Genel olarak kurtuluş hareketlerinde erkekler aktör, kadınlar ise mağdur ve geride kalanlar olarak tasvir edilir. Ancak milli mücadele içerisinde nasıl öznellikler inşa ettikleriyle ilgili çalışmalar çok azdır. Kürt hareketi içerisinde kadınların öznellik inşası ile ilgili çalışmalar¹ varsa da erkeklerin nasıl konumlandığı ile ilgili çalışmalar noktasında boşluklar mevcuttur.

---

¹Handan Çağlayan, *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, (2010).

Bu bağlamda, bu tezde Kürt hareketinin ve özelde BDP'nin *kadın özgürlüğü* ve *erkekliği öldürme*² söylemi politikasının, hareketin erkek siyasetçilerince nasıl algılandığı tartışılmıştır. Erkek siyasetçilerin kamusal alan ve özel alanı kapsayan cinsiyet söylemini özel alanda yakın ilişki içinde oldukları kadınlarla nasıl kurdukları, kendilerini bu cinsiyet söyleminin neresinde gördükleri, geleneksel ataerkil örüntülerin içinde yeniden kurulan erkeklikler analiz edilmiştir.

Tez çalışmasının ilk bölümünde araştırmanın geniş olarak konusuna değinilmiş ve bu konunun nasıl bir yöntem ile araştırıldığı açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, milliyetçilik literatürü ve cinsiyet çalışmalarının tez konusu kapsamında birbirini kesen yönleri tartışılmıştır. *Milliyetçilik/Militarizm ve Cinsiyet İlişkisi başlığı* altında, milliyetçilik ve cinsiyet ilişkisine yer verilmiş, milli davalar ve cinsiyet arasındaki yakın ilişkinin görünmezliği, cinsiyetlerin nasıl bir militarizasyon sürecinden geçerek yeniden inşa edildiği/olduğu, milli davalarda özne ve nesne olarak konumlanma hali, cinsiyetlerin hangi vaatlerle ve nasıl militarize edildiklerinin bir tartışması yapıp, tezin temel teorik çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Elbette milliyetçilik, militarizm ve etnisite konuları başlı başına çalışma konuları olup; yürütülecek tartışma ve tezin temellendirileceği teorik zemin, bu alanların sadece cinsiyetle kesiştiği hususlarla sınırlandırılacaktır.

Milliyetçiliğin eril aklın ürünü olduğunu varsaydığımızda, erkeklerin milliyetçilikle ilişkilerini anlamak için halen yeni bir alan olan erkeklik çalışmalarının gözden geçirilmesi gerekmektedir. *Cinsiyet Hiyerarşilerinin Konuşulmayan Alanı: 'Erkeklik'* başlığı altında 'erkeklik' in ne demek olduğu, hangi dinamiklere eklemlenerek inşa olduğu, bununla beraber özendirilen erkekliğin sınırları içerisinde olma arzusu, inşa olan erkekliklerin farklılıklarına rağmen iktidar ile eklemlenerek yeniden kurulması, 'erkek'lerin ataerkil erkeklik örüntülerine karşı nasıl stratejiler geliştirdiklerine değinilmeye çalışılacaktır.

---

²Mahir Sayın, *Erkeği Öldürmek*, Zelal Yayınları, İstanbul, (1998). kitabı Abdullah Öcalan ile yapılan röportaj sonucu ortaya çıkmıştır.

Tez çalışmasının kapsamı her ne kadar Kürt Siyasi Hareketi ile sınırlı olsa da, Kürtlerin yaşadıkları Türkiye coğrafyası itibariyle, Türk modernleşmesi içerisinde kurulan cinsiyet ilişkilerine değinmemek büyük bir eksiklik olacaktır. *Türk Modernleşmesinde Ulusal Davaların Cinsiyet İnşası* başlığı altında aynı coğrafyayı paylaşan milletler olarak Türk ve Kürtlerde kurtuluş dönemi ve kurtuluş mücadelesi sırasında kadın ve erkekleri mobilize etme yöntemlerinin benzeşen ve ayrılan yönlerinin açığa çıkarılması gereği duyulmaktadır. Bunun için de Türk modernleşmesi örneğinde cinsiyetlerin ulusal davaya nasıl davet edildikleri, milli davadan bu yana nasıl konumlandırıldıkları ve temsil dengeleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle bu bölümde Türk modernleşmesinin sadece cinsiyet çalışmaları açısından bir analizi yapılacaktır.

Üçüncü bölümde, *Kürt Hareketinden Süzülen Feminizm: Politik Kürt Kadın Kimliği* başlığı altında ‘Kürt kadın’ ların, özelde BDP genel olarak da Türkiye deki Kürt Hareketi içerisinde harekete nasıl katıldıkları, hareketin kadınlık çağrısı, ataerkil yapı içerisinde politik kadınlığa uzanan süreçleri, *özne* olmaya kadar uzanan serüvende nasıl konumlandıkları, Kürt hareketinde kimlik mücadelesinden feminist mücadeleye nasıl yol kat edildiği tartışılarak tez çalışmasının kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur.

Dördüncü bölüm olan, *BDP’de Cinsiyete Duyarlı Siyasal Söylem ve Pratikler* başlığı altında, BDP’nin kamusal ve özel alanı kapsayan cinsiyet özgürlüğü söylemine yer verilmiş ve politikacıların sosyal medya üzerinden paylaştıkları cinsiyet söylemlerinin içerik analizi yapılmıştır.

Beşinci ve *Geleneksellikten ‘Erkekliği Öldürmeye’* başlıklı son bölümde çalışma konusu kapsamında, saha çalışmasından elde edilen veriler analiz edilmeye çalışılmış ve erkek siyasetçilerin, hareketin cinsiyet söylemini nasıl değerlendirdikleri, ulusal dava içerisinde nasıl *öznellikler* inşa ettikleri yorumlanmaya çalışılmıştır.

1. Araştırmanın Konusu ve Problematiği

Cinsiyet kavramı; kültür, etnisite, iktidar ve söylem bağlamında form değiştirerek inşa olmakta ve bu kavramlar birbirine eklemlenerek cinsiyeti yeniden inşa etmektedir. Judith Butler'cı bir yaklaşımla cinsiyet kavramının kendisi bir inşa süreciyken toplumsal cinsiyet kavramının yerine cinsiyet kavramını kullanmak daha yerinde olacaktır.³ Cinsiyet çalışmaları son yıllara kadar kadınlığın durduğu yerden cinsiyet eşitsizliklerine bakmaktır. Ancak bu çalışmanın amacı ve konusu erkeğin/erkekliğin durduğu yerden bakarak cinsiyet eşitsizliklerini tartışmak olacaktır. Çünkü eşitsizlikler önümüzde büyük ve aşılmaz olarak dururken, eşitsizliklerin sadece kadınlık üzerinden okunması eşitsizlik dinamiklerini açıklama noktasında eksik kalmaktadır. Bu noktada iktidar aracılığı ile çıkarlar doğrultusunda inşa olan erkekliğin sorunsallaştırmanın merkezine çekilmesi gerekiyor gibi görünmektedir.

Patriyarkal düzen içerisinde eşitsizliği yaratan olarak, eşitsizliği kuran dinamikleri, buradan da 'güçlü olmak' yani 'erkek olmak' zorunda olmanın yarattığı baskının doğurduğu mağduriyete de değinilmesi gerekmektedir. R.W. Connell, Antonio Gramsci'den ödünç aldığı 'hegemonya' kavramıyla, *hegemonik erkeklik* kavramını tartışır ve küresel bir erkek egemen cinsiyet düzeninden söz eder⁴. Son yıllarda ise küresel düzeyde, erkek egemen cinsiyet düzenine karşı duran bir erkekliğin imkânının tartışmaları sürmektedir. Ayrıca hegemonik bir erkeklikten söz ediliyorsa bu kavramın dışında kalan erkeklerin cinsiyet düzeni ve erkekler dünyasında kendilerini nasıl var ettikleri tartışılmalıdır. Bu bağlamda sol-sosyalist hareketler, lgbti ve Kürt hareketi⁵ mevcut erkek egemen düzene eleştiriler getirmekte ve farklı erkeklik tartışmaları sürdürmektedirler. Tez çalışması kapsamında, son 30 yıldır süregelen Kürt hareketi, özel de ise

---

³Judith Butler, *Cinsiyet Belası*, Metis Yayınları, İstanbul, (2010).

⁴R.W. Connell, *Masculinities*, Cambridge: Polity Press, (1995). ve R.W. Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, (Çev.) Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, (1998).

⁵Yazı boyunca Kürt Hareketi kavramı kullanılırken Türkiye'de ki Kürt Hareketi kastedilecektir. Suriye, Irak ve İran'daki Kürt Hareketi çalışmanın kapsamı dışındadır.

BDP(Bariş ve Demokrasi Partisi)'nin⁶, cinsiyet ilişkilerine ve cinsiyet düzenine getirdiği perspektif, 'yeni kadınlık' ve özellikle 'yeni erkeklik' söylemleri ışığında tartışmalar yürütülmesi amaçlanmaktadır. Kürt siyasi hareketi olan BDP'nin cinsiyet söyleminden yola çıkıldığında milliyetçilik ve cinsiyet ilişkisi uğrağının da konu kapsamında tartışılması gerekmektedir. Çünkü her milliyetçilik akımı, ideoloji ve ulusların inşa süreçlerinde, kadın ve erkekleri harekete davet etme şekilleri vardır. Bu militarizasyon sürecinde 'yeni kadınlık' ve 'yeni erkeklikler' inşa edilir.⁷

Buradan yola çıkıldığında BDP'nin kadın özgürlüğünü ve erkeğin dönüşümünü odağ alan siyasal söyleminin, gündelik hayat içerisindeki ataerkil pazarlıklarda⁸ ve erkekliğin inşasında nasıl bir rol oynadığını anlamak amaçlanmaktadır. Bu çerçevede düşünüldüğünde, siyasal hareketin cinsiyet özgürlüğü söyleminin, erkek siyasetçilerin özel alanlarındaki ilişkilerine nasıl yansıdığı önemlidir. Cinsiyet ilişkilerinin, toplumun alışlagelen din ve ataerkil yapıdan kendini sıyrıp cinsiyete duyarlı hale gelip, gelmediğı problemleri bir durumdur. Bu yönüyle tez çalışması politikacı erkeklerin cephesinden, kurdukları yakın ilişkilerinde (eşleri, kız kardeşleri, anneleri ve kızları) bu özgürlükçü söylemi nasıl yorumlandıkları, kadın-erkek ilişkilerinin gündelik yaşam pratiklerinde nasıl kurulduğı ve geleneksel ataerkil erkekliğin bu özgürlükçü söylem içinde nasıl yeniden inşa olduğunu tartışmayı amaçlanmaktadır.

Bu yönüyle, bu araştırma, Türkiye'de Sosyoloji, Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları, özelde de Erkeklik çalışmaları gibi bir dizi akademik araştırma alanı açısından ilk olması nedeniyle önemli bir veri olma kapasitesine sahip ve literatüre özgün bir katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

---

⁶Parti kapatılmalarından dolayı ismi DEP, HADEP, DEHAP, DTP, BDP, HDP olarak değışen ideoloji temel alınmış, tez fikri oluşurken ve derinlemesine mülakatların yapıldığı süreçte parti ismi BDP olduğundan, partinin siyasetçilerinin çoğı HDP çatısı altında siyaset yürütmelerine rağmen BDP esas alınacaktır.

⁷ Abdullah Öcalan, *Nasıl Yaşamalı 1 (2000)* kitabında, Kürt hareketini anlatırken aynı zamanda gündelik yaşama dair yeni ilişki tarzlarını kurar ve tartışır. Geleneksel cinsiyet rollerinin dışında hareketin kadınlarını yeni kadınlık, hareketin erkeklerini ise yeni erkeklik rolleri doğrultusunda davranmaya çağırır.

⁸ Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, (Çev.) A. BORA ve Diğeri, Metis Yayınları, İstanbul, (1997).

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışması kapsamında amaçlanan, gündelik yaşam pratiklerinden yola çıkılarak cinsiyet ilişkilerini anlamaktır. Ancak gündelik yaşamı anlamak belirsizliklerle doludur. Bu noktada Henri Lefebvre (1958)'nin üç ciltlik kitabın birinci cildi olan *Gündelik Hayatın Eleştirisi*'nde, üç alan olarak sıraladığı, çalışma hayatı veya serbest zamanda, aile ve özel yaşam veya kültürün dışındaki 'yaşamsal deneyim' anlarından gündelik yaşamın izlerini sürmenin imkânını sunar. Gündelik yaşamın, bu üç alanın ya da görüngünün tümünde geliştiğini ve gündelik yaşamın bu üç farklı bütünlüğü içinde olduğunu öne sürmektedir (Lefebvre, 2012). Somut bireyi belirleyen bu süreç ancak *derinlemesine görüşmeler* yapılarak anlaşılabilir. Çalışma boyunca konuya yaşam öykülerinin içinden bakmak amaçlanmış ve sosyal bilimlere genel geçer veri sağlamaktan öteye *niteliksel* bir çalışma ile siyasetçilerin her birinin nasıl öznellikler inşa ettiğini anlamak üzere yola çıkılmıştır.

Araştırmanın yöntemi tasarlanırken temelde iki kaygı yaşandı. Birincisi, siyasal alanın ezber ve söylemsel ifadelerinin araştırma konusu için yeterince veri sağlamayacağı kaygısıydı. Ancak bu sorun siyasetçilerin ifadelerine satır arasından bakmak ve içerik çözümlemesi yapma yolu çözüldü. İkinci kaygı, erkeklerin özel alanlarını bir kadın ile konuşmak istemeyecekleri idi. Ancak, beklenin aksine siyasetçi olmanın 'ruhu' ile zaten konuşmaya hazır oldukları anlaşıldı. Özel alanın içtenlik ile anlatımı sorununun ise Kürt hareketinin dokusunu biliyor olmak ve siyasetçi bir babanın kızı olmanın avantajı ile kısmen aşıldığı kanaatindeyim. Mülakat randevusu talebi ile gidilen bütün siyasetçilerle zaman sıkıntıları olmasına rağmen görüşülebildi. Mülakat yapılacak kişilere ulaşma noktasında *kartopu* yöntemi kullanıldı. Kadın görüşmeciler ile de görüşmek için *Kız kardeşlik* ruhu ile kadın danışmanlık merkezlerinden yardım alındı ve görüşmeyi kabul eden kadınlar yeni görüşmeler için aracılık sağladılar.

Tez çalışması için 10 erkek siyasetçi ve 5 siyasetçi yakını(eşi, kızı, annesi, kız kardeşi vb.) ile derinlemesine mülakat gerçekleştirildi. Bunun yanında ulaşılabilen kadın siyasetçiler ile daha önce planlanmadığı halde, konuya dair özel merakları nedeniyle mülakatlar gerçekleştirme imkânı bulundu. Kadın siyasetçilerle yapılan görüşmelerin planlanmamış ve yapılandırılmamış olduğunu özellikle belirtmek gerekir. Parti binalarında erkeklerle yapılan görüşme öncesi veya sonrasında tamamen sohbet sırasında gönüllü, randevusuz görüşme yapma şeklinde gelişmiştir. Görüşmeci profili belirlenirken farklı yaş ve eğitim durumu, evli ve bekar olmak suretiyle farklı olmalarına dikkat edildi. Çünkü bu değişkenlerin cinsiyet düzenine bakış açısını etkileyeceği düşünülmektedir. Mülakat soruları hazırlanırken açık uçlu sorularla, yönlendirmeden uzak doğal bir görüşme süreci yakalanmaya çalışıldı. Erkek siyasetçilere yöneltilen sorularda, sorular kategorize edilmeden veriler şu şekilde gruplandırılmaya çalışıldı:

Birinci grup sorularla siyasetçilerin, Kürt hareketi ile kurdukları bağ anlaşılmasına çalışıldı. Harekete katılımları, ideolojik referansları, harekete nasıl eklemlendikleri anlaşılmasına çalışıldı.

İkinci grup sorularla, kadın temsili noktasında cinsiyete duyarlı bir siyaset iddiası ortaya koyan BDP’de erkek bir siyasetçi olarak kadın temsili, kadın kotası, eş başkanlık sistemi ve kadınları siyasal alanda nasıl değerlendikleri anlaşılmasına çalışıldı.

Üçüncü grup sorularda ise araştırmanın ana sorunsalı olan BDP’nin veya daha genel anlamda Kürt Hareketinin *cinslerin özgürleşmesi* söyleminin özel alanda gündelik yaşam pratiklerinde nasıl yaşandığı anlaşılmasına çalışıldı.

Kadınlarla yapılan görüşmelerde ise onların gözünden erkeklerin bu özgürlükçü söylemi ne kadar ve hangi biçimlerde hayata geçirebildikleri anlaşılmasına çalışıldı. Görüşme yapılacak kadın profili tasarlanırken ise her hangi bir değişkene başvurulmadan siyasetçi yakını olmaları veya BDP’de siyaset yapıyor olmaları tez konusunun sınırları içerisinde yeterli bulundu.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAPI

2.1. MİLLİYETÇİLİK/MİLİTARİZM VE CİNSİYET İLİŞKİSİ

Milliyetçilik ve cinsiyet ilişkisine yer verilen bu bölümde, militarizm ve cinsiyet arasındaki etkileşimin görünmezliği, cinsiyetlerin nasıl bir militarizasyon sürecinden geçerek yeni cinsiyetlerin inşa edildiği, milli davalarda özne ve nesne olma hali, nasıl vaatlerle ve hangi şekillerde cinsiyetlerin militarize edildiklerinin bir tartışması yapıp, tezin temel teorik çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Elbette milliyetçilik, militarizm ve etnisite konuları başlı başına çalışma konuları olup; yürütülecek tartışma ve tezin temellendirileceği teorik zemin, bu alanların sadece cinsiyetle kesiştiği hususlarla sınırlandırılacaktır.

2.1.1. Milliyetçilik, Militarizm ve Etnisite Tartışmalarında Cinsiyet/Toplumsal Cinsiyet

Militarizm, milliyetçilik ve etnisite tartışmalarında genel olarak toplumsal cinsiyet/cinsiyet kavramı, bu sayılan mefhumlarla ilgisi yokmuş gibi görülür veya göz ardı edilir. Aralarındaki ilişkiye dair yapılan çalışmalar pek azdır. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda, cinsiyet ilişkilerine değinilmemesi büyük bir eksikliktir. Cinsiyetin yeniden kurulmadığı veya militarize edilmediği bir ulusal dava ya da milliyetçi hareketten söz etmek çok güçtür. Cynthia Engloe (2003) cinsiyet ile vatandaşlık, etnisite, ulus ve ırk ilişkisine bakarken, toplumsal cinsiyet ile etnisite/ulus/ırk ilişkilerinin birbirlerini etkilediği görüşündedir. Kadınları ve erkekleri ulusal davaya çağırmayan ve ulus inşa sürecine katmayan bir hareket olmasa gerek.

Ulus inşa süreçlerinde ve milliyetçi hareketlerde, cinsiyet özelliklerine göre kadınlar ve erkeklere yeni görevler verilir, yeni kadınlık ve yeni erkeklikler inşa edilir. Çünkü “kadınlık ve erkekliğin günlük hayattaki biçimleri değiştirilmeden hiç kimse, hiçbir cemaat, hiçbir milli hareket militarize edilemez” (Engloe, 2011, 219). Kadınlar ve erkekler, mevcut düzen içerisinde toplumsal cinsiyet rollerine göre, ulusun kurtuluşu için yeni projeler çizilir ve vaatlerle ulusal davalara

çağrılırlar. Ulus inşasından geçerken ulusun kadın ve erkek üyeleri artık yeni formlara bürünmektedir.

Ne var ki, milliyet ve milliyetçilik konusundaki hegemonik kuramların çoğu(Gellner, 1983; Habsbawm, 1990; Kedourie, 1993; Smith, 1986; 1995, Greenfeld, 1992) cinsiyet ilişkilerini konuyla ilgisi yokmuş gibi ihmal etmişlerdir. Oysaki cinsiyet ve cinsiyet ilişkileri milliyetçi hareketlere eklemlenen ve sonuç olarak dönüşüme uğrayan yapılardır. Milliyetçilik anlaşılmaya çalışılırken, erkeğe addedilen kamusal alana bakmak yeterli olmayacak, özel alandaki cinsiyet ilişkilerinin de nasıl olduğu ve nasıl evrildiğini anlamak gerekecektir. Tartışmalı bir alan olarak özel alan, özel alana sıkıştırılmış kadınlık, militarizmin tamamen görünmeyen, konuşulmayan yanındır. Bu yönüyle kadınlık ve militarizm ilişkisi sorundur. Kadınlar, milliyetçiliğin siyasalın devindiği kamusal alandan dışlandıkları için militarizm ve milliyetçilik ile ilgileri yokmuş ve tek aktör erkeklermişçesine bir tahayyül oluşmaktadır. Çünkü ‘‘Eril mekan’lar otorite, çatışma ve rekabet ile ‘dişil mekan’lar estetik objeler, duygusal anlatılar ve empati ile kodlanır’’ (Sancar, 2013, 25).

Milliyetçilik yazınında, hem aktör hem de mağdur olarak kadınlık görmezden gelinmektedir. Oysaki milli davalara davet edilen kadınlar ve erkekler, cinsiyet özelliklerine göre farklı konumlandırılır, farklı görevlere çağırılır ve milliyetçi hareketler içerisinde yeni cinsiyet özellikleri edinirler. Ne kadın ne de erkek aktörler ulusal davaya çağırıldıkları zamanki cinsiyet özellikleri ile kalmaz yeni cinsiyet rolleri inşa olunur. Bu anlamda milliyetçiliğin izlerini sadece kamusalda sürmek sorunlu bir tartışma olacaktır. Görünürde, yasalar ve toplumsal sözleşmeler, kamusal alanda cinsiyet eşitliğini büyük ölçüde eşitlemiştir. ‘‘Carole Pateman’a göre sistem, modern liberal devlette ataerkillikten kardeşliğe(fraternity) dönüşmüştür. Ataerkillikte baba(veya baba figürü olan kral) hem erkek hem de kadını yönetir, kardeşlikte ise erkekler, kadınları özel ev içi alanda yönetme hakkına sahiptir ama kamusal, siyasi alanda kendi aralarında toplumsal eşitlik düzeni sözleşmesini kabul etmişlerdir.’’(Akt. Yuval-Davis, 2010,

28). Ancak toplumsal sözleşmelerle eşitliğin kurulmuş olduğunu varsayıldığımızda dahi kamusal/siyasal alanın pratiği farklı gelişmektedir. Belki de tam da bu noktada kamusal alan ve özel alan kavramlarının tartışmalı olduğunu sınırlarının aslında çok da belirgin olmadığını belirtmek gerekir. Bu ikililik hali doğasında böyle olmayıp Batı tarafından kurulmuş bir forma sahiptir. Jürgen Habermas (1997) kamusal alanın ötesinde bir ilişki biçimi olarak tanımlamaktadır. “...kamusal hayata katılabilmenin koşulu, bir aile reisi olarak, özel hayat alanında özerk olmaktır [...] *poliste* bir şahsın konumu, *oikostaki* despotluğuna bağlıdır” (Habermas, 1997, 60). Modern toplum tarihinin bir ürünü olan bu ayrım doğrultusunda araçsal akıl, amaç yönelimli akıl, yani erkek akıl modern topluma en uyumlu düşünme biçimi olduğundan dolayı erkek egemen bir sistemi doğurup beslemektedir (Uçan, 2012, 266). Hannah Arendt’de (1997), kamusal alanı antik çağda, özgür erkek bireylerin farklarını ortaya koyarak üstünlüklerini gösterebileceği yer olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*’nde (2002) kadınların siyasal kamudan dışlanmasını, sadece erkeklerin buraya kendilerine ayrılmış bir kontenjanmışçasına hâkim olması anlamında değil, siyasal kamunun yapısı ve özel alanla ilişkisi itibarıyla cinsiyete özgü bir şekilde belirlenmesine de değinerek alanın cinsiyetlendirildiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kadınların farklı motivasyonlarla yetiştirilmiş olmalarından dolayı toplumsal sözleşmeler eşitsizliği ve baskıyı gidermeye yetmemektedir. “Tüm bu yasal düzenlemelere ve toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konularında atılan adımlara karşın, kadınların eğitimi, çalışma ve siyaset hayatına katılımı, aile içi şiddet ve namus/töre cinayetleri başlıkları altında çok ciddi sorunlar bulunmakta ve Türkiye hala toplumsal cinsiyet eşitliği sorunuyla mücadele etmektedir” (Saktanber, Cindoğlu, vd., 2009, 6). Ayrıca özel alan/kamusal alan ikiliğini modern biçimiyle yüceltmek bu iki alan arasındaki toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü ve hiyerarşiyi göz ardı ederek kamusal alana “çıkabilmiş” olmayı kurtuluşluğun ölçütü haline getirmek (Acar-Savran, 2011, 257) anlamına gelmektedir.

Kadınların kamusal hakları kanunlar önünde elde ettikleri durumda da yeni bir ezilmişliği üretildiği görülmektedir. Örneğin kadınların siyasal yaşamda olmasının önünde herhangi kanuni bir engel yokken erkeklerin alanı sahiplenmeleri, alanda hüküm süren eril yapının kendisiyle beraber getirdiği fırsat eşitsizlikleri ve bireysel donanımın yetersizliği kadın teşvikini düşürmektedir. Bu duruma diğer bir neden olarak, kadın doğurganlığı gösterilebilir. Kamu kurumlarının çocuk bakımı hususunda yetersiz düzenlemeleri kadınların daha çok görev üstlenemeyişini, yükselememelerini veya işverenler tarafından bu nedenle yönetici kadrolar için tercih edilmemelerini beraberinde getirip eşit bir rekabetin önüne geçmektedir. Dolayısıyla birçok neden birbirine eklenerek kamusalın eril yapısını besler ve kadını kamusaldan gizil bir şekilde dışlar ve özel alanda kalmasını sağlar. Bu yönüyle eşitsiz şartlar her zaman yasalarla düzenlenememektedir.

Sonuçta dünya, maddi çıkarlar peşinde koşulan, pragmatik kaygılarla dolu ve rekabet eksenlidir. Bu yönüyle alanın cinsiyeti erkek olarak kodlanmıştır. “Milliyetçilik ve milletler genellikle kamusal siyasi alanın bir parçası olarak tartışıldıklarından, kadınların bu alandan dışlanmaları, bu söylemden de dışlanmalarını beraberinde getirmiştir” (Yuval-Davis, 2010, 38). Bu yönüyle popüler tarih yazını, erkeklerin eliyle erkeklerin başarılarını yazmakta, anlatıcının kadın olması durumunda da eril toplumsal hafıza, erkeklerin tarihini yazmakta ve kadınlar milliyetçi hareketlerin görünmeyenleri, konuşulmayanları olmaktadır. Çünkü kamusal alanın cinsiyeti, eyleyen, özne ve aktör olarak erkektir.

“Engloe milliyetçi hareketlerin genellikle kadınların değil, erkeklerin deneyimlerine dayandığını gösterir: Milliyetçilik tipik olarak erkekleştirilmiş hafızadan, erkekleştirilmiş aşağılanmadan ve erkekleştirilmiş umutlardan doğmuştur” (Engloe, 2011, 203-227) der. Böyle bir hikâyede, yani eril tahayyülün ürünü olan milliyetçi hareketlerde, kadınlar kendilerine ancak mağdur ve denetlenen olarak, sembolleştirilen nesnelere olarak yer bulabilmektedir. “Farklı ontolojik temelleri ve söylemleri olsa da toplumsal cinsiyet, etnisite ve sınıf

kavramları somut toplumsal ilişkiler içine geçmiştir ve birbirleri tarafından eklemlenmektedir” (Yuval-Davis, 2010, 29).

2.1.2.Militarize Edilen Cinsiyetler

Milliyetçilik ve cinsiyet kavramları, bir arada çok az tartışılan kavramlar olmasına rağmen milliyetçilik akımları ve ulus inşa süreçlerinin cinsiyeti nasıl etkilediği, ulusal davalara cinsiyetlerin nasıl davet edildikleri ve sonuç olarak nasıl tipolojiler oluştuğu da çok az tartışılmaktadır. Milliyetçilik yazınında, kadınların ve erkeklerin ulusal projeye farklı eklemlenme biçimleri çok az yer almaktadır (Walby, 2011,35). Cinsiyetlere yüklenen farklı cinsiyet özelliklerinden dolayı ulusal davalara ve milliyetçi hareketlere eklemlenme biçimleri ve bu yapılara davet edilme şekilleri farklıdır. Ancak bu hususlar genel olarak göz ardı edilmektedir. Militarizmin kendisi eril zihinsel süreçler üzerinden kurulan bir yapı olduğundan olsa gerek erkeklerin nasıl militarize edildikleri ve neden erkeklerin militarize edildiğinden söz edilmemektedir. Kadınların militarizasyon süreçleriyle ilgili bir takım çalışmalar mevcuttur. Genel olarak bu konuyla ilgili olarak, kadınlar militarizasyon süreçlerinin geride kalanları, bekleyenleri olarak konumlandırılırken, neden ‘daha az militarize oldukları’ çok az yer almaktadır. “Ulus-inşa süreçlerinin bir tür ‘modernleşme’ siyaseti olduğunu da dikkate alırsak oldukça farklı toplumsal cinsiyet konumları yaratmış olacağını öngörebiliriz” (Sancar, 2013, 19).

Bu noktada ulus inşa süreçlerinde yeni cinsiyetlerin inşa edildiğini söylemek gerekmektedir. Çeşitli ulus kurtuluş hareketlerinde modernleşmenin göstereni olarak kadınlar işaret edilir. Özellikle batı ülkelerine karşı kadınların konumu, ulusun da konumu hakkında ipuçları verdiğiinden modernleşmenin göstereni olarak kadınlar işlenmiştir. Türk modernleşmesinin de esasları arasında kadınların eğitimi, gelişimi, batı karşısında modern giyim kuşamları gibi hususlar yer almaktadır. Ayrıca dönem itibariyle kadın haklarının önünün açılması amacıyla,

çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bütün bu dönüşüm serüveni, farklı toplumsal cinsiyet konumlarının oluşmasına neden olmuştur.

Ulusal projelerde kadınların katılımını kolaylaştırmak için çeşitli vaatlerde bulunulur ve böylelikle kadın katılımı ve mobilizasyonu sağlanmaktadır. Çünkü “kadınların, kendi çıkarlarını gözetken ulusal projeleri daha büyük bir istekle desteklemeleri olasıdır” (Walby, 2011, 51). Bu yönüyle her proje, dönemin kadınlarının ihtiyaçlarına ve ulus hareketinin batılılaşma kriterlerine göre çeşitli vaatler sunar. Ulusal projelere dâhil edilmek her ne kadar davet edilme üzerinden ve nesne olma riskini barındırır da çıkarlarından dolayı kadınların katılımı kolaylaşmakta, kamusal alanda kadınlara alan açılmaktadır. Ancak “kadınlar her zaman doğrudan mücadeleye katılmasa da (mücadeleye katılmak onlar için alışılmadık bir şey olmasa da), onların ister ölümler ve yaralılara göz kulak olarak, ister galip olanın beden bulan mülkiyeti haline gelerek her zaman mücadelede özgül rolleri olmuştur” (Yuval-Davis, 2010, 178). Genel olarak kadınların mücadelelerdeki rolleri ikincil roller olmaktadır. Ölümler ve yaralılara göz kulak olmak veya geride bekleyip, çocuklara göz kulak olmak milli hareketlerin kadınlara biçtiği rollerdir.

Kadınlar milli davalara ‘ana’ figürleri olarak da çağrılır ve dâhil edilirler. Ana figürü milli davanın, değerleri, kayıplarının anneleri olmalarından dolayı kutsanırlar. Ayrıca milli davaların analarından beklenen ulusun sonraki kuşaklarına milli bilincin ve kültürün aşılması, yani kültür taşıyıcılığı görevidir. Aynı zamanda, anadilin anne aracılığıyla öğretilmesi beklentisi doğrultusunda, anadilin ve kültürün kaybolmasının önüne geçilmesi ve devamlılığı için ana figürü toplulukların ruhunu simgelemektedir. Erkek egemen kamusal/siyasal alanda, ana kimliği erkek aktörlerin rakipleri olarak görülmediklerinden dolayı eril iktidarı tehdit etmemektedir.

Erkeklere rakip olabilecek olan kesim ulusal davaların ‘yoldaş kadın’larıdır. “Sömürgeci güçlere karşı yürütülen ulusal bağımsızlık mücadeleleri içindeki

egemen cinsiyet ilişkilerine bakıldığında sömürgeciliğe karşı mücadeleyi örgütleyen ‘önder’ erkekleri ve bu erkeklerin üstünlüğü karşısında ikincilleş(tiril)miş ‘yoldaş kadınlar’ ı görürüz” (Sancar, 2013, 51). Milliyetçi hareketleri ve ulusal davaları, erkekler örgütler ve kadınları davaya dahil ederler. Ancak kadın aktörler milli davalar içerisinde mücadeleyi ve rekabeti öğrenmektedir. Yani mücadele alanına, örgütleyen erkeklerin, eril dili ile girmekte ve kendisini kabul ettirme çabası sarf etmektedirler. Kendi mücadele tarzlarını oluşturabilmek veya oluşturamamak, hareketten harekete değişkenlik göstermektedir. Ulusal davalar sonuçlandıktan sonra da bu kadınlar, Türk milli mücadelesi örneğinde olduğu gibi birçok davada özel alana itilmek istenirler (Sancar, 2013).

Milliyetçi hareketlerde, yoldaşlık eksenindeki katılım biçiminde, kadından beklenen kendisini tamamen davaya adanmasıdır. Erkekler hem mücadele yürütüp hem evlenip evlilik yaşamını yürütebiliyorken kadın, toplumsal cinsiyet özelliklerinden dolayı, ya özel alanı ya da mücadele alanını tercih etmek zorunda kalmaktadır. Bu noktada devreye ataerkil pazarlıklar girmektedir. Kadınlar kamusal alandaki sürekliliğini sağlamak için ya yakını olan bir kadından ya da ücretli çalışan bir kadından yardım almak durumunda kalmaktadır. Ataerkil pazarlıklar sonucu çıkılan kamusal/siyasal alan kadınları özel alanın statik yapısından daha dinamik bir alana çekerek güçlendirici bir etki yaptığından dolayı kadınların kamusal alanda süreklilik arz etmek için yeterince motivasyonları var gibi görünmektedir. Yoldaş kadınların katıldıkları milli hareketlerde, özne mi yoksa nesne mi oldukları ile ilgili olarak; “Anne McClintock (1997), Frantz Fanon’un Cezayirli kadınlar ve onların Cezayir devrimine katılımları üzerine yazdıklarını tartışırken şöyle bir sonuca varır: Fanon’un anlatımında kadınlara dışarıdan verilmiş bir öznellik veya eyleycilik konumu söz konusudur; ancak davetle mümkün olan bir konum saptamasında bulunur. Davet edenler ise ulusal hareket içindeki erkeklerdir şüphesiz; iktidar davet edenin elindedir” (Akt. Altınay, 2011, 26-27).

Milliyetçilik ve cinsiyet ilişkisi incelenirken değinilmesi gereken hususlardan biri de milliyetçi hareketler içerisinde cinselliğin de yeni bir bağlama oturtulmasıdır. Bu süreçlerde cinsiyete yeni anlamlar yüklenir, militarist öğelere dişillik ve erillik atfedilir, bedenler ihlal edilir ve cinsellik denetlenir. Militarist hareketler içerisinde kişilerin cinselliklerini sızdırmamaları gerektiğine yönelik öğretiler yaygındır. Dolayısıyla “milliyetçi gündemde evliliğin, döllemenin ve dolayısıyla cinselliğin denetlenmesi eğilimi yüksektir” (Yuval-Davis, 2010, 55). Ancak özellikle kadınların cinselliği denetlenir ve aseksüel olmaları beklenir. Aynı hareket içerisinde duygusal ilişki yaşamının ve cinselliğin sınırları çizilir. Bu yönüyle erkekliğin de hayata geçirilmesinde milliyetçi politikaların pek çok bakımdan merkezi bir rolü vardır. “Ulus- devlet esas olarak erkek bir kurumdur. Feminist yazarlar bu devletin hiyerarşik otorite yapısına, karar alma konularındaki erkek egemenliğine, iç işleyişindeki erkek üstünlüğüne ve kadın itaatine, erkeklerin kadın haklarını, emeğini ve cinselliğini düzenlemesine işaret etmişlerdir” (Akt. Nagel, 2011, 79).

Militarist öğelerin, bedenlere nasıl monte edildiği de tartışılması gereken bir husustur. Vatan toprağının kadın bedeni ile özdeşleştirilmesi, vatan topraklarının işgali durumunda tecavüze uğramışlığının söylemsel olarak ifadesi, dolayısıyla toprak sınırlarını korumanın ‘namusu’ nu korumakla eş değer görülmesi militarizmin cinsiyetçi yüzünü gözler önüne sermektedir.

Savaşlar sırasında kadınların mağduriyetleri, sadece savaşın ardındaki yoksunlukları ile bekleyenler olarak değil birebir tecavüz ve istismara uğrama yolu ile de gerçekleşmektedir. Birçok kadın, savaş süreçlerinde işgal kuvvetlerinin askerleri tarafından tecavüze uğramakta ve istismar edilmektedir. Bu nedendir ki Sabiha Gökçen’ in Dersim harekâtı sırasında yanına silah alması ve herhangi bir terslik olması durumunda ‘düşman kuvvetleri’nin eline düşmektense kendisini öldürmeyi tercih etmesi ve sonuçta tarihe *Dersim Harekâtı ve Namusumu Kurtaracak Silah!* adında bir hatıra düşmüştür. Bu noktadaki kaygı, düşman kuvvetlerinin eline geçip öldürülmekten öte Sabiha Gökçen olarak, yani kadın

olarak düşman kuvvetlerinin eline düşme ve ‘namusunun kirlenmesi’ kaygısıdır. Bunun yanında yakın zamanlarda Suriye’ de, sonucunda Rojava devrimi olarak adlandırılan çatışma ortamında tecavüz ve istismar edilen, bölge kadınları olmuştur⁹ Daha yakın tarihte kendisini Irak Şam İslam Devleti olarak tanımlayan İŞİD’ in saldırdığı Irak bölgesinde kadınlara tecavüz ettiği¹⁰yönündeki haberler mevcuttur. Bu yönüyle taarruza uğrayan sadece toprak değil, kadın bedenleri de ihlal edilmiştir. Böylece hemen hemen tüm savaş anlatıları yalnızca tek tek ya da küçük erkek gruplarının gerçekleştirdiği eylemler olarak değil, devletin ulusal politikasının bir parçası olarak ve ordu komutasının emri ile gerçekleşen tecavüz ya da cinsel istismar tartışmalarına göndermeler içerir(Engloe, 2003). Kadın bedeninin bu derece militarize edildiği bir alanda, Serpil Sancar’ın belirttiği üzere, kadınların kişisel bir dokunulmazlık alanı olması gereken cinsel tercihleri ‘ulusun simgesi’ olan kadını tehdit ediyor ve bu nedenle ulus simgesi kadınlık tanımının genellikle ‘aseksüel’ olduğunu görüyoruz (Sancar, 2013, 63).

Cinsiyetin militarize edilmesinin ya da devlet politikalarına araçsallaştırılmasının tek yöntemi taciz, militarist öğelerin cinsiyetlendirilmesi veya aseksüelleştirme değildir elbette. Denetlenen doğurganlık, kürtaj tartışmaları, doğurmaya teşvik de cinsiyeti ve bedeni militarize etmenin bir diğer yoludur. “Kadınların çocuk sahibi olup olmamaları, ne zaman çocuk sahibi olmaları gerektiği yönünde kadınlara yapılan baskılar, genellikle onların bir işçi ve/veya eş olmalarıyla ilgili olmayıp, belirli bir milli topluluğun ferdi olmalarıyla ilgilidir. Değişik milli projelere göre, belli tarihsel koşullarda, çocuk doğurabilecek yaştaki kadınların bazıları veya hepsi kimi zaman rüşvetle ve hatta kimi zaman da zorla, daha az veya çok çocuk doğurmaya davet edilmektedirler” (Yuval-Davis, 2010,

---

⁹ http://www.radikal.com.tr/turkiye/rojavada_kadinlara_saatlik_nikahla_tecavuz-1150096 (Erişim tarihi : 23.08.2014).

¹⁰ http://www.radikal.com.tr/dunya/irakli_kadinlar_isid_tecavuzunden_kaciyor-1197090 (Erişim tarihi: 23.08.2014).

54-55). Örneğin nüfus patlaması yaşanan Çin' in, doğurganlığın önüne geçmek için aldığı önlemler ya da Türkiye' de son yıllarda bir devlet politikası olarak yürütülen, sosyal yardımlar ve kadınların emeklilik yaşlarının düşürülmesi gibi vaatlerle üç çocuk doğrulmasının telkin edilmesi doğurganlığın denetlenmesi yönünde politikaların olduğunu göstermektedir.

2.1.3. Milliyetçi Hareketlerin 'Feminist Vaatleri'

Birçok milliyetçi hareket kadınlara kimlik mücadelesine eklemlenen bir özgürlük mücadelesi, milliyetçi mücadele sonucunda da özgürleşme vaat eder. Kimlik siyasetine eklemlenmiş bir feminizm vaat edilse de milli mücadelelere katılmak kadınların özgürlük arayışlarının bir yöntemi ve kadın katılımını sağlamaktadır. “Kumari Jayawardena, milliyetçi taleplerin şekillenmesinde feminist taleplerin önemini inceler. Jayawardena, 19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başında feministlerin Üçüncü Dünya milliyetçilik hareketlerinde kadınların özgürleşmeleri için aktif bir rol üstlenmelerini savunur ona göre kadınların özgürlüğü için mücadele, ulusal direniş hareketlerinin asli ve ayrılmaz bir parçasıdır” (Akt. Walby, 2011, 41-42). Milliyetçi hareketlerde kadınlar, mevzu ulusal çıkarlar olduğunda hareketin erkekleri ile beraber mücadele etmekte ancak kadın hakları konusunda hareketin erkeklerine karşı mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar. Demokrasi ve özgürlük söylemi olan sol/sosyalist hareketlerde de çoğunlukla durum çok farklı olmamaktadır. Halklar için demokrasi ve hak eşitliği isteyen hareketlerin erkek aktörlerinin beraber mücadele ettikleri kadınların eşitlik taleplerine ne denli katıldıkları halen tartışmalı bir konudur. “O kadar çok sayıda kadın, milliyetçi hareketlere katılım yoluyla ev içine tıklılmaktan kurtulup kendisine kamusal yaşamda bir yer edinmiş, bu sürecin ataerkini zayıflatan sonuçları doğurmuş, tam bir özgürleşme gerçekleşmemiş ve kadınlar, kazanılan hakları ataerki milliyetçi erkeklerle birlikte değil, onlara rağmen elde etmişlerdir” (Engloe, 2011, 205).

Eşitsizliklere yaklaşım ve kadın özgürlüğü konusunda eril tahakkümü muhafaza etme ve sürdürme tutumunun mücadele sırasında olduğu kadar mücadeleler sonuçlandıktan sonra da sürmesi pek şaşırtıcı değildir. “Cesaretlerine, kimi kez geleneksel erkek askeri rollerini üstlenmelerine ve pek çok milliyetçi mücadeledeki merkezi katkılarına rağmen, ulusal bağımsızlık bir kez kazanıldıktan sonra feminist milliyetçilerin kendilerini yeniden kurumlaşmış ataerkinin etkisi altında bulmaları sık görülen bir durumdur. Ulusal bağımsızlık adına kadınların katılımını talep eden milliyetçi hareketler, cinsiyet eşitliği konusundaki feminist talepler karşısında genellikle reddedici tutum sergiler” (Nagel, 2011, 82). Erkekler milli mücadelelerin aktörleri olarak tarih sayfalarında yerlerini alırken kadınlar kamusal alanda kendilerine yer bulamayıp özel alana sıkıştırılmış bulmaktadırlar.

Bazı özgürlük hareketlerinde de kadınlar farklı şekillerde hareket içerisinde kendilerine alan açmaktadırlar. Nira Yuval- Davis’in (2010) belirttiği üzere 1980’lerde Batıda olduğu gibi, Üçüncü Dünya’da da bir feminist farkındalık gelişmiş ve kadınlar çeşitli devrimci ve özgürlükçü toplumsal hareketler içinde özerk olarak örgütlenmişlerdir. Bu toplumsal örgütler içerisinde kendi kararlarını alan, harekete kararlarını kabul ettiren, bazen özerk bazen de bağımsız bir şekilde hareket içinde kadın yapılanmaları oluşmaktadır. Kuşkusuz ki özerk veya bağımsız bir kadın yapılanmasının oluşması uzun süreçler almaktadır. Kadın yapılanmalarının ilk etapta hareketin erkekleri tarafından denetlenmesi, çalışma şekillerine ve alınan kararlara müdahalenin olması ihtimali yüksektir. Bu kadın yapılanmalarının da temel motivasyonu ilk etapta kimlik siyaseti veya milli davadır. “Çok kültürcülüğün feminist versiyonu, beyaz orta sınıf Batılı kadınların hegemonik deneyimlerinden yola çıkarak oluşturulan eski feminist kadınlık kurgularının yerini alan bir ‘kimlik siyaseti’ şeklinde gelişmiştir” (Yuval-Davis, 2010, 218). Çünkü beyaz, orta sınıf kadınların talep ve ihtiyaçları diğer kadınların ihtiyaçlarıyla örtüşmemekte ve hali hazırda kurtulmamış bir vatanın ferdi olarak kadınların ilk etapta kimliklerinin tanınmaya ihtiyacının olduğu gözler önündedir.

2.1.4. Tartışılmayan Alan: Militarize Erkeklik

Milliyetçilik ve cinsiyet bağlamında yapılan çalışmalar, kadınları bu şekilde konumlandırırken, erkekleri eyleyen ve aktör olmaktan öte başka bir bağlamda araştırma alanı açmamaktadır. Bilindiği üzere milliyetçi süreçlerde yeni kadınlık ve yeni erkeklikler inşa olmaktadır. Milliyetçi projeler sonucu inşa olan kadınlık genel hatlarıyla akademik metinlere konu olmuşsa da kurulan yeni erkeklik ile ilgili çalışmalar neredeyse yok gibidir. “Milliyetçiliği eleştirirken ataerkinin ortadan kaldırılması gibi taleplere ya da milliyetçi hareketlerdeki erkekliği inceleyen feminist analizlere pek ender değiniyorlar” (Engloe, 2011, 205). Oysaki nasıl yeni kadınlıklar ortaya çıkıyorsa hem milliyetçi hareketler içinde hem ulus inşa süreçlerinde yeni erkekliklerde oluşmaktadır. Bir yandan da “Modernleşme ve uluslaşma süreçlerinin tetiklediği milliyetçilik hareketlerinin etkisiyle kışkırtılan militer erkeklik biçimleri yeni eril şiddet tarzlarını geliştirip besleyebilir” (Sancar, 2013, 50).

Hem yeni eril şiddet tarzları ortaya çıkabilir hem de var olan erkeklik, doğal afet dönemlerinde olduğu gibi şiddetini arttırarak baskılayıcı mekanizmasını sürdürür. Bu yönüyle kadınların milliyetçilik deneyimleri hakkında hala çok az şey bildiğimiz için, milliyetçilik tarihindeki erkekleri –erkek olarak- incelemeyi bir kenara ittik. Eğer ‘vatansever anne’nin inşasına olduğu kadar (ve verimli bir şekilde), ‘vatansever baba’nın inşasına önem verirsek, ulusal bilincin mobilizasyonunda erkeklerin kullanımları hakkında cinsiyetlerin militarizasyonu hakkında yeni kapılar aralanabilir (Engloe, 2011, 205). Bu bağlamda tek bir kadınlıktan ve kadınlık inşasından söz edilemeyeceği gibi tek bir erkeklik tanımı ve benzeşen erkeklik inşalarından söz edemeyiz. Son yıllarda yapılan çalışmaların yerelliğe yaptığı vurguya dayanarak her milliyetçi öyküde farklı erkekliklerin incelenmesi daha anlamlı olacaktır. “Yerel erkekliklerden bahsedildiğinde dincilerden, etnik milliyetçi örgütlerin erkek önderlerinden ve bunların küresel güç çevrelerine karşı eleştirileri, silahlı direnişleri, siyasal çatışmalara atıfla ‘kafa tutmaları’ndan bahsedildiğini anlarız. Yerel erkeklikler, öte yandan, yerel

kültürleri ve sembolleri kullanarak yerel kadınları denetim altında tutmaya yarayacak yeni erkek egemen pratikler geliştirmişlerdir”(Sancar, 2013, 53).

Bu yönüyle militarist süreçler yeni cinsiyet özelliklerini kurar. Anlaşılacağı üzere kadınların militarizmin etkilerini nasıl yaşadıkları, milli davalara katılım motivasyonları ve edindikleri yeni cinsiyet özellikleri hakkında bir takım çalışmalar mevcut olup erkeklerin militarizmle ilişkileri genel olarak aktör olmak, hareketin kurucuları ve sürdürücüleri olarak görünmektedir. Ancak kuşkusuz ki var olan bilgiler erkeklik çalışmalarının da yeni olduğunu varsayarsak yetersizdir. Rubina Saigol’un (2011), toplumsal cinsiyet ideolojisinin milliyetçi ve militarist düşünce üretiminin ayrılmaz bir parçası olduğu saptamasından yola çıkılarak milliyetçi düşünce üretimini anlamak için bu tez kapsamında erkeklik mefhumuna değinmek gerekmektedir.

2.2. CİNSİYET HİYERARŞİLERİNİN KONUŞULMAYAN ALANI: ‘ERKEKLİK’

Milliyetçiliğin eril aklın ürünü olduğunu varsaydığımızda, erkeklerin milliyetçilikle ilişkilerini anlamak için halen yeni olan erkeklik çalışmalarının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Cinsiyet/toplumsal cinsiyet mefhumu iktidar, kültür, etnisite, söylem ve benzeri toplumsal koşullarla inşa olmakta ve değişen iktidar ilişkileri bağlamında form değiştirerek yeniden inşa olmaktadır. Cinsiyet çalışmalarında son yıllara kadar genel olarak sorunsallaştırılan, konuşulan ve cinsiyet düzeninin mağdurları olarak işaretlenen kadınlardır. Ancak eşitsizlikler önümüzde büyük ve aşılmaz gibi dururken eşitsizliklerin sadece kadınlık üzerinden okunması yetersiz gibi görünmektedir. Bu bölümde, erkekliğin ne demek olduğu, hangi dinamiklere eklenerek inşa olduğu, özendirilen erkeklik değerlerinin neresinde durdukları, inşa olan erkekliklerin farklılıklarına rağmen iktidar ile eklenerek yeniden kurulması, ‘erkek’lerin geleneksel ‘erkeklik’ rollerine karşı koyup koyamadıkları, nasıl stratejiler geliştirdiklerine değinilmeye çalışılacaktır.

2.2.1. Bedenin Kadere Dönüşmesi Mitosu: Cinsiyet/Toplumsal Cinsiyet

Erkeklikle ilgili tartışmalara geçmeden önce cinsiyetin/toplumsal cinsiyetin nasıl inşa edildiğinden söz etmek daha doğru olacaktır. “İnsan bedeninin kesin sınırlarla birbirinden ayrılarak kadın ve erkek olarak sınıflandırılmasının ancak 19. Yüzyıl sonunda modern tıbbın gelişimine paralel olarak, patoloji ve anatomi dallarının erkek ve kadın bedeninde temelden farklılıklar tanımlamaya başlamasıyla geliştiğini görürüz” (Sancar, 2011, 247). Doğum ile beraber bir bedenin hangi cinsel organa sahip olduğu kişinin cinsiyetini belirleyen toplumsal bir ön kabuldür. “Eril veya dişil bir bedenle doğarız. Ama bu bedenin biçimlendirilmesi içerisine doğulan kültüre özgü algılamalar vasıtasıyla olur. Bedensel farklılıklarla doğarız ama bu bedensel farklılıkların biçimlendirilmesi, yok edilmesi, derecelendirilmesi topluma, kültüre,

sınıfa ve kişiye bağılı olarak değişir” (Demren, 2008, 74). Dolayısıyla doğuştan getirildiği varsayılan ‘kadın’ ve ‘erkek’ cinsiyeti ile ilgili özellikler, zamanla içinde yaşanılan toplumun kùltür tarafından yorumlanarak yapılandırılmakta ve toplumun kadın ve erkekten beklentileri de buna göre şekillenmektedir. Hal böyleyken cinsiyet mefhumunun kendisi içine doğduğumuz bedene göre inşa edilmektedir.

Bir bedenın içine doğmakla başlayan inşa süreci, Pierre Bourdieu’nun belirttiği üzere beden toplumsalın içinden geçerek cinsiyetlenir. Toplumsal cinsiyet toplumsal ilişkileri tanımlamaz; toplumsal ilişkiler insan bedeninin cinselliğini şekillendirir. Bedenler arasındaki cinsiyet farkları aslında cinsiyetle ilgili değildir, toplumsal olanın cinsellik üzerinden anlamlandırılması ile ilgilidir. Yani beden toplumsalın koridorundan geçerek cinsiyetlenir. Bedenin toplumsalın içinden geçerek cinsiyetlendiği kabulüyle yola çıktığımızda, her toplumun da ‘kadınlık’ ve ‘erkeklik’ den beklentileri farklı ve dolayısıyla cinsiyeti kurma stratejileri farklıdır. “Kısacası toplumsal cinsiyeti her zaman içinde üretip süregeldiği siyasi ve kùltürel kesişme noktalarından ayırarak değerlendirmek imkânsızlaşmaktadır” (Butler, 2008, 46).

Cinsiyet doğal, sabit ve varoluştan getirilmiş olsaydı yaşamın farklı zamanlarında ortaya çıkan cinsel yönelimlerin söz konusu olmaması gerekirdi. Dolayısıyla cinsel organın kendisi başlangıçta ‘kadınlık’ ve ‘erkekliği’ kuran bir mekanizmadır. Butler (2008), cinsiyetin, toplumsal cinsiyeti önceleyen doğal bir süreç olmayıp, onun da toplumsal bir olgu ve kurgu olduğunu teorize ederek cinsiyet kavramının da aynı toplumsal cinsiyet gibi bir kùltürel inşa olduğunu, bu nedenle de, ‘cinsiyetin’ çoktan bir ‘toplumsal cinsiyet’ olduğunu ileri sürer. Toplumsal cinsiyet (gender), cinsiyetin (sex) kùltürel bir yorumu değildir, cinsiyetin kendisi zaten toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir kategoridir. Bu durumda kadınlık ve erkekliğin kurulmasında cinsiyet kavramı inşayı başlatmakta ve çoğu zaman cinsiyetin sosyal inşa olduğunu açıklamak için kullanılan ‘toplumsal cinsiyet’ kavramı cinsiyet kavramı tartışıldığında işlevsiz kalmaktadır.

Dolayısıyla erkekliğin; “testosteron hormonu seviyesine, kromozom dizilimine, üreme organlarına endeksli bedensel-biyolojik bir kıstas olmadığını, toplumsal ve kültürel çerçeveler içinde muhtelif mücadelelerle şekillenen, bireyin yön verdiği ancak toplumsal etkileşimle anlam kazanan ve sürekli yeniden yorumlanan, tartışılan bir ‘ürün’, bir dışavurum ya da icra (performans)” (Özbay, 2011, 188) olduğu düşünülmektedir.

2.2.2. Cinsiyet Hiyerarşilerinin Mağduru Olarak Erkeklik

Kadınlık ve erkeklik cinsiyet hiyerarşileri içerisinde kurulup şekillenmektedir. Ancak son yıllara kadar cinsiyet hiyerarşisinin kurulumunda eşitsiz kurulan ilişkilerin mağdurları kadınlar olarak işaret edilmekteydi. Dolayısıyla cinsiyet eşitsizlikleri ve hegemonik ilişkileri anlamak için sadece kadınlık ve kadın mağduriyeti üzerinden incelemenin yetersiz olacağı düşünülmektedir. Eşitsiz cinsiyet ilişkilerini sadece kadın odaklı ve kadın mağduriyeti üzerinden düşünmek eşitsizlik ve sömürü dinamiklerini açıklamak noktasında eksik kalabilmektedir. Ayrıca eşitsizliğin tarafı olarak ‘erkek olmak’ zorunda olmanın kendisi zorlayıcı ve dayatmacı bir süreçtir. “Erkeklik, diğer erkekler için ve onların önünde, dişillığe karşı ve dişil olma korkusuyla kurulan” bir kategoridir” (Bourdieu, 2001, 53). Dolayısıyla erkek olmak zorunluluğu da cinsiyet düzeni içerisinde mağdurlaşmanın ta kendisidir.

Yapılan erkeklik tanımları genel olarak öteki üzerinden, kadınsılık üzerinden yapılmaktadır. Kadınlık ve erkeklik birbirinin karşıtı, zıttı olarak düşünülmekte ve öteki üzerinden tanımlamalara gidilmektedir. Michael S. Kimmel erkekliğin ne olduğunu değil ne olmadığını açıklamayı daha fonksiyonel bulmuştur. “Kimmel erkekliği, kadınsılıktan kaçış, eşcinsellikten korkma ve bulunduğu toplumda “öteki” olarak tanımlanmış kimliklerden uzaklaşma olarak özetlemiştir” (Kimmel, 1994). “Simone de Beauvoir, ünlü yapıtı *İkinci Cins*’te (1949), erkekliğin, kendi cinsiyetinden bahsetmeyip sürekli başkalarının – kadınların, çocukların, yabancıların, eşcinsellerin, siyahların, düşmanların,

hainlerin, vb.- cinsiyet özelliklerinden bahsederek kurulan bir iktidar konumu olduğunu söylemişti.

“Erkeklik ile ilgili yaklaşımlar üç dalga halinde ele alınacak olursa: 1950’lerden sonra ortaya çıkan ve çoğunlukla toplumsal erkeklik değerlerine uyum sağlamaya çalışmanın erkeklerin yaşamında yarattığı olumsuzluklar ve erkeklere ödediği bedeller hakkındaki çalışmalar birinci dalgayı oluştururken, daha çok erkek iktidarının oynadığı merkezi rolü inceleyen ve özellikle hegemonik erkeklik kavramını ortaya atan çalışmalar ise ikinci dalgayı oluşturmaktadır. Üçüncü dalga erkeklik çalışmaları ise feminist post yapısalcı ve post modern düşünceden etkilenmiş ve erkeklerin kendi kimliğini nasıl algıladığı üzerine odaklanmıştır” (Akt: Aktaş, 2010, 28). Bu bağlamda erkekliği anlamak, cins eşitsizliğini ve dinamiklerini çözümleyebilmek ve farklı erkekliklerin imkânını tartışılabilme açısından önemlidir. Farklı bir erkekliğin imkânı erkeklerin üzerlerine giydirilen toplumsal inşaların yıkılabilmesine katkıda bulunacaktır. İlk kuşak erkeklik araştırmaları ‘erkek olmak’ zorunda olmanın birçok bedeli beraberinde getirdiği, kendini gizlemeyi, yitirmemeyi, kaybetmemeyi gerektirdiği ve kurulan cinsiyet düzeni içerisinde hep bir performans sergilenmesi gereğini tartışmışlardır. Toplum, erkek olmanın gereklerinin yerine getirilmesini dayatır ve yerine getirilmeyen gerekler ve icra edilmeyen performans erkeği ‘kadınsılığın’ sınırlarına iter, erkekler cemaatinden dışlar.

Literatüre baktığımızda “cinsiyete dayalı davranış farkları tanımlamasının 1970’ler ve 1980’lerden başlayarak popüler araştırma konuları içine girdiğini görüyoruz. Güç, akıl, aktiflik, çatışmadan kaçmamak, şiddet uygulayabilmek, rekabet becerisi ve başarı tutkusu, teknolojik bilgiye ve uzmanlığa sahip olmayı istemek, risk alma ve macera peşinde koşma arzusu ve kahramanlık istencine sahip olmak erkeklik belirtisi olarak kabul edilmektedir. Öte yandan duygusallık, pasiflik, barışçılık, anlayışlı ve şefkatli olmak gibi özelliklerde kadınsılık belirtisi olarak tanımlanıyordu” (Sancar, 2011, 28-29). Erkeklik üzerine önemli çalışmaları olan Connell’in (1989; 1995; 2001) yaklaşımına göre, tüm dünyada işleyen

bir‘küresel cinsiyet düzeni’ var ve bu düzenin temel dayanağı erkeklerin kadınlardan daha güçlü olması, onları boyunduruk altına alması, tahakkümü altında tutmasıdır. Connell’a göre “eşitsizlik öngören bu temel, ‘tek yapısal hakikat’i oluşturuyor. Bu küresel yapı içindeki her toplum, kendi özel tarihsel koşullarıyla şekillenen, ancak gene erkeklerin kadınlardan üstünlüğünü muhakkak öngören, bu dengesizliği gözetken, farklı, o topluma ait ‘cinsiyet düzenleri’ geliştiriyor.” Cinsiyet düzenleri bağlamında erkekliğin de toplumsal inşa olduğu ön kabulüyle yola çıkıldığında farklı toplumsal yapılar içerisinde, farklı zaman ve koşullarda farklı erkeklikler ortaya çıkmaktadır. “Erkeklik çalışmaları erkekliğin tarihsel, kültürel ve toplumsal bir kurgu, bir yapı olduğundan hareketle eril iktidarın gücünün kaynaklarını ve farklı tezahürlerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda erkeklik ile ilgili çalışma literatüründe yeknesak bir erkeklik kimliğinden söz edilemeyeceğine ve erkekliğin tarih aşırı bir kategori olmadığına işaret edilmektedir” (Türk, 2007, 2).

Birbiriyle uyumsuz ve çatışmalı erkekliklerin olması özendirilen bir erkekliğin olduğunu ve bu özendirilen erkekliğin sınırlarına dâhil olmak da bir yarış berabesinde getirmektedir. Özendirilen erkekliğe yakın olma yolunda bir sürü bedeller ödenmektedir. Çok sayıda ve birbiriyle ilişkisiz erkeklikler de farklı iktidar örüntüleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle de erkeklik ve erkeklik değerlerinin, biyolojik indirgemeci bir tarzdan iktidar örüntüleri bağlamında farklı farklı inşalar olduğu yönünde bir yaklaşıma kaydığını düşünmek gerekmektedir. Görüldüğü üzere erkeklik tamamen iktidar ilişkileri dolayımında ekonomik, kültürel, etnik değişkenlerin etkisiyle çoğul bir şekilde söylemsel olarak var oluyor. Michael Foucault, *Cinselliğin Tarihi (1976)* eserinde; toplumsalın örgütlenmesinde bir iktidar stratejisi olarak cinsiyetin işleyişinden söz ederek cinsiyet yaklaşımlarında bir dönüm noktası olmuştur. Böylece erkeklik de dâhil hiçbir cinsiyetin iktidar ilişkilerinden bağımsız kurulmadığı ve cinsiyet hiyerarşilerinin iktidar ilişkileriyle birbirine eklenmiş bir şekilde kurulduğunu söyleyebiliriz. Cinsiyet düzenin toplumsal olarak

söylemler aracılığı ile kurulduğunu kabul ettiğimizde cinsiyetin kendisinin sabit, kalıcı olmadığı dolayısıyla kader olmadığı anlaşılmaktadır. Cinsiyetin sabit ve değişmez olmaması, farklı koşullarda yıkılıp yeniden kurulabileceğini göz önünde bulundurduğumuzda süreç içerisinde kabul gören erkeklik kalıplarına uyum göstermek zorunda olmanın kendisi erkeği mağdur etmektedir. Dolayısıyla kadınlık ve erkeklik diye ayırmadan farklı cinsel yönelimler için de yeni ve daha eşit bir cinsiyet düzeni kurulmaması için herhangi bir neden söz konusu değildir. Ancak iktidar dolayımında inşa olan cinsiyet düzeninde iktidarın ötekileştireceği grupların olması kaçınılmazdır. “Erkeklik toplumsal olarak inşa edilen bir kurgudur ve eril kimlik karmaşık kültürel etkileşimlerin bir ürünüdür. Erkeklik genelleştirilebilir bir kategori değildir. Kültürel olarak evrensel kabul edilemez. Tekbiçimli bir kategori olarak değerlendirilemez. Erkeklik tarih aşırı (transhistorical) bir kimlik değildir. Erkekliğe atfedilen anlam bireylerin yaşamı boyunca farklılık gösterebilir”(Türk, 2007, 5).

2.2.3.Hegemonik Erkeklik Kurgusu

İktidarın şekillendirdiği cinsiyet düzeninde erkeklik sınırları belli olmayan bir unsurdur. “Hegemonik erkeklik, “belirli erkek gruplarının güç ve zenginliği nasıl ellerinde tuttıkları, tahakkümü yaratan toplumsal ilişkileri nasıl meşrulaştırdıklarını ve yeniden ürettiklerini” anlamaya yönelik olarak oluşturulmuş bir kavramdır” (Carrigan vd., 2002, 112). Hegemonik erkeklik kavramı, R.W.Connell tarafından geliştirilmiştir. Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar (1987)* adlı kitabında hegemonik erkeklik ile ilgili olarak, erkeklerin genel olarak kamu alanlarının denetimini ellerinde tutmaya yol açacak şekilde özel şirketleri, ticareti, bürokrasiyi, orduyu yöneterek cinsiyet rejiminin sürekliliğini sağladığını açıklar. Dolayısıyla cinsiyet, kamu alanlarından bağımsız düşünülebilecek bir mefhum değildir. Kamu kurumları birleşip patriyarkal düzeni kurar, erkek cemaatine sunar, kabullendirir ve sürmesini sağlar. “Hegemonik erkeklikler bağlamında oluşan erkeklikler eşit değildir. İçlerinden en az bir tanesi

erkek özneler en doğru, mantıklı, sağlıklı, normal, faydalı, makbul olanmışçasına (ve o doğrultuda tekmişçesine, *zaten* olması gerekenmişçesine) aktarıyor, norm teşkil edermişçesine övülüyor ve erkek özneler de bu tip bir erkekliği benimsemenin, hayata geçirmenin, ona benzemenin ya da mümkün mertebe ona yaklaşmanın menfaatlerine olacağına inanıyor, kültürel dolayım ile inanmaya çağırıyor, ikna ediliyorlar” (Connell, 1998). Ayrıca kutsanan ve özendirilen erkeklik her zaman erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğu öğretisini yaymaktadır. Aynı şekilde hegemonik erkeklik sınırları dışında kalan erkekler ötekileştirilmekte ve erkekler cemaatlerinden dışlanmaktadır. Eşcinsellik, erkeklik açısından değerlendirildiğinde en çok dışlanan konudur.

Erkekliğin sınırları ekonomik ilişkiler bağlamında da kaygan bir zemindedir. Üretimin kol gücüne dayandığı dönemlerde erkeklikten beklentiler veya hegemonik öge ‘kaslı erkek’ olmak iken üretim ilişkilerinin değişmesi, kol gücünün üretimden çekilmesi ve masa başı işlere geçişle beraber beyaz yakalı, orta sınıf erkeklik hegemonikleşmiştir. Erkekliğin para kazanmakla eş değer tutulduğu cinsiyet düzeninde para kazanamayan erkek dışlanır.

Türkiye’ de yakın zamanlara kadar hegemonik erkekliğin kurulduğu en önemli alanlardan biri ordudur. Askere gitmeyene kız vermeme geleneği askerliğin, erkekliği besleyen bir unsur olduğunun ipuçlarını vermektedir. “Savaş ve ordu bu anlamda erkeksiliklerin bedenlere nasıl monte edildiği hakkında yakından bakılması en verimli alanlardan biri olarak karşımızda duruyor” (Özbay, 2003). Askerlik egemen erkeklik değerlerinin en çok aşıldığı kurumdur. Eşcinselliğin ordu tarafında tabu sayılması ve eşcinselliğin ispatının zorunluluğu askerlik kurumunun cinsiyetçi ve erkek egemen değerlere sahip olduğunu, bu değerlerin sürdürülebilirliğini sağladığı ve yeniden ürettiğini göstermektedir.

Hegemonik erkekliğin kurulduğu diğer bir alan ise siyasettir. “Bugün Türkiye’nin başbakanı Tayyip Erdoğan¹¹, batılı, eğitilmiş, aydın, seçkin dili reddetmesi kadar Türkiye’de dinin ve ordunun yeniden konumlanması ile neoliberalizmin bir yönetici

---

¹¹Makalenin yazıldığı tarih itibarıyla Tayyip Erdoğan 61. Hükümetin Başbakanıdır.

mantık olarak sistemleşmesinde etkili olmuştur denebilir. ....bugün Türkiye’de kendini onun savunduğu değerlere yakın hisseden genç (ya da pek o kadar genç olmayan) bir erkek için takip edilebilecek tek modelin Erdoğan olduğu, ciddi bir hegemonik erkeklik mefhumu onun etrafında oluştuğu” (Özbay, 2013, 197-198) belirtilmelidir. Türkiye’ de değişen siyasal dengeler bağlamında ordunun gücünün zayıflaması ile beraber hegemonik erkekliğin rotasının değiştiğini söylemek gerekmektedir. Erkeklik değerlerinin aşılandığı kurum olan ordunun askeri olmak, artık değişen siyasal süreçle beraber erkekler için ideal olmaktan çıkmış, miadını doldurmuş ve muhafazakâr bir erkeklik makbul olmuştur. Gücün, iktidarın özendirmediği erkeklik değerleri erkek tahayyülünü şekillendirmektedir. İktidar, kültür ve ekonomi dolayımında cinsiyet düzeni, her dönemde üretilir ve yeniden üretilir. Pınar Selek de, tekil bir ataerkillik durumunun olmadığını sürekli devinen siyasal süreçlerin ve iktidar ilişkilerinin yarattığı özgün toplumsal cinsiyet hiyerarşilerinin varlığına işaret etmektedir (Selek, 2013, 14). “Kamusal alanları denetimi altına alan ataerkil sistem kurumları aracılığı ile erkeklik değerlerini aşılıp, bazı erkeklikleri alanın dışında bırakırken etnisiteyi de bir ayrıştırma aracı olarak kullanır. Hegemonik erkeklik değerleri kurulurken, elbette ki ‘vatanına milletine bağlılık, vatan uğruna gözünü kırpmadan ölmek’ gibi milli değerler erkeklerden beklenecek ve ‘Kürt erkek’leri de hegemonik erkeklik çemberinin dışında kalacaktır. Etnik olarak işaretlenmiş *Kürt* erkek bedenlerini merkeze alarak ataerkil devletin cinselleşmiş iktidarı” (Üstündağ, 2013, 514) etnik olarak erkekliklerin ötekileştirildiğini gözler önüne sermektedir. Türkiye’ de hegemonik erkekliğin özelliği; orta sınıf iş adamı, heteroseksüel, Türk ve Müslüman olmaktır. Elbette ki ötekileştirilen Kürt erkekliğinin de Kürt hareketi içerisinde milliyetçilik ve cinsiyet bağlamında yeni dinamikleri kurduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir. Ancak hegemonik erkeklik kavramı da kendisine getirilen pek çok eleştiriden nasibini almıştır. Bu eleştirilerden en önemlisi erkekliğin, toplumsal cinsiyetin heteronormatif kurgulanması çerçevesinde incelenmesi ve böylece erkek- kadın (male-female) ikilemini yeniden yarattığı yönündedir (Aktaş, 2010, 33).

2.2.4.Krize Dönüşen Erkeklik

Pratik toplumsal hayatta eşitlik hâkim olmasa da kanunlar önünde kısmen cinsiyet eşitliğini ön gören yasalar çıkarılmaktadır. “Erkekler cemaati patriyarkal düzenin sınırsız avantajlarına sahipken kanunen erkek egemenliği sarsılmış ve dönüşmüş görünmektedir. Modernlik öncesi patriyarkal dönemde erkeğin doğal üstünlüğü, modern döneme geçildiğinde insanların eşitliği ilkesi ile çatışmalı hale geldi” (Sancar, 2011, 115). Yasal düzenlemeler, erkek egemen değerlerin çatırdamasına ve işaret edilen erkeklığe olan mesafe erkeklik krizine neden olmaktadır. Örneğin, evi geçindirme işi ‘erkek işi’ olarak görüldüğünden işten kovulan veya iş bulamayan erkek kendisini erkeklik sınırlarının dışında bulur. Güçle, rasyonel olmakla tanımlanan erkeklik, erkeğin ‘duygusal zaaf’ yaşaması ile erkeklik sınırları dışında kalmasına neden olmaktadır. Her ataerkil toplum kendi kültürüne göre hegemonik erkeklikler yaratır, bunları kurumsallaştırır ve kutsallaştırır. Kurumsallaşan bu erkeklikler, erkekler tarafından içselleştirilir. Erkekler sosyalleşme sürecinde bu erkeklik biçimlerini öğrenirler ve ataerkil sistem içerisinde yer alırlar. “Hegemonik erkeklığı kabul etmeyen veya benimseyemeyen bir erkeğin bu sistem içerisinde yeri yoktur. Çoğu erkek bu hegemonik biçimlenmelere uyum sağlamaya çalışır ve ataerkil sistemin içinde yer alır. Fakat bu hegemonik nitelikleri elde edebilme süreci erkekler için sıkıntılı, yorucu ve kendilerini kanıtlamaları gereken bir süreç olabilir (Demren, 2001).

Bu durumda erkeklik kendini farklı stratejiler ile domine edebilir. Özellikle yetersiz hissedilen durumda yani erkeklik krize dönüştüğünde, erkek şiddete başvurarak içinde bulunduğu krizi domine etmektedir. Ancak erkeklik mefhumu öyle bir süreçtir ki iktidar dolayımında inşa olduğu ve her koşulda erkeklerin üstünlüğüne dayandığı için kendisini yeniden üreteceği düşünülebilir.

2.2.5. Farklı Erkekliklerin İmkânı?

Erkeklik, son yıllarda çeşitli hareketler içerisinde sorunsallaştırılan, konuşulabilirliği mümkün bir alan haline gelmiştir. “Erkeklik çalışmaları

erkekliğin tarihsel, kültürel ve toplumsal bir kurgu, bir yapı olduğundan hareketle eril iktidarın gücünün kaynaklarını ve farklı tezahürlerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda erkeklik ile ilgili çalışma literatüründe yeknesak bir erkeklik kimliğinden söz edilemeyeceğine ve erkekliğin tarih aşırı bir kategori olmadığına işaret edilmektedir” (Türk, 2007, 2). Erkekliğe yüklenen ağır sorumluluklar, ‘erkek olmak’ zorunda olmanın kendisi erkekler için zorlayıcı bir mekanizmadır. Postmodern çağda erkekliğin sınırlarının belirsizleştiği bir zamanda çeşitli yaklaşımlar ve çeşitli ideolojiler erkekliği sorunsallaştırmaya başlamıştır. Örneğin, 1970’lerde başlayan erkek özgürlük hareketleri içinde ortaya çıkan pro-feminist erkeklerin, kendi deneyimlerini sorgularken geliştirdikleri politik eleştirinin etkisini vurgulamak önemlidir. “Egemen erkeklik değerlerine uygun davranmak zorunda değiliz; egemen erkeklik değerlerini reddetmek erkeklik kaybı değildir; tersine erkekler de kadınlar gibi söz konusu egemen erkeklik değerlerinin mağdurdurlar diyenler, “değişen erkeklik” tartışmalarının yapılmasına yol açmışlardır” (Sancar, 2009, 29-30).

Türkiye’de erkeklik çalışmaları, erkeklik çalışmalarının disiplinler arası bir alana taşınarak, edebiyat, medya, kültür çalışmaları gibi alanları içermeye başladığı üçüncü dalga erkeklik çalışmalarının içinde, yani 90’ların başında yankı bulabilmiştir (Barutçu, 2013, 13). Ancak erkekliğin feminizm alanında sorunsallaştırılması çok sancılı bir süreçtir. Gerçekten erkekler patriyarkinin kendilerine sağladıkları konforu ellerinin tersiyle itip eşitlik temelinde bir duruş sergileyebilecekler midir? Dolayısıyla erkeklerin yalnızca feminizm yanlısı olabilecekleri kanısı yaygındır.

Bunun yanında hak eşitsizliklerinden muzdarip sol hareketler içerisinde de erkeklik teorik olarak sorunsallaştırılmaktadır. Sol- sosyalist anlayış çerçevesinde hak eşitsizliklerine yönelik olan karşı duruş cinsiyet eşitsizliklerini de teorik olarak sorgulatır hale getirmiştir. Eşitsiz ekonomik dağılım veya etnik ötekileştirmelere maruz kalmak üzerinden hak arayan sol hareketler aynı eşitlik talebini cinsiyetler arası eşitsizlikleri giderme konusunda da hayata

geçirebiliyorlar mı? Sol hareketler içerisinde kadın aktörler kuşkusuz eşitsizlikler konusunda erkeklerle hareket ederken cinsiyet eşitsizlikleri konusunda hareketin erkekleri ile mücadele etmek durumunda kalmaktadır. “Ezilen ırklar ve etnik grupların, maruz kaldıkları baskıya karşı çıkarken kendi aralarındaki cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerini nasıl ürettiklerini sorgulamaya yanaşmamaları da tersten bir örnektir” (Sancar, 2011, 21). ‘Solcu erkek’ olmak başlı başına eşitsiz cinsiyet hiyerarşilerine bir karşı duruşu sağlamamaktadır. Bunu besleyen çok farklı dinamikler mevcuttur.

Ancak cinsiyet hiyerarşilerinin en ötekileştirilenleri olarak LGBT hareketi bu anlamda erkeklige en eleştirel yaklaşabilen hareket olarak görülmektedir. Bunun yanında feminist bir kadınla yaşıyor olmak erkek için bir farkındalık yaratacaktır. Yine Connell (1987), erkeklerin değişimine yol açan önemli adımları sayarken, çocuk bakımının ve ev işlerinin ortak paylaşılmasından, kadınların yararlanacağı olumlu ayrımcılık politikalarının desteklenmesinden, doğurganlık üzerindeki kadın haklarının tanınmasından, eşit ücret-eşit iş ilkesinin hayata geçirilmesinden, kadınlara uygulanan şiddete karşı mücadele gereğinden bahseder. Ayrıca babaların çocuk bakımı ve yetiştirmesi, ev işlerine daha fazla zaman ayırmaları, erkek çocuklarının babalar yerine anneler ile daha çok özdeşim kurması erkeklığın dönüşümü için önemli bir kapıyı aralayacaktır. Egemen erkekliklerin olduğu yerde egemene boyun eğmeyen ve karşı duruş sergileyen erkekliklerinde olması olasıdır. “Erkek özgürlük hareketi, erkeklerin modernleştiğini, değiştiğini ve bazı erkeklerin egemen erkeklik değerlerini reddetmeyi başararak farklı bir yaşam sürdürebildiklerini iddia ederek, geleneksel erkekligi savunma hattının dışına çıkmanın olanaklı olduğunu erkeklere göstermeye çalıştılar ve erkekleri redde çağırarak bir siyasal hareket olma iddialarını sürdürdüler” (Sancar, 2011,30).

Sonuç olarak cinsiyet hiyerarşilerinin anlaşılmasında, toplumun söylemsel düzeyde cinsiyeti nasıl kurduğu çok önemlidir. İktidar ile eklenerek kurulan cinsiyet mefhumu toplumsal cinsiyet kavramını tartışmaya gerek kalmadan cinsiyet hiyerarşilerini açıklamaya yetmektedir. Bu anlamda postmodern

düşünürler açısından izlenen yol cinsiyeti yapı söküme uğratmaktır. Çünkü cinsiyet düzeninin kendisi heteronormatif olarak kurulmaktadır.

Cinsiyet hiyerarşilerini anlamamanın bir yolu da eşitsizliklerin merkezini kadınlıktan erkekliğe kaydırmaktır. Bu şekliyle kadın eşitsizliklere mazur kalarak madunlaşırken erkek de cinsiyet düzenin kendisine dayattıklarını taşımak zorunda ve işaret edilen, özendirilen, egemen ve hegemonik erkeklik sınırında kalmaya zorlanmaktadır. Süreç içerisinde ve değişimler doğrultusunda hegemonik erkeklik kriterlerine uymayan erkekler dışlanmakta ve ötekileştirilmektedir. Dolayısıyla kadınlık gibi erkeklik de sabit ve değişmez bir süreç değildir. Erkek, kendisini dönemin erkeklik normlarının dışında kaldığında veya erkeklik normlarının gereğini yerine getiremediğinde erkeklik kriziyle baş başa bulmaktadır. Dolayısıyla hegemonik erkekliğinde sabit bir süreç olmayıp dönemin hegemonik yapısına göre değiştiği görülecektir. Bu doğrultuda erkeklik mefhumu da cinsiyet düzeni ile sürekli bir sınav içerisinde. Çeşitli yaklaşımlar patriyarkinin çöküşünü savunurken bazı görüşler erkeklerin patriyarkinin nimetlerinden vazgeçemeyeceklerini ve patriyarkinin çöküşü durumunda da erkekliğin yeni koşullarla yeniden üreteceği yönündedir. Kuşkusuz, hegemonik erkeklik sınırları dışında olanlar da hegemonik erkeklik ile işbirliği içinde olabilmekte veya desteklemese de bu değerleri sessiz kalarak veya pasif bir onay ile beslemektedir. Ancak eşitsiz cinsiyet düzeni içerisinde egemen erkeklik değerlerinden rahatsız olan gruplarda yok değildir. Bazı yaklaşımlar erkeklerin feminist olamayacağı sadece feminizm yanlısı olabilecekleri, pro-feminist yaklaşımların olabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda homoseksüel, transgender, biseksüel ve etnik azınlık olan gruplar hegemonik erkeklik değerlerinden rahatsız olan erkek hareketleri olarak örgütlenmektedirler. Ancak kendisini muhafazakâr olarak tanımlayan erkeklerin geleneksel erkeklik değerlerine karşı bir örgütlenmesine halen rastlanmamıştır. En azından Türkiye’de günümüz siyasal koşulları içerisinde, kendilerini muhafazakâr olarak tanımlayan erkeklerin hegemonik erkeklik değerlerine kendilerini yakın hissediyor olmaları egemen erkeklik değerlerine karşı bir duruş sergilememelerine neden oluyor olabilir.

2.3. TÜRK MODERNLEŞMESİNDE ULUSAL DAVALARIN CİNSİYET İNŞASI

Tez çalışmasının kapsamı her ne kadar Kürt Siyasi Hareketi ile sınırlı olsa da bu bölümde yaşanan ortak coğrafya itibariyle Türk modernleşmesi içerisinde kurulan cinsiyet ilişkilerine değinmemek büyük bir eksiklik olacaktır. Aynı coğrafyayı paylaşan etnisiteler olarak Türkler ve Kürtlerde kurtuluş dönemi ve kurtuluş mücadeleleri sırasında kadın ve erkekleri mobilize etme yöntemlerinin benzeşen ve ayrılan yönlerinin açığa çıkarılması gereği duyulmaktadır. Bunun için de Türk modernleşmesi örneğinde cinsiyetlerin nasıl mobilize edildikleri, ulusal davaya nasıl davet edildikleri, milli davadan bu yana nasıl konumlandırıldıkları ve temsil dengeleri analiz edilmeye değerdir. Bu yönüyle bu bölümde Türk modernleşmesinin sadece cinsiyet çalışmaları açısından bir analizi yapılacaktır.

2.3.1.Modern Erkeklerin ‘Kurtarılacak Kadınlar’ Projesi

Türk modernleşmesinin temelleri ‘kadın sorunu’ ve kadını modernleştirme üzerinden atılmıştır. Modernleşme iddiası olan bir millet işe kadınların eğitimi ve görgüsü ile başlayarak batı dünyası karşısında ne kadar modern olduğunu göstermeliydi. “Kadın, toplumun geri kalmışlığının nedeni, çözülmesi gereken bir ‘mesele’ olarak gündeme geldi” (Durakbaşa, 1998, 37). Bu yönüyle modernleşmenin göstereni büyük oranda kadındır. ‘Kadın sorunu’ ile ilgilenmek ve kadınları eğitime çalışmalarının daha çok Cumhuriyet dönemi itibariyle başladığı yönünde çalışmalar mevcuttur ancak bu konu tartışmalıdır. Kadınlarla ilgili yapılan reformların Osmanlı döneminden ayrılmadan değerlendirilmesi gerekmekte ve Osmanlı’nın son dönemlerinde de kadın hakları konusunda bir takım reform çalışmalarının yapıldığı unutulmamalıdır. “Tanzimat’tan başlamak üzere yüzünü Batı’ya çevirmiş olan Türkiyeli ‘modern’ aydın için ‘kadın meselesi’, ideal toplum tasarımında hep odakta yer almış ve milliyetçi projelerde çarpıcı bir konuma yerleştirilmiştir” (Ağduk, 2011, 299).

Bu yönüyle kadınların dönüştürmenin temel motivasyonu ideal toplumu inşa etmektir. Çünkü bu yaklaşıma göre kadınlar, toplumu meydana getirecek olan bireylerin yetiştiricileri ve kültür üreticileri olarak kodlanmaktadır. Hal böyleyken kadından beklenen bir özne olma hali değildir. Aynı ayrı bireyleri dolayısıyla toplumu yetiştirecek olan anne figürü ‘modern, aydın, Türk erkek’leri için rakip olarak görülmecektir. Kadının konumunu belirleyen zaten dönüşümün görünen yüzü ve aktörleri olarak erkeklerdir. “Tanzimat ve II. Meşrutiyet’ in mimarı olan reformcu erkekler dünya ile uyum sağlayacak yeni bir toplum yaratma fikri etrafında tartışıyorlardı. Bu tartışmalarda kadınların modernleş(tiril)mesinin eski zihniyetlerden kurtuluşunun önemli bir yolu olduğunu gören ‘modern reformcu erkekler’ kendi aralarında bu kurtuluşun nasıl olması gerektiğini tartışmışlar”(Sancar, 2013, 85). Bu yönüyle bakıldığında ‘aydın erkekler’ kendilerini zaten modernleşmiş bir konumda görerek kadınları kurtarılmaya muhtaç ve modernleşmesi gerekenler olarak kodlamışlardır. “II. Meşrutiyet’ in getirdiği özgürlük ortamında kadınlar da – Fransız Devrimi’nde olduğu gibi- özgürlük ve haklar talep etmeye başlıyor” (Sancar, 2013, 93).

2.3.2. Pazarlıklar: Feminist Talepler Mi, Ulusal Dava Mı?

Yeni Türk devletinin kuruluş aşamasında kopuş noktası, kadın haklarını savunanların, Türklük ekseninde milliyetçi mücadeleye eklenerek siyaset yapmaya başlamalarıdır. Kadınlara bahşedilen haklar kuşkusuz ki karşılıksız verilmeyecek, kadınlar yürütülecek bir ulusal dava ile beraber feminist talepler için de mücadele edeceklerdir. Bu gizil pazarlık, bir yönüyle, kadınlar ile ulusun erkeleri arasında bir ataerkil pazarlığı göstermektedir. Birçok kurtuluş hareketinde veya kadınların sosyalleşme talepleri sırasında, kadınlar kamusal çıkma yolunda hep bir pazarlık içerisinde olmuşlardır. Çünkü modern Türk kadını kişisel talepleri peşinde koşan denetimsiz, başına buyruk bir varlık değil, ailesi, vatani, milleti için var olan bir özne olmalıydı. Ancak Michael Foucault iktidar çözümlemesinde öznenin inşasını şu şekilde tanımlar; “Bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda

tanımak zorunda olduğu bir hakikat yası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder” (Foucault, 2005, 58). Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. Bu yönüyle modern erkekler kendi kurallarını ‘kadınların kurtuluşları’ karşılığında dayatacağı. Kadınların kamusal alana çıkışları cinselliklerin denetlenmesiyle mümkün olabilecekti. Modern erkeklerin bu süreçte kadınlardan beklentileri asexüel olmalarıydı.

“Kadınların milliyetçiliğın eylemcileri olarak devreye girmesi/sokulması karmaşık ve çelişkilerle dolu bir süreçtir. Bir yandan milliyetçi hareketler kadınları anne, eğitimci ve öğretici, işçi veya savaşçı olarak daha yüksek bir katılıma ve milli eyleme davet ederler. Diğer yandan kültürel açıdan tasvip edilebilir dişil davranışın sınırlarını bir defa daha belirleyerek, kadınları cinsiyetlerinden kaynaklanan çıkarlarını verili milliyetçi söylem çerçevesi içinde ifade etmeye zorlarlar....ne var ki kadınların tecrübeleri, kurtuluştan sonra, bu hareketin ilk dönemlerinde güçlükle kazanılan hakların bir başka aşamadaki ‘kimlik politikalarına kurban edilebildiklerini’ göstermektedir” (Yalçın-Heckmann & Van Gelder, 2011, 329). Genel anlamda kadınların feminist talepleri, ulusun kurtuluşundan sonraya bırakılmış ve kimlik siyasetine eklenilen bir feminist mücadeleye dönüşür. Çünkü asli görevleri vatanın kurtuluşudur. Bunun yanında kadınlar kamusal alana çıkıp, modernleşme söylemleri ile yoğrulurken ödenen bedellerden bir tanesi de özel alandaki ‘görevleri’ noktasındadır. Kurtarılacak kadınlardan beklenen, kamusal alanda eğitilmiş, döpiyesli ve modern kadınlar olmalarının yanında özel alanda kendilerine yüklenen görevleri de sürdürmeleridir.

Bazı yaklaşımlar, modernleşme akımının kadınlara kamusal alana çıkmanın yanında ekstra yükler yüklediğini savunmaktadır. Tahmin edilebileceği üzere hem dışarıda güçlü ve ‘iffetli bir kadın’ hem de yuvasında ‘hizmetkâr bir kadın’ profili dönemin beklentileri çerçevesindedir. Çünkü kadın eğitim alıp modernleşirken aile kurumunu da ihmal etmemesi beklenir. Kısacası asli görevlerini de yürütmesi gerekmektedir. Bunun yanında milli mücadele

sonlanırken kamusal/siyasal alanda kendilerine yeterince yer bulamamış olmaları ve özel alana itilmeleri yönünde bir kriz oluşmaktadır. Deniz Kandiyoti'nin belirttiği gibi, “milliyetçi projelerin kadınlara vaadi, onlara kamusal alanda eşit yurttaşlık hakkının verileceğidir. Geleneksel kurumların(dinsel ve etnik cemaatler) dönüşümüyle ve toplumun modernleşmesi ile birlikte gerçekten de kadınların önünde bir özgürleşme alanı açılır. İkinci aşama ‘kuruluş’ aşamasıdır. Burada kriz anında milliyetçi/modernleşmeci projeye katılan kadınların artık asli görevlerine dönmeleri beklenir” (Kandiyoti, 1997). Bunun temel nedeni Türk modernleşmesinin erken dönemlerinde aile odaklı bir modernleşmenin yaratılma hedefinin olmasıdır. Batı karşısında ‘milletin kadınları’ modernleşmeli, eğitim almalı, hatta yurtdışında eğitilmeli ancak batının süregelen özgür yaşam tutkusunu tatmamalı ve iffetli olmalıdırlar. Aslında günümüzde de olduğu gibi kadın hakları kavramsal olarak da kullanılmayarak ve görmezden gelinerek, kadının, aile içinde yetiştirilme stratejisi üzerinden bir ideoloji kurgulanmıştır. Günümüzde de herhangi bir kadın bakanlığının olmayıp aile bakanlığı bünyesinde kadın hizmetlerinin yürütülmesi, halen kadının aileden bağımsız bir platformda kendini ifade edememesi ve hak talebi meşru görülmemektedir.

2.3.3. Türk Kadınlarının Siyasal Serüveni

Aile odaklı bir modernleşme modelinin içinden yetişerek ‘modernleşen’ kadınların, kendilerine seçme-seçilme hakkı verilmesi dolayısıyla kanunlar önünde yasal bir engelin kalmamasıyla beraber siyasallaşma serüvenlerinin başladığı söylenebilir. Ulusal davaya eklenen feminist talepler, kamusal alandaki serbestlik karşılığındaki bedeller, kısacası modern erkeklerin çizdiği sınırlar içerisinde dolaşan ‘kurtarılmış kadın’lar bir takım kamusal hakları elde ettiler. Bu hakları kadınların almış olmaları veya kendilerine sunulmuş olması ayrımı yapılmaksızın, ne olursa olsun kamusal alanda kadın görünürlük sağladı. Ancak, “1980’ler kadınların mevcut cinsiyet kalıplarını, kadınlık-erkeklik rollerini sorguladıkları ve ataerkil düzeni eleştirdikleri yıllar oldu. Artık kadınlar sadece eşit yasal haklar için değil, kendi kadınlık kimliklerini belirlemek için mücadele

veriyorlar, kendi bağımsız bilinçlerini geliştirmeye çalışıyorlardı.” (Ağduk, 2011, 307). Kuşkusuz ki böylesi bir sorgulamanın, dönemin siyasal atmosferinden de etkilendiği düşünülebilir. 80’lerde esen sol rüzgâr, siyasal gerilim ortamı kadınların da konumlarını sorgulamaya itmiştir.

1980’lerde Cumhuriyetin kadınları kendi kadınlık konumlarını sorgulamaya başlamış, ortak ezilmişliğin yanında etnik, dini sebeplerle farklı ezilme dinamiklerinin olduğunu düşünen kadınların ayrışmasıyla Türk kızları tanımlaması kendisini göstermiştir. Yakın zamanlara hatta günümüze kadar siyasal yaşamın içerisinde temsil hakkı edinen kadın siyasetçilerin geleneksel rolleri sürdürdükleri, kendilerini siyasette yüreklendiren erkeklerle geleneksel rollerin devamı konusundaki pazarlıklar sonucu siyasal alanda yer edinebilmişlerdir. 1990’lar siyasal gerilimlerin arttığı, Türkiye’de Kürt sorunu olarak adlandırılan etnik bir mücadelenin arttığı, silahlı mücadelelerin kendini gösterdiği, dolayısıyla milliyetçiliğin yeniden tanımlandığı yıllardı. Bunun yanında ‘Cumhuriyet’ in Asil Kızları¹² tanımlamasının dışında hisseden bir Kürt Kadın Hareketi ve İslamcı Kadın Hareketi’nin ortaya çıkması ve hak arayışına girmesi ile de milliyetçi bir tanımlama ile ‘Türk kızları’ daha geçerli bir konum haline gelmiştir. “90’ların ‘Türk kızı’, bir sterotip olarak, feminist değerleri kullanmakla beraber feminizme belli bir mesafede durup, güçlü bir kişiliğe sahiptir, başarılı olma güdüsü çok yüksektir. Sosyo-ekonomik açıdan orta- üst sınıfa mensuptur, ya da olmak için çaba sarf eder. Bir taraftan kontrollü bir kadınsı görünüş sunarken, cinselliğini Cumhuriyet’ in asil kızları gibi baskı altında tutmaz, ama tıpkı Cumhuriyet’ in asil kızları gibi Türk kızı da evlidir ya da evlenecektir ve çocukludur, o da babasından destek alır. Ataerkinin kendisine çok uzak olduğunu, ‘başka kadınların’ sorunu olduğunu düşünür. Oysa oda ataerkil pazarlık yapmıştır” (Ağduk, 2011, 309). Erkeklerle, özel alandaki kazanımları için yapılan ataerkil pazarlıklar, cinsler arasında kamusal alanda da var olmuştur. Kadınların genel olarak babalarından aldıkları destek, siyasete atılmaları

---

¹²Cumhuriyet’ in Asil Kızları tanımı Meltem Ağduk’ a aittir. Daha detaylı bilgi için Ayşe Gül Altınay tarafından derlenen Vatan, Millet, Kadınlar (2011) adlı kitaba bkz.

noktasında da bir erkeğin yüreklendirmesi ile olmaktadır. Bu baba-kız ilişkisinin, kan bağı olmasa da siyasal alandaki tezahürüne Tansu Çiller örnek gösterilirse yanlış olmayacaktır. Bu destekle Çiller' in başbakanlığa kadar uzanan bir siyasal yaşamı olmuştur (Ağduk, 2011). Ancak bir kadın olarak Çiller' in siyasal alanda, kullandığı dilin erilliği, eril dünyaya ait sayılan iktidar duygusunu ön plana çıkararak, polis ve ordunun desteğini yanına alarak militarist politikalar uygulama konusunda sınır tanımıyordu. Ayrıca gerek cinsiyet eşitliği gerekse de kadınların siyasal yaşamda görünürlüklerini arttırma konusunda herhangi bir çalışmaya yönelmemiştir. Bunun yanında geleneksel bir söylem ve ataerkil değerlere atıfta bulunarak, eşinin aile reisliğini sürekli vurguluyor, kadınlara hitap ederken kendisini ülke kadınlarının 'bacı' sı olarak tanımlıyordu. Yani vatan bir aile olarak tasarlanmıştı.

Yine son on yıla kadar kadın siyasetçilerin genel olarak kadın ve çocukları ilgilendiren konular üzerine çalışmalar yaptıkları çalışmalar siyasal alanın ne kadar cinsiyetçi olduğunu gözler önüne sermektedir. Aile odaklı modernleşmenin bugüne yansımaları olarak kadın hakları hakkında çalışma yürütecek bir bakanlığın bulunmaması, kadın hizmetlerinin de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde yürütülüyor olmasıdır. Kamu sektörüne bağlı hizmet veren kadın sığınaklarının Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde hizmet veriyor olması yeterince manidar değil midir? Kadın ve yaşadıkları sorunlar için bir kadın bakanlığı kurulması yerine yine kadın cinsine yönelik aile odaklı bir okuma yapıldığı için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde sığınma hizmetinden faydalandırılmaktadırlar.

2.3.4.Feminist Bir Eleştiri

Türk modernleşmesinin kadını eğitime ve kurtarmaya yönelik modernleşme projesi kadını, eğitilmiş olmak gereğinin yanında iyi bir eş, fedakâr bir anne ve iffetli olmaya yönelik konumlandırmıştır. Bu kurtarılma serüveninde elbette ataerkil yaşam kodları korunmuş ve sürdürülmesine yönelik bir program

yapılmıştır. Bu yönüyle cinsiyet rolleri aslında dokunulmaz alan olarak görmezden gelinmiş ve sorgulanmamıştır.

Modern erkekler ulusal davaya kadınları davet ederek kamusal alanda da bir takım vaatlerle kadın katılımını sağlamışlardır. Tasavvur edilen, her yönüyle batı karşısında modern bir görüntü oluşturmaktır. Modernlik sağlanırken batının kültürü alınmayacak, kadınlar ‘başıboşluk ve iffetsizlik’ ağına düşmeyeceklerdir. Ne de olsa kadınlar, vatanın anneleri, anne adayları veya vatanın çocuklarını yetiştirecek öğretmenlerdirler. Bu yönüyle, “Çok önemli bir ideolojik hegemonya aracı olarak ‘ad koymak’, kadının kimliğini kendi değerleri ve çıkarları doğrultusunda tanımlamak, hep iktidar sahibi erkeğin ayrıcalığı oluyor. Türk modernleşmesinin önderleri ve uygulayıcıları olan erkeklerde bu kuralın dışında değillerdi; üstelik onlar kendi ‘ideal kadın’ hayallerini toplumsal bir projenin parçası sayarak meşrulaştırmak avantajına da sahiptiler” (Berktaş, 1998, 2). Böylelikle modern erkekler için aslolanın kadın kurtuluşu değil ulusun yeniden inşası ve bu sırada kadınlara biçilen rolün içine girmeleridir. Dolayısıyla hareketin, kadın özgürlüğünü değil, sınırlarını çizdikleri bir alanda yeni bir kadınlık inşası gibi bir çabası olduğu görülmektedir. Kadınlar böylelikle hem kamusal alanda vatanın modern yüzü olacak hem de özel alandaki ‘görevlerini’ kusursuz bir şekilde icra edeceklerdi. Bu yönüyle kadınlara çifte yük yüklendiği gözden kaçmamalıdır. Zaten kadınlar ve modern erkekler arasındaki ataerkil pazarlıkların mahiyeti bu şekildedir. Görünür olmaya karşılık özel alan sorumluluklarının devamı.

Bu dönemle ilgili en önemli tartışmalardan biri de, kadınlara verilen hakların kadınlar eliyle ve mücadeleleriyle mi elde edildiği yoksa tepeden inme bir hak iadesinin mi olduğudur. Görünürde Medeni Kanun ile kadınlara birçok hak tanınmıştır. Ancak kanunla yapılan düzenlemeler genel hatlarıyla cinsiyetçi öğeler içermektedir. Ayrıca kanun düzenlemelerinin tek başına eşitliği sağlamadığı, toplumsal sözleşmelerin, çoğu zaman somut hayatta, eşitsiz imkânlardan dolayı karşılığının yaşanmadığı açıktır.

Cumhuriyet' in kadınlarının kurtuluşunu kadın devrimi olarak değerlendiren görüşlere karşılık, birçok harekette olduğu gibi modern erkeklerin ulusal projesi olarak bir kadınlık inşası söz konusu olduğundan, kadın haklarının altın bir tepside sunulduğu fikri daha baskın görünmektedir. Kuşkusuz ki “Kadınlar devletsel ve toplumsal sistemlerin eyleminin salt nesnelere olarak anlaşılabilirler, bizzat özneleri olarak görülmelidirler” (Yalçın-Heckmann & Van Gelder, 2011, 344). Çünkü kadınlar da bir takım kazanımlar uğruna ulusal projelere dâhil olurlar. Dolayısıyla kendilerine biçilen roller, kendileri için güçlendirici ikincil kazançlar getireceğinden, mobilize olurlar. Bu noktada kadınlar aynı zamanda eyleyicidirler. Kamusal görünürlülük kadınlar açısından özel alana sıkışmışlık hali düşünülünce büyük bir kazanım olarak değerlendirilmelidir.

Ancak kamusal alandaki görünürlülük erkeklerle eşit bir görünürlülük değildir. Kadın ve erkeklerin yürüttükleri işler bakımından farklılaştığı, cinsiyetçi bir görev dağılımının olduğu düşünülmektedir. “Bu anlamda Türk modernleşmesinin ulus-devlet kurması aşamasında karşımıza çıkan cinsiyet farkları rejiminde erkekler ve kadınlar için farklı görevlerin tanımlandığı, siyasetin erkeklere, sosyal ve kültürel işlerin kadınlara bırakıldığı bir şekillenme olmuştur. Modern tarzda düzenlenmiş ama devlet ve siyaset kurumlarının çatışmalı ve gerilimli ortamlarından uzak” (Sancar, 2013, 192). Bu gelenek günümüze kadar devam etmekte Cumhuriyetçi elit kadınlar, vakıf ve hayır kuruluşları görevlerinde ön ayak olmakta, sosyal ve kültürel alanlarda daha etkin görevler almaktadırlar. Bu yönüyle reform süreçleri içerisinde yer almış kadınlar, modern erkeklerle eşit vatandaş olup, yönetim kadrolarında eşit görevler üstlenememişlerdir. Milli mücadelenin nimetlerinden eşit bir şekilde faydalandırılmamışlardır. “Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yönetici konuma gelen erkekler ile aynı modernleşme mücadelesinde önemli sayıda kadın da yer almış veya bu kadroları yakından desteklemiş. Bu kadınlar siyasal istikrarın temin edilmesi ve yeni devletin işler hale gelmesi ile birlikte görünmez olup ortadan kaybolmuşlar” (Sancar, 2013, 113).

Bu yönüyle bu kadınların ya toplumsal, kültürel alana yönlendirildikleri ya da özel alana asli görevleri olan eşlik ve anneliğe itildiklerini düşünmeliyiz. Bu sürecin gelişmesi yasalar önünde siyasal alanda eşit temsil hakkına sahip olmuş olmanın kadınları kamusal/siyasal alanda tutundurmaya yetmediğini görmekteyiz. Çünkü modern erkekler için kadınların kurtuluşunun mahiyeti aslında bireysel bir özgürlük değil. Yeni kadın, yeni kuşakları yetiştirecek modern anneler, eşini her yönüyle taşıyabilecek hanımlar, eğitilmiş ve fedakâr öğretmenler olacaktı. Hele dışiliğin ön plana çıkarılması tamamen reddedilen bir husustur. Bu anlamda cinselliğin denetlendiğinden söz etmek gerekir.

Kamusal alanda hareket etmenin ön koşullarından biri kadını cinsiyetsizleştirmek, Kemalist sosyalizasyonun kadınlarda ilk bireyselleşme tohumlarını ekmesiyle, bireysel bir ahlak da geliştirmek zorunda kaldılar. Bu modernist Püriten ahlak anlayış kadınların ve erkeklerin cinselliklerini denetleyebilmelerini gerektirmekteydi. Kadınların giyim-kuşamlarıyla ilgili ılımlılığın önerilmesinin yanında, davranış ve giyim konusunda özgürce davranmaları onaylanmıyordu. Böylelikle karşımıza çıkan Cumhuriyetin asil kızlarının siyah döpiyesleri içinde asexual öğretmenlere dönüşmeleridir. (Berktaş, 1998, Durakbaşı, 1998, Ağduk, 2011, Arat, 1998). Cinselliğin denetlenmesi çağrısı erkeklere de yapılmış olmasına rağmen, modern erkeklerin asexual bir görüntü çizdiklerine ve cinselliklerini denetleme çabalarına yönelik herhangi bir bulgu mevcut değildir.

Kemalist feminizme getirilebilecek bir başka eleştiri de, reformların vatanın bütün kadınlarından ziyade daha çok kentli burjuva kadınları etkilemesidir. Devlet feminizmi, yasalar önünde eşitliği, eğitim ve meslek hayatında fırsat eşitliğini hedefleyen hukuki reformlarla kadınları teşvik etmiştir. “Ne var ki, bu reformlar köylü kadınların –ve böylelikle Kürt kadınların-hayatını pek az değiştirmiş ve kadınlığın kültürel tanımlarının ve cinsiyetler arasındaki asimetrinin sorgulanmasına elvermemiştir. Bu söylemde milli kimlik, cinsler arasında eşitlikçi bir bileşene sahip gibi görünüyordu, zira feminizm ‘otantik’ bir Türk tutumu

olarak sunulmaktaydı” (Yalçın-Heckmann & Van Gelder, 2011, 337). Zaten dönem itibariyle bir Kürt sorununun olması, milliyetçilik üzerinden inşa olan devlet feminizminin Kürtler tarafından ters tepilmesi dönemin koşullarında gayet normaldir. Bir taraftan orta sınıf kadınlara hitap eden bir feminizmin, çoğu kırsal alanlarda yaşayan Kürt kadınlarında karşılık bulma açmazı; bir taraftan da ‘devlet’ kavramının ürettiği bütün parametrelerin- buna feminizm de dâhil- düşmanca algılanma gerçekliğinin Kürt kadınlarında devlet feminizminin karşılık bulamamasına neden olduğu düşünülmektedir. Cins olarak ezilmiş konumdaki Kürt kadınların siyah kadınlar örneğinde olduğu gibi etnik olarak da eziliyor olmaları ve bu ezilmenin de Cumhuriyetin kadınları tarafından anlaşılabilmesi Kürt kadınlarını devlet feminizminin cins mücadelesi projesinin dışında bırakmıştır.

Sonuç olarak Türk modernleşmesi serüveninde birçok modernleşme hareketinde olduğu gibi modernleşmenin göstereni kadındır. Bu yönüyle modernleşme iddiası olan bir millet olarak ve vatanın ‘çoktan modernleşen’ erkekleri işe kadınların eğitimini, görgüsünü arttırmak ile başladı. Ancak eğitim ve görgüleri artarken kadınlardan iffetli olmaları, asli görevleri olan annelik ve eşlik görevlerinin gereklerini yerine kusursuzca getirmeleri gereği sürekli hatırlatıldı. Ataerkil pazarlıklar kadınları güçlendirmenin bir yolu olmuş ve kadınlar kamusal/siyasal alanda var olabilmek adına özel alandaki konumları konusunda çok eleştirel bir tutum takınmamışlardır. Nihayetinde kamusal görünürlülük ulusal davaya dâhil olmanın bir sonucuydu. Ve ulusun kurucuları olarak erkekler kadınları ulusal mücadeleye dâhil ederken bir takım vaatlerde bulunup, sınırları çizilmiş ve denetlenebilir bir cinsellik tanımı çizmişlerdir. Böylelikle kadınlar asexual bir profil oluşturmuş ve görünür olmanın avantajlarını yaşamak daha ağır basmıştır. Kadın hakları adına birçok kanun düzenlemeleri yapılmıştır. Ancak “Medeni kanunun en büyük başarısı aile kurumu üzerinde devlet kontrolünü kurması olmuştur. Ceza Kanunu kadınların kendi bedenleri üstündeki haklarını da reddetmiştir” (Arat, 1998, 56-59).

Çıkarılan kanunlar kadın haklarını gözetici bir mekanizma oluşturamamıştır. Aksine cinsiyetçi kodlarla doludur. İnşacı erkeklerin talebi, kadınların bir cins mücadelesi içinde olmaları veya bireyselleşmeleri değil tam olarak ulusal dava içerisinde davaya eklemlenen bir feminizmin sınırlarını kadınlara çizmektir. Bu yönüyle kadın devriminin erkek eliyle yapılmış bir kadın devrimi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Değişmesi gereken kadındır ve kadını değiştirecek modern erkeklerdir. Erkeklerin konumu sorgulanmamış ve erkeğin değişimiyle ilgili bir tartışma sürdürülmemiştir. Bu noktada “Ulusu kuracak olanlar ile bu kuruluşa katılacak olanlar farklı cinsiyetten. Sömürgecilik karşıtı milliyetçiliğin önemli ismi Frantz Fanon bile kadınları, - erkekler tarafından ve onlara yoldaş olsunlar diye- ulusal mücadeleye ‘davet edilenler’ olarak tanımlıyor” (Sancar, 2013, 206). Dolayısıyla bu ulusal davada kadınların siyasal olarak failliğinden söz etmek çok yerinde olmayacaktır. 1990’lara kadar uzanan yıllarda da siyasal temsil konusunda önü açılan kadınların siyasete girmelerinde ailelerinden bir erkeğin motivasyonu söz konusudur. Aile içerisindeki baba-kız ilişkisini gerek Milli Mücadele döneminde gerekse de günümüz Türkiye’inde görmek mümkündür. Biyolojik bir baba-kız ilişkisinin dışında vatanında bir aile olarak görülmesi hasebiyle, siyasetçi babaların kontrolünde siyasallaşan kadınları görmek mümkündür.

Deniz Kandiyoti (1997), Türk kadınlarının kurtarılmış ancak özgürleşmemiş olduklarını dile getirmektedir ayrıca Kemalizm’ in, ‘devlet feminizmi’ ulusal çapta etkili olamamış ve tam bir özgürleşme sağlayamamıştır. Burjuva kadınları dışında kalan kadınları etkileyememiş ve devlet feminizmi Türk kadınları dışında kalan kadınların sorunları üzerine bir kadın inkılâbı tasarlamamıştır.

“Eğer tek tek kadın bireyler düşünülürse, Kemalist sosyalizasyonun kadınlara, özellikle meslek sahibi kadınlara kendi potansiyellerinin ve topluma katkılarının bilincine varma fırsatını sağladığı görülür. Ancak bugün feministlerin vurguladığı gibi Türkiye’ de kadınlar, Kemalist söylem içindeki cinsel eşitlik mitini sorgulamak ve mesleki faaliyetin kendi başına kadının cins konumunu

değiştirmediğini ve kadınlara hayatlarını kendi kararlarıyla yönlendirme özgürlüğünü ve birey olma hakkını tanımadığını göstermek zorundadırlar; yurttaşlık haklarından gerçek anlamda eşit olarak yararlanmak için feminist talepleri politikalara dönüştürmek gerekmektedir” (Durakbaşa, 1998, 50).

Türk modernleşmesi örneğinde cinsiyetlerin özellikle de kadınların nasıl konumlandırıldıklarına, ulusal davaya nasıl eklemlendiğine değindikten sonra konu kapsamında Kürt hareketi içerisinde kadınların nasıl konumlandıklarına yönelik bir tartışma yürütülecektir.

3. KÜRT HAREKETİNDEN SÜZÜLEN FEMİNİZM: POLİTİK KÜRT KADINI KİMLİĞİ

Tez çalışması kapsamında, BDP’li erkek siyasetçilerin Kürt Hareketinin özelde de BDP’nin ‘kadın özgürlüğü’ ideolojisinin anlaşılabilmesi için bu bölümde ‘Kürt kadın’ların siyaset içerisinde nasıl mobilize olduklarının tartışılması önemlidir. Bu bağlamda özelde BDP genel olarak ta Türkiye’deki Kürt Hareketi içerisinde kadınların harekete nasıl katıldığı, hareketin kadın çağrısı ve kadınların süreç içerisinde nasıl mobilize oldukları açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1.Politikleşme Öncesi Kürt Kadın Tasviri

Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Güneydoğu Anadolu bölgesi, birçok toplumsal dinamik ile şekillenmektedir. Bu dinamikler arasında; din, coğrafya, cinsiyet yapılanmaları ile birlikte son otuz yıldır yoğunluğu değişmekle beraber süregelen siyasi/askeri gerilimler yer almaktadır. Sosyal ve siyasal değişim süreçlerine ve dolayısıyla bütün bu değişkenlerin etkisine en çok maruz kalan kesimlerden biri de kadınlardır. Bölgede yaşayan kadınlar tarihin çeşitli dönemlerinde bölgenin bu dinamiklerinin etkisiyle çeşitli şekillerde konumlan(dırıl)mışlardır.

Fakat son otuz yıldır siyaset kurumunun sınırlarını yoklayan bölge kadını kendisinden söz ettir duruma gelmiş ve yeni kimlikler edinmiştir. Kimlik sosyal dünyayı oluşturan anlamların toplum tarafından etkileşim vasıtasıyla yaratılmasıdır. Bu bağlamda “kadın” kavramının ortak bir kimliği ifade ettiği kabulü, artık feminizm için bir sorun oluşturmaktadır. Annelik, kadının tarihsel kimliği ve dil, felsefe üzerine çalışmaları ile tanınan Denise Riley (1988), “kadınlar” kategorisini sabitlenemeyen kimlikler olarak görmekte ve kadınlar kategorisinin diğer kategorilerle (ırk dil, din, etnik grup, sınıf vb.) daimi bir ilişki içinde tarihsel ve söylemsel olarak kurulduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla “Kürt kadın” kimliği ilk etapta etnik bir kimliği çağrıştırıyor gibi görünse de

asında kadınlık kimliğinin bölgenin siyasal atmosferi sonucunda kurulmuş olduğu söylenebilir.

Etnik ve ulusal kimlikler gibi “Kürt kadın” kimliği de kurgusal bir boyut taşımaktadır. Kimliklerin toplumsal inşa süreçleri göz önüne alındığında, “Kürt kadın”ı gibi değişmez özsel niteliklere gönderme yapan bir tanıma da kuşkuyla yaklaşmamız gerekmektedir. Handan Çağlayan’ın belirttiği gibi (2010), Kürt kadını kimliği birçok kolektif kimlik gibi kurgudur ve sosyal olarak inşa edilmiştir. Bununla birlikte kadınların kendilerini ifade biçimlerinin yeni bir toplumsal dil kazanmış olması bu zorluğu çalışma alanı olarak kolaylaştırmaktadır.

Kürtler ve Kürt kadınlar birçok yerli ve yabancı araştırmacı için merak konusu olmuştur. Lucy Garnet’in ; “Kürt Kadınları, özellikle de göçebe aşiretlerindeki kadınlar, aşiretin kan davası, planlar ve düzenler gibi sosyal ve siyasal tüm meseleleri ile ilgilidir ve katkıda bulunur” (Bayrak, 2002) belirlemesinde olduğu üzere, Kürt kadınlarının aşiret kavgası ve buna benzer anlaşmazlıkları durdurabilecek ve bu anlaşmazlıklara son verebilecek gücü bulunmaktadır. Kavga esnasında, kadının gelip anlaşmazlığa son vermek amacı ile başındaki beyaz tülbendi yere atması Kürtlerde kavgayı durduran bir gelenektir. Bu yapıcı geleneğin dışında kan davalarında kurban seçilen kişiye silahı ve öldürmeyi dayatanın da, ailenin en yaşlı kadını olmakta ve bunun gibi birçok eril iktidar ile işbirliği örnekleri vardır. “Bazı kadınlar, gücü elinde tutan erkeklerle işbirliği yaparak, eril iktidardan pay alabilir ve çıkarlarını diğer ezilen kadınlardan farklılaştırarak egemen erkek çıkarlarıyla eklemlenmiş ilişkiler kurabilirler” (Sancar, 2011, 17-18).

Kürt ailelerinde kadın, doğurganlığını yitirip belli bir yaşa geldiği zaman aile içinde söz sahibi olabilmekte ve artık ona gücün kaynağı ve kullanıcısı olan eril kazanımlar kısmen hak olarak görülmektedir. Yani ancak yaşamında ‘kadınsı’ lığını yitirdiği düşünülen, doğurganlığının son bulduğu evrede, karar

mekanizmalarında yerini almaktadır. Bu kadının, eril tahakkümü besleyen sınırlar dâhilinde karar alıcılık rolü edindiğini göstermektedir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de yaşı ilerlemiş ve doğurganlığı sona ermiş kadın, genç kadınlardan daha rahat bir şekilde sosyal ortamlarda hareket edebilmekte, erkekler ile daha kolay iletişim kurma özgürlüğüne sahip olmaktadır.

Kürt kadını da geçmişten bu yana yaşadığı sosyal çevre, dönemsel koşullar, erkin kendisini tanımlamasına ve belki de son yıllarda cinsiyet rolleri farkındalığı ile kendini farklı konumlarda bulmuştur. Kürt kadınının tarihte savaşçı kimliği ve Kürt inanışlarında kutsal bir yeri vardır. Tarihte savaşçı kimliği ile tanınan “Kara Fatma” tasvir edilirken ‘erkeksi’ özellikleri, ‘kadına atfedilen estetik’ten yoksun olduğu belirlemeleri ön plana çıkmaktadır. Kara Fatma’nın kabul gördüğü ve övüldüğü tarafı erkeksi-savaşçı özelliğidir (Bayrak, 2002). Buna benzer koşullar dâhilinde, kadın, tarihin belli dönemlerinde savaşçı veya aşiret reisi rollerini edinmiştir.

Kürtlerde de kadının birincil rolü annelik olagelmiş ve annelik kutsanmıştır. Böylece “çocuğun annesi”, “babanın kızı”, “erkeğin karısı” olmuştur. Yani tanımlanması ve konum bulması genel olarak erkek üzerinden olmuştur. Yaşadığı hane içinde öncelikle geniş ailenin en yaşlı erkeğinin -ki bu genelde kayınbaba-, kayınbaba yoksa kaynana, eş ve eşin erkek kardeşlerinin belirlediği sınırlara göre yaşamış ve konumlanmış, ekonomik ve sosyal koşullar açısından da geniş aile bireylerine bağlı yaşamıştır. Geniş aile içerisinde yükünün azalması ve bir noktada saygınlık kazanmasının yolu eve yaşça daha küçük bir kadının gelin olarak gelmesi ile mümkün olmuştur. Yani geleneksel yapı içerisindeki hiyerarşik ilişki ağı sadece kadın ve erkek arasında kurulmamaktadır. Aile içerisinde beraber yaşayan kadınlar arasında da hegemonik ilişki yeniden kurulmaktadır.

Kürtlerde kadına saygınlık kazandıran öğelerden birisi, yüksek statülü bir aileye sahip olunmasıdır. Eğer kadının ailesi, yaşanan çevreye göre yüksek bir

statüye sahipse “gelin geldiği” evde diğer gelinlere göre daha çok saygı görebilmektedir.

3.2.Kırılmalar: Köyden Kente Değişimler, Etkileşimler

Günümüze gelindiğinde Dünyada ve Türkiye’de değişen sosyal koşullar ve politikalar Kürt kadınları da etki alanına almıştır. 1950’lerde kentlere yapılan göç ve 1980 sonrası yapılan zorunlu göç sonrası, ev içinde geleneksel roller esnemekle beraber devam etmektedir. İlk etapta kadınlar göçün “konuşulmayanları” olmuşlardır. Erkekler okul veya askerlik vasıtasıyla Türkçe öğrenerek kent yaşamına adapte olmakta, kadınlar hem etnik nedenler hem de Türkçe bilmedikleri için adaptasyon sorunları yaşamışlardır. Akraba ve tanıdıklardan uzak kent yaşamında kadınlar daha rahat bir hareket alanı yakalamışlarsa da “namus” adı altında sınırları çizilmiş bir alanda toplumsal kontrolle denetime maruz kalmıştır.

1960’ları izleyen yıllarda Türkiye’de esen sol hareket rüzgârı Kürt elitlerinde kimlik bilincini sol zeminde oluşturmuştur. 12 Eylül sonrası düşünce özgürlüğü önünde büyük engeller ortaya çıkmış ve 1983’te çıkartılan yasalarla Kürtçe’nin kullanılması suç kapsamına girmişti. Böylece Kürt kimliğine yönelik tanınma ve temsil taleplerinin önü kapanmış ve bu faktör Kürtler’ in taleplerinin yasadışı ve illegal yollardan dile getirmelerinde etkili olmuştur. 1980 sonrası ve 90’lar da artan zorunlu göç Kürt kadının konumunu ve statüsünü değiştirmiştir. “Türkiye’de 1980 sonrası süreçle beraber kamusal alanda görünürlükleri artmaya başlamışlardır. Zorunlu göç mağduru Kürt kadınları savaş ve göç sürecinde şekillenen anı ve deneyimler üzerinden ortak bir kimlik kurarak, yerel ve ulusal düzeyde dayanışma mekanizmaları ve kendi kendini yönetme pratikleri geliştirerek, alternatif bir modernleşme örneği sergilemektedirler” (Şahin-Fırat, 2012, 188-189).

1980 öncesinde de Kürt tarihinde Kürt hareketinin çeşitli dönemlerinde hareketin kadınlığa yönelik söylemleri mevcuttur. Erken dönem Kürt hareketinin kimlik

söyleminin ve politik projelerinin merkezinde, Kürt kadınlarının komşu halklardan daha özgür oldukları saptaması, Kürt aydınlanmasının doğal bir sonucu olarak, modern anlamda ilk kadın örgütlenmesi “Kürt Kadınları Teali Cemiyeti”nin kurulması bu duruma örnek teşkil etmektedir (Çağlayan,2010). 1980 sonrası Kürt Hareketinde de öncekilerde olduğu gibi kadınlara sembolik roller verildiğini, çoğu milliyetçi temanın toplumsal cinsiyet kurgusu üzerinde inşa edildiğini görmek zor değildir. Nitekim önceki dönemde olduğu gibi 1980 sonrasında da kadınların toplum içindeki konumu, Kürtlerin sosyo-politik durumunun göstereni olarak işlenmiştir (Çağlayan, 2010). “Ancak kadınlar, özellikle çok kültürlülük tartışmaları içinde büyük ölçüde kadın kimliklerini değil eklemlendikleri diğer kimlikleri temel almışlar” (Altuntaş,2012, 68).

1980 sonrası Kürt Hareketinin söylemi, daha önceki özgür, güçlü, savaşçı, lider söyleminin dışında ezilmişlik üzerinden inşa edilen bir söylemdir. Kürtlerin köleliğinin sembolü olarak köle ve düşürülmüş Kürt kadın imgesi işlenmiş ve kendisi ile beraber toplumu da özgürleştirecek bir kadın imgesi tasvir edilmiştir. Bu yeni söylem daha önceki söylemlerden keskin bir şekilde ayrılır. Çünkü aktif ve yön verici bir kadın tasvir edilmiştir. Hareket içinde sadece sembol olmaktan, yasal siyasi partilerde ve hareketin kırsaldaki silahlı birimlerine kadar görev almaya başlayan aktif görev üstlenen bir kadın profili ortaya çıkmaya başlamaktadır. Köylerden kente gerçekleştirilen zorunlu göç, Kürtlerde aidiyet ve ortak yaşanmışlık duygusunun oluşmasına neden olmuş ve kolektif kimlik bilincini pekiştirmiştir.

3.3. Kadınların Mobilizasyonu

Kürt Hareketi de diğer milliyetçi, siyasi, ulus kurtuluş hareketleri gibi kimlik mücadelesini yürütürken kadınları mobilize etmek için bir formülasyon geliştirmiştir. Kadınları bu hareketin içine çekmeye çalışan yapılanma, işe geleneksel Kürt ailesi olmak üzere, kadınlar üzerinde hegemonya kuran ve kadınları denetleyen kurumları eleştirmekle başlamak durumunda kalmıştır. Kürt

kadının maruz kaldığı baskı hem cinsel hem de etnik olduğu için harekete katılımları kolaylaşmıştır. Böylelikle üniversitelerden, kentlerin varoşlarından ve kırsal alandan çok sayıda genç kadının da katılması sonucu, “1993 yılında örgütün dağ kadrosunun üçte birini kadınlar oluşturmaktaydı” (Özcan, 1999:160).“Ancak bu sürecin en önemli aktörleri, kayıpları ve acıları üzerinden siyasal yapılanmaya eklenilen, gösteri ve mitinglerde görünür olan beyaz tülbentli ‘ana’lar olmuşlardır. Her cumartesi günü, İstanbul’da Galatasaray Lisesi önünde toplanan kadınlar, “Cumartesi Anneleri” ya da “kayıp anneleri” adıyla kamusal bir imaj yarattılar. Anne imajı, 1999 yılında silahların susmasının ardından “barış anneleri” grubunun oluşumunda işlev görmüştür. Bu kadınlar başta çocukları olmak üzere aile fertlerinin gözaltına alınması, tutuklanması, dağa gitmesi ya da öldürülmesi sonucu daha da politikleşmişlerdir” (Çağlayan, 2010). Politize olan anneler hem erkek siyasetçiler açısından siyasal alanda rekabet gücü olarak bir tehdit oluşturmamakta hem de topluluğun motivasyonunu da arttırmaktadır. Böylece kutsanan anne rolüne politik bir zeminde yeni roller ve misyonlar yüklenmiştir.

Bu koşullar Kürt kadınının siyasi alanda görülmesinin koşullarını oluşturan öğelerden biriydi. “Anneler, kendileri ile toplumsal ve siyasal yaşam arasındaki ilişkiyi çocukları aracılığı ile kurmaktaydılar. Onlar kendi adlarına ve kendi yaşamlarının içinden konuşarak kendi konumlarını tanımlamaya başlamışlardı” (Sancar, 2001, 39-40). Zamanla az eğitilmiş hatta çoğu eğitimsiz, orta yaşlı, köy kökenli ve “ana” kimliği ile ön plana çıkmış bu kadınlar, partinin il ve ilçe örgütlerinde kadın komisyonları oluşturdular. Bu kadınların çoğunun dağa giden, tutuklanan, faili meçhul cinayetler sonucu kaybedilen çocukları, kardeşleri ve eşleri vardı. ‘Ana’ kimliği bu kadınların ‘erkek alanı’ olan siyasete girmelerini kolaylaştırmıştı.“Nihayetinde bir ana figürü hangi ırk, etnik grup, sınıf, dinden olursa olsun topluluğun ruhunu simgeler” (Yuval-Davis, 2010, 94).

Siyasi alan içerisinde yine cins olarak kadın değil, hareket kapsamında değer oluşturan aktörlerin “ana”sı olduklarından eril siyaset için daha kabullenilir figürleri oluşturuyorlardı. Politize olmuş “ana” kimliği yönetim kadrolarında

bulunan erkek yöneticilerin konumları için birer tehdit değildi. Aksine kitlelerin bir araya getirilmesi, gösteri ve mitinglerin daha coşkulu geçmesi noktasında bir avantaj sağlamaktaydılar. Bu yönüyle ulusal coşkuyu arttıran bedenler olarak alanlarda görünür oldular. Kürt kadınlarına yüklenen “ana”, “yurtsever anne” rolünden beklenen, bütün bu yaşanan olumsuzlukları ve kayıpları nesilden nesile aktararak ulusal bilincin sürdürülmesini ve yeniden üretilmesini sağlamalarıdır. “Bu bağlamda ulusal hareketin erkek liderleri kadınlara, modernleşen bir ulusun ikonları ve “anavatanın kutsanmış anneleri” olarak “kurallara bağlı” ve “namuslu” bir rol biçmişlerdi” (Mojab, 2005, 102). Ancak bu yaklaşım kadınların parti içinde çalışıp bilinçlenmesi, yapı içerisindeki cinsiyet eşitsizliklerinin farkına varmasıyla uzun ömürlü olmamıştır. “Ana” kimliği aynı ideoloji içerisinde sempatisini korumakla beraber yeni kadın aktörler ortaya çıkmıştır.

Hareket söylemi zamanın ruhuna da çoğu zaman uyarak şekil değiştirmektedir. Kurtarılacak kadın veya özgürleştirilmeye muhtaç kadın çoktan geride kalmış ve söylem ‘özgürleştirecek kadın’ olmuştur. Yani ulusu da kendisi ile beraber özgürleştirecek kadın imgesi daha görünür olmuştur. Kadın, bu söylem ve pratikler doğrultusunda gösteri ve mitinglerde varlığını hissettirmiş, siyasal zeminde ve hareketin dağ kadrolarında görevler alarak kamusal alanda görünürlülük kazanmıştır. 1990’ların sonu ve 2000’lerin başında siyasal alanda daha genç bir kadın kitlesi var olmuştur. Ancak diğer ulusal ve milliyetçi hareketlerde olduğu gibi ulusal davaya hizmet etmek adına kendi ikincil konumlarını sorgulamamalıdır (Çağlayan, 2010). Bu nokta da kadından beklenen, ilk etapta ulusal talepler ışığında vereceği bir uğraştır.

Kadın siyasetçiler hem yerel hem de merkezi kadrolarda aldıkları görevler sırasında parti içerisinde siyasal pratikleri ile ilgili müdahalelere maruz kalmaktalar. Kendilerine daha çok, partinin kadın kolları yapılanmalarında, kadın

kollarında¹³, yer bulmakta ancak kol çalışmaları erkek yöneticiler tarafından denetlenmekte ve yönlendirilmeye çalışılmaktaydı. Siyasi parti yönetiminin dayattığı yönlendirme ve kadın çalışmalarına biçtiği pasif rolü özellikle kadın birimlerinde çalışan kadın siyasetçiler kabul etmemekte ve bu yaklaşıma direnmektedirler. Bu bağlamda, siyasal söylem kadının politik kimliğini tanıma aşamasında bazı bedelleri de ön koşul olarak sunmaktadır. Kürt hareketinin dağıtılmasında yer edinen kadın kendini kabul ettirmek için fizik gücü gerektirecek işleri yoğunlukta yapmaya çalışmış ve kendini ilk etapta fizik gücü ile kabullendirmeye çalışmıştır. Bunun yanında siyasal mücadele alanında duygusal ilişkinin hareket içinde yasaklanmış ve bu tarz ilişkiler içindeki kişiler cezalandırılmıştır. Yani kadın açısından politik kimliğe sahip olmanın koşulu cinsiyetsizleşmek ve cinsellik eril söylem tarafından denetim altına alınan bir unsurdur. Cinselliğin denetlenmesinden belki de en az nasibini alacak kesim annelerdir. Çünkü anneler, ‘değer annesi’ olarak tanımlanmaktadırlar. Yani çocuğunu ya dağda ya da gözaltı, işkence, faili meçhul gibi olaylarda kaybetmiş ve orta yaşlı/yaşlı bir kadın eril siyaset için cinselliği bakımından tehlike teşkil etmemektedir. Kuşkusuz ki hareketin yasak söylemi kadınlar için geçerli olduğu kadar erkekler içinde geçerlidir.

Kadınlar kendi deneyimleri ve bu deneyimlerini sorunsallaştırmaları/deneyimlerin sorunsallaştırılması yolu ile kamusal alanda ‘özne’ olarak konumlanmışlardır. Buldukları siyasal yapılanma içerisinde eril siyasete gösterdikleri direniş sayesinde aktif rol almaya başlamışlardır. Michael Foucault (2005); Özne deneyim biçimlerinin sorunsallaştırmalar yoluyla oluşturulduklarını, geliştirildiklerini ve dönüştürüldüklerini öne sürüyor. Yine öznenin inşasını şu şekilde tanımlar; Bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama

---

¹³Kadın kolları çalışmaları sonraki süreçlerde daha özek yapılar olan kadın meclisleri olarak yeniden yapılandırılmışlardır.

müdahale eder. Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. Kürt kadının içinde bulunduğu mücadele politik özneler inşa etmiştir. Özne olma hali bireysel bilinç yoluyla değil kolektif bilinç yoluyla kamusal alanda görünür olmayı sağlamıştır.

Kadınlar için politik kimlik kazanma, zamanla parti bünyesinde yönetimin denetimi olmaksızın -özellikle DTP, BDP ve HDP itibarıyla- ve yönetim çalışmalarının dışında kadın kolları/kadın meclisleri çalışmalarıyla pekişiyordu. Kadının, orta yaşlı/yaşlı olarak 'ana' kimliğiyle partide olması siyasi parti yönetimi için onaylanan bir konum olsa da kadın kimliğiyle hiyerarşi içerisinde erkekler için tehdit oluşturmaya başlamıştı. Artık kadınlar, "milli kurgulara ve militarist süreçlere, sadece erkek askerlerin anaları ya da onurlarının sembolü olarak dâhil olmuyorlar" (Çağlayan, 2013, 29). 2002 genel seçimlerinde kota uygulamaları DEHAP tarafından uygulanmış ve diğer seçimlere oranla birçok açıdan farklılık olduğu aday listelerinden anlaşılacaktı. 2002 DEHAP listelerindeki kadın adayların sayısı yüzü aşmıştır. Bunların yarısı ilk üç sırada aday gösterilmişti. Aralarında Adana, Ağrı, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, İstanbul (3. Bölge), Siirt, Şanlıurfa, Van gibi oy potansiyelinin yüksek olduğu iller de bulunmak üzere 25 ilde kadınlar ilk sırada adaydı (Çağlayan, 2010, 144).

Genel seçimleri takip eden yerel seçimlerde de DEHAP'ın listesinde birçok belediye başkan adayları kadınlardan oluşmaktaydı. 2014 yerel seçimlerinde BDP tarafından yüzde kırk kadın kotası belirlenmiş, belediye başkan adaylıkları başkanlardan birinin kadın diğerinin erkek olacağı şekilde eş başkanlık sistemi getirilmiştir.¹⁴ Ayrıca Türkiye'de geçmişte bir gelenek olarak kadın adayların liste başı olmaması veya partilerin kesin kazanacağı illerde aday gösterilmemeleri ritüeli kırılmıştır. Diyarbakır Büyükşehir Belediye'si BDP'nin kazanacağına kesin bakılan bir il olmasına rağmen bir kadın aday gösterilmiştir. Bu kadınlar ev kadını, ücretli bir işte çalışan, eğitilmiş, evli, bekâr olmak üzere çeşitlilik

---

¹⁴<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bdpde-esbaskanlik-nasil-uygulanacak> (Erişim Tarihi: 30.08.2014).

göstermiştir. İlk etapta yakınıni kaybetmiş kadın artık bireysel olarak da kamusal alandadır. Kadınların politik özneler olmalarındaki etkenlerden biri Kürt Hareketinin kitlesel çağrısıdır. Ancak hareketin söylemleri doğrultusunda kamusal alana çıkan Kürt kadını değişim ve dönüşüm geçirmiş ve yürüttüğü siyaseti de dönüşüme uğratarak politik öznelere dönüştükler söylenebilir.

İnşa edilen yeni kadın kimliğinin de içerdikleri ile dışında bıraktıklarını, ayıracak sınırlarının, kurallarının olması kaçınılmazdır. Sınırın içi ile dışı arasındaki kritik eşik ise kadınların yerine getirmeleri gereken görevler ve yükümlülüklerle örülüdür. Buna göre kurucu özne ya da ‘güvenilecek kadın’ olarak nitelenen kadın herhangi bir kadın değildir. Eşiği yani ‘ zayıflığını aşmış’, hareketin katılımcısı olabilmiş kadındır. “Eşiği aşamayanlar sıradanlaşırken, aşanlar hayranlık uyandırır” (Çağlayan, 2010, 111). Bu noktada Foucault; siyasi ve dilsel ‘temsil’ alanları, özneleri oluşturup biçimlendiren kriteri baştan belirliyor; bunun sonucunda temsil yalnızca özne olarak tanınabilene bahşediliyor demektedir. Başka bir deyişle temsile kavuşabilmek için öncelikle özne olmanın gerekleri yerine getirilmeli. Politik yaşamda özne olarak konumlanmanın bazı şartları politik öznelerin gerçekliğidir. Hareket tarafından ‘kadınsı’lığından arınmış, zaafalarını törpülemiş, duygusal ilişkiler yaşamayacak, kısacası genel algı çerçevesinde ‘erkek gibi’ olabilmiş kadın kendini hareket içinde kabul ettirebilmektedir. Süreç içerisinde kendisini kabul ettirmek için; siyaset içerisinde kendilerine çizilmiş sınırlarda dâhil olmak üzere giyim tarzı ve tavır alış bakımından yapılanmanın içindeki erkek aktörlere benzemek zorunda kalmış ve benzemiştir de. “İronik bir biçimde İslamcılığın ve solculuğun erkek aktörleri kendilerini siyasal olarak cinsiyetlerine ilişkin kimliklerini bastırma ve kadın-erkek toplumsallaşmasını sadece kız kardeşlik, annelik ve yoldaşlığın kabul edilmiş sınırları içinde hoş gören cemaatsel ahlakın baskın değerlerini yeniden üretme yoluyla güçlendirirler (Göle, 2008, 147-148).

Anlaşılacağı üzere kadının kendisine tanınan veya yarattığı özgürlük alanı cinsiyetsizdir. Yoldaşlık söylemi sınırları içerisinde kadının irade sahibi olduğu

görülmektedir. Sınır ihlalleri, kadınların daha çok suçlanma ve dışlanmasına neden olur. “Hareket içerisinde bu tür sınır ihlalleri yargılama konusu olmaktadır. Yeni kadınlığın yani politik özneliğin koşulu cinsiyetsizleşmektir. Cinsiyetsizleşme bu kimliği üstlenmenin en önemli koşuluydu”(Çağlayan, 2010).

3.4. Yeni Tipolojiler

Kadının siyasal alanda kendisine yer bulması ve hareketin dile getirdiği ‘kadın özgürlüğü’ söylemi göz önünde bulundurulduğunda kadın içinde bulunduğu süreçten etkilenmekle beraber süreci de etkilemiştir. Kamusal alandaki mücadele beraberinde hem kamusal hem de özel alandaki eşitsizlikleri sorgulayan bir kadınlık meydana getirmiştir. Politik olarak yürütülen mücadelenin siyasal söylemi de kadının feminist mücadelesinden etkilenmiş ve BDP tüzüğünde; bireylere toplum tarafından öğretilen ‘erkeklik’ ve ‘kadınlık’ rollerinin aile içinde başladığını, bu rollerin yaşamın tüm alanlarında belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle aile kurumunda toplumsal cinsiyet rollerinin aşılmasını ve gelenekselleşmiş aile yapısının demokratikleşmesini ertelenemez bir sorun olarak ele almıştır (BDP, 85).

Bunun yanında belediyelerin iş sözleşmelerinde ve çeşitli dokümanlarında ikinci evlilik yasaklanmakta ve parti üyelerinin özel alandaki kadına yönelik şiddeti parti içi disiplin suçu sayılmaktadır. Hatta parti üyesi olsun olmasın şiddet uygulayan erkek, eşi tarafından partiye şikâyet edilmekte ve parti bu erkeklerle yaptığı davranıştan dolayı *görüşmek, alana çekilmek ve özeleştirisini almak* diye tanımlanan yöntemlerle, çiftlerin yaşadıkları sorun ile ilgili konuşulur, uygun görülürse çalıştığı pozisyondan alınabilir. Yani kadınlar özel alanla ilgili yaşadıkları sorunları da parti ile çözmeye başlamıştır. Ancak bunun için illaki politik çalışmaların içerisinde olmak koşulu yoktur. Cinsiyet eşitsizliğinin önüne geçme konusunda geline nokta erkek aktivistlerin bir kısmı kendi özel yaşamlarına dikkat etmek durumunda kaldıkları için harekete karşı pasif bir öfke oluşturmuşlardır.

Parti çalışmalarıyla Kürt kadının bilgi ve becerileri artmış özellikle orta yaşta olan kadınların bir kısmı okuma-yazma öğrenmiş, genç aktivistlerin bir kısmı geleneksel aile yapısını delip parti çalışmalarının yanında kendini ve ailesini finanse edebilecek işlerde çalışmaya başlamıştır. Politik örgütlenmeye hangi nedenle katılmış olurlarsa olsunlar yeni süreçte kadın aktivistlerin cinsiyet eşitliğine duyarlı bir bakış açısı gelişmiş, farkındalıkları artmış ve özel alandaki ilişki tarzlarında olumlu yönde değişiklikler olmuştur. Özel alanında gerçekleşen veya gerçekleşebilecek eşitsizliklerin farkında ve bu durumlarla mücadele etmektedir. “Kadınlar bugün artık Kürt kimliklerini vurguladıkları için kadın hareketinden/feminist hareketten dışlanmıyorlar ve yer aldıkları siyasi yapılar içinde kadınlık durumlarına ilişkin ifade ve talepleri feministlik yapmakla suçlanmalarına yol açmıyor” (Çağlayan, 2013: 89). Erkeklerin faaliyet alanı olan iş yeri sahibi olma, çalışma gibi süreçlerde kadınlar sürecin yöneticisi olmuşlardır. Bu da yaşadıkları sosyal çevrenin değişmesine, kadınların ister politikada ister iş yaşamında olsun görünür olmalarına zemin hazırlamıştır.

Sınırları çizilmiş bir alanda ve zeminde siyaset yapan kadın alanın cinsiyetini değiştirip dönüştürmüştür. Kazanılan bu cinsiyet bilincine Türkiye’deki feminist yapılanmalar ve uluslararası deneyimleri de katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda feminist hareketlerin yönünün değişmesine katkıda bulunmuşlardır. Kürt Kadınlardan söz etmeyen Feminist Hareket – devlet feminizmi- kendilerini Kadın Hareketi olarak adlandıran politik Kürt kadınların farkına varmıştır. Politik özne olarak konumlanan Kürt kadının yaşadığı değişim ve dönüşüm, beden ve bedenine karşı tehdit algısını da değiştirmiştir. Toplum içerisinde namus söylemleri tahakkümü altında olan kadın bedeni politizasyon süreciyle yeni deneyimler edinmiştir. Politik sürece dâhil veya dolaylı bir şekilde dâhil olan kadın bedeni gözaltı ve tutuklamalarda soyulma, işkence ve türlü muamelelerle tanışmıştır. “Kadın bedeni politik zeminde geleneksel namus algısının dışında konumlanmıştır. Ancak gözaltında cinsel şiddet, toplumun ayakta tuttuğu, yeniden ürettiği sistemin bir parçası olarak görülmez, salt savaşın bir sonucu olarak görülür” (Bora, 2011, 293-294).

Yeni kadın kimliği, namus adına işlenen cinayetlerin kurbanlarının cenazelerini de sahiplenmiş ve kadın cinayetlerinin kınanması ve protesto edilmesi noktasında da aktör olarak ön plana çıkmıştır. İlk olarak Mardin’ de recmedilen ve komaya girdikten sonra ailesi tarafından sahiplenilmeyen Şemse Allak’ın bütün hastane masrafları Diyarbakır KAMER tarafından karşılanmıştı. Aynı anda Allak’ın yoğun bakımdaki odası DEHAP kadın kollarının, kadın derneklerinin, sendikaların, İHD ve baro kadın birimlerinin ziyaret yeri haline gelmişti. Ölümün ardından ise alışılmadık bir şekilde cenazeyi kadınlar kaldırmıştı (Çağlayan, 2010, 222). Ayrıca kadınlar cenazeleri alışılmış olan tarzda arkadan takip etmek yerine alışılmışın dışında omuzlamış ve defnetmiştir. Bunun ilk örneği yayıncı ve HADEP eski yöneticilerinden Ayşenur Zarakoğlu’nun cenazesini taşıması ve defnetmesi ile yaşanmıştır. Ve bu cenaze töreninde sosyal ve politik bir tutum değil doğrudan doğruya sadece kadınların kadın olmalarından dolayı yaşadıkları sorunlar için bir tutum sergilenmiştir. Yine işkence sonucu yitirdiği oğlu Cemil Kırbayır için yıllarca verdiği mücadele ile gündemde olan Berfo Ana’nın tabutunu da kadınlar omuzlanmıştır¹⁵

Sonuç olarak; tarihsel süreci içerisinde Kürt kadınının, araştırmacıların gözünden; beraber yaşadığı milletlerin kadınlarından daha serbest yaşadığı yönünde bulgularını sunmaktadır. Ancak bu serbestlik halinin göçebe toplumların genel yaşayış özelliklerinden olduğu söylenebilir. Çeşitli savaşlarda yardımcı güç olarak bulunmuş ve bazen ölen eşin yerine de aşiretin yönetimini devralmıştır. Daha sonraları da milliyetçi Kürt hareketi söylemlerine konu olmuş ve ilk dönem Kürt hareketinin sembolü olmuştur. Ancak bu söylemler çerçevesinde Kürt kadını konuşan değil hakkında konuşulandır. Ulusalçı söylemde kadının sembolleştirilmesinin başlıca nedeni, dil ve birçok kültürel unsurun anne aracılığıyla sonraki nesillere aktarılıyor olmasıydı. Dolayısıyla milliyetçi bir hareket için ‘anne’ rolünden dolayı kadın önemliydi. Kültür taşıyıcısı misyonuyla

---

¹⁵ <http://www.haberler.com/berfo-ana-nin-tabutunu-kadinlar-omuzladi-4358127-haberi/> (Erişim tarihi:06.05.2013).

beraber ulusal değerleri de nesillere aktaracak ve bu ulusal değerlerin yeniden üretilmesini kolaylaştıracaktır. Kürt kadınına kamusal alanda bir kimlik sağlayan 1980 sonrası Kürt hareketidir. Görünür olma hali ezilmişlik ve mağduriyet söylemleri üzerinden ‘zgrleştirecek kadın’ imgesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu yapılanma içerisinde de uzun süre cins olarak varlığından çok söz edilmemekle beraber, siyasi yapılanma içerisinde siyasetin eril diliyle kendini ifade etmiş, çalışmalarında baskı ve engellemelere maruz kalmıştır. Çünkü çekildiği/girdiği siyaset alanında sınırları mevcuttu ve bu sınırlar çerçevesinde hareket alanı tanınıyordu. Cinsiyet eşitliğine yönelik talepler ulusal talepler karşılıandıktan sonraya bırakılmıştır.

Kendisini politikada var etmenin yolu farkında olmadan eril siyaset dilini kullanmaktı ve yerinden olan bir cinsiyet ile kamusal alanda varlığını hissettirmiş ve aktör olarak var olmuştur. İlk etapta kolektif bilinç ve ezilmişlik üzerinden gelişen politik katılım, 2000’lere doğru politik düzende sadece kolektif katılımı değil, kendinin ve cinsiyetinin farkına varmış, Türkiye ve dünyadaki birçok sivil toplum rgt ve kadın kuruluşuyla da bulunduğu politik konum nedeniyle ilişkilenip eril siyasetin elini cinsiyeti üzerinden çekmeye çalışarak dönüşüme uğramıştır. Türkiye’deki diğer feminist hareketlerle ilişkilenme durumu cinsiyet farkındalığı kazanma avantajı getirmiş ancak kendisinden daha önce hiç söz etmeyen daha çok Cumhuriyetçi ve Modern kadın yapılanması olan Feminist Hareketin, Kürt Kadının farkına varmasını sağlamışlardır.

Foucault (2005) bir görüşmede; “bütün insan ilişkilerinde, bu ister bir sözlü iletişim sağlama, ister bir aşk ilişkisi, ister kurumsal ya da ekonomik bir ilişki söz konusu olsun iktidar hep vardır. Bu iktidar ilişkileri hareketli ilişkilerdir. Yani değişikliğe uğrayabilirler, kesin ve değişmez biçimde verili değillerdir”.Bu anlamda Kürt Kadınlar hem yürüttükleri politika da hem de özel alan ilişkilerinde iktidarı sarsmış ve rolleri yerinden etmiştir. Bugün kadınların siyasete katılımı noktasında yapılacak bir değerlendirme de mecliste kadın milletvekili sayısının çoğunu BDP’li milletvekilleri oluşturmaktadır. Kürt kadınları oluşturmaktadır. Bu

aktif olma hali özel alandaki ilişkilerinin de daha demokratik bir konum alması beklentisini doğurmaktadır. Kürt kadını son 30 yıllık süreçte yaşadığı sınırlandırmaları, söylemleri, politikaya aktif katılımıyla politik birer özne olmuş ve bu süreç yeni bir Kürt kadın tipolojisini doğurmuştur. Politik katılım sadece aktif siyaset yürüten kadınların işine yaramakla kalmamış, söylemin yayılmasına siyaset içinde konumlanmamış Kürt kadınlarının da sosyal yaşamlarını, özel alanlarını değiştirmeye başlamıştır. Farkındalık kazanma konusunda kırılma noktalarını oluşturmuştur. İletişim ve eğitim imkânlarının da artması ile beraber politik olsun olmasın, Kürt kadını kamusal alanda görünürlülüğünü sağlamış ve adından söz ettirir duruma gelmiştir. Bütün bu gelişmeler Kürt kadını kimliğinin sabit kalacağını göstermemekle beraber değişim ve dönüşümün olacağı kaçınılmazdır. Çünkü kimlik sürekli bir *kurgu ve dönüşüm* halinde bir inşa sürecidir (Bayart, 1999).

Bu bağlamda böylesi bir kadın özgürlüğü söylemini ideolojinin büyük bir parçası olarak belirleyen genelde Kürt Hareketi özel de ise BDP kamusal alanda bir kadın görünürlülüğü sağlamıştır. Tez kapsamında bu çerçevede merak edilen BDP içerisinde kamusal/siyasal alandaki kadın özgürlüğü, ailenin dönüşümü, erkekliğin sorgulanması söylemlerinin erkek siyasetçiler açısından özel alanda ne ifade ettiği. Böylesi bir kadın özgürlüğü söyleminin etkilerini, erkek siyasetçilerin yaşam öykülerinin içinden okumanın cinsiyet çalışmaları açısından yeni bir kapı aralayacağı düşünülmektedir.

4. BDP'DE CİNSİYETE DUYARLI SİYASAL SÖYLEM VE PRATİKLER

Tez çalışması kapsamında Barış ve Demokrasi Partisi(BDP)'nin cinsiyet politikalarının anlaşılması amaçlandığından, bu bölümde, partinin kadın temsiline ne kadar yer verdiği, parti tüzüğü ve yönetim anlayışı, partinin siyasal aktörlerinin cinsiyet söylemleri, cinsiyet meselesine sosyal medya aracılığıyla yapılan açıklamalar ve yorumların tartışılması amaçlanmaktadır.

4.1. Cinsiyete Duyarlı Bir Politika Göstergesi Olarak 'Kadın Temsili'

Türkiye' de kadınların seçme ve seçilme haklarının önündeki engeller, belediye seçimleri için 1930, milletvekili seçimleri için ise 1934 yılında kalkmıştır. Her ne kadar kadınlar, Anayasal bir hak olarak seçme ve seçilme hakkına sahipse de uygulamada durum farklılaşmaktadır. Kadın temsiline az oluşunun bir dizi nedeni sayılabilir. Siyasal yaşamın, aslında kamusal alanın rekabetçi kültürüne uygun olmayan duygusal bir yetiştirilme tarzından, ekonomik sebeplere, siyasetin kadın işi olarak görülememesinden, toplumsal cinsiyet özelliklerinden dolayı evli olmanın dezavantaja dönüşmesine kadar bir dizi neden...

Birçok alanda olduğu gibi siyasal alanda da cinsiyet eşitsizliğine karşı bir duruş iddiasında olan, Kürt hareketinin Türkiye' deki yasal temsilcisi olan partilerin kadınların siyasal yaşama katılımı konusundaki çalışmalarına göz atmak gerekmektedir. Parti kapatılmalarından dolayı adları değişse de ideolojik olarak bir iç tutarlılıkları olduğundan BDP'nin siyasal olarak takip ettiği çizgideki partilerin de toplumsal cinsiyet alanındaki uygulamaları bu araştırma açısından göz ardı edilmemelidir. "2002 genel seçimleri kota uygulamaları DEHAP tarafından uygulanmış ve diğer seçimlere oranla birçok açıdan farklılık olduğu aday listelerinden anlaşılacaktı. 2002 DEHAP listelerindeki kadın adayların sayısı yüzü aşmıştır. Bunların yarısı ilk üç sırada aday gösterilmişti. Aralarında Adana, Ağrı, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, İstanbul (3. Bölge), Siirt, Şanlıurfa, Van

gibi oy potansiyelinin yüksek olduğu iller de bulunmak üzere 25 ilde kadınlar ilk sırada adaydı” (Çağlayan, 2010, 144). Ayrıca genel seçimleri takip eden yerel seçimlerde de DEHAP aday listesinde birçok kadın, belediye başkan adayı olarak yer bulmuştur. Çalışmanın örneklemini oluşturan BDP’ye geldiğimizde 12 Haziran 2011 seçimlerinde, meclise seçim barajı uygulamasından dolayı, bağımsız olarak seçime girip, seçim sonucunda 29 milletvekili TBMM’ de BDP çatısı altında toplanmıştır. 29 milletvekili içerisinde, kadın vekil sayısı hukuki engellerden dolayı Leyla Zana da dahil olmak üzere 10’ dur. BDP’nin kadın vekil profili alışılmışın dışında, “ne liderin yakın çevresinden gelen ve bu nedenle güvenilir bulunan kadın kategorisinde ne de yüksek eğitim düzeyi, mesleki statü, sınıfsal konumu vb. özellikler açısından uygun bir vitrin oluşturması beklenen ‘seçkin’ kadın kategorisine uyuyor” (Çağlayan, 2013: 142).

Profilleri eğitilmiş-egitimsiz, genç-orta yaşlı, meslek sahibi-ücretli bir işte çalışmayan olarak çeşitlilik göstermektedir. Ayrıca mevcut ideoloji tarafından TBMM’ de kadın kotası uygulanmakta ve Türkiye’ de ilk defa eş başkanlık sistemi uygulaması yapılmıştır. Eş başkanlık sisteminin uygulamada somut olarak görünür olması 2014 yerel seçimleridir. “2014 Yerel seçimlerinde yüzde kırk kadın kotası belirlenmiş, belediye başkan adaylıkları başkanlardan birinin kadın diğerinin erkek olacağı şekilde eş başkanlık sistemi getirilmiştir”¹⁶

Türkiye’ de geçmişte bir gelenek olarak kadın adayların liste başı olmaması veya partilerin kesin kazanacağı illerde aday gösterilmemeleri alışkanlığının kırıldığı görülmektedir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, BDP’nin kazanacağına kesin bakılan bir il olmasına rağmen bir kadın aday gösterilmiştir ve aday gösterilen Gültan Kışanak belediye başkanlığını kazanmıştır. Bu doğrultuda yerel seçimlerde, BDP’nin eş başkanları ile Büyükşehir kadın belediye başkanı sayısı 5,

---

¹⁶ <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bdpde-esbaskanlik-nasil-uygulanacak> (Erişim tarihi: 30.08.2014).

il, ilçe ve belde belediye kadın belediye başkanı sayısı 105 olmuştur. Diğer partilerin kadın belediye başkan sayıları ile bir kıyaslama yapılacak olursa;

Belediye başkanlıklarının partilere göre dağılımı:

-BDP- 23 belediye başkanı (resmi başkan) (+54 eş başkan)

-CHP- 7 belediye başkanı

-AK Parti - 6 belediye başkanı

-DP- 1 belediye başkanı¹⁷

Bu bağlamda, kadın temsili konusunda cinsiyet eşitsizliğinin karşısında tutum sergileyen BDP'nin, gerek kota uygulaması, gerek eş başkanlık sistemi gerekse de kadın belediye başkanı ve milletvekili sayısı ve aday sayısı bakımından cinsiyet eşitliğine duyarlı bir siyaset izlediği söylenebilir.

4.2. Yönetim Anlayışı ve Siyasetçilerin Söylemlerinden Yola Çıkan Bir Cinsiyet Okuması

BDP'nin cinsiyet söylemi BDP ile başlamamakta söylemin teorisi Abdullah Öcalan' a dayanmaktadır. Öcalan birçok derleme ve kitapta 'yeni kadınlık' ve 'yeni erkekliğin' nasıl olması gerektiğini tartışmakta¹⁸ ve kimlik siyasetiyle beraber günlük yaşamı da kurmaktadır. "Mademki önemli bir devrim sürecine giriliyor ve bu konuda gerçekten sorunların köklü çözümüyle karşı karşıya bulunuluyor, o halde en azından soruna teorik bir yaklaşımın geliştirilmesi ve eğer kişiler kendilerine güveniyorsa bunun günlük pratik ilişkilere de yansıtılması kesinlikle gerekli olan bir yaklaşımdır" (Öcalan, 1993, 13). Kimlik mücadelesi yürütürken kadınlık ve erkekliğin değişmesi gerektiğine değinerek kadınları

---

¹⁷ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=26138818&tarih=2014-04-02> (Erişim tarihi: 22.10.2014).

¹⁸ Abdullah Öcalan'ın yeni kadınlık ve yeni erkeklik söylemleri gerek derlenen röportajları gerek, gerek eğitimlerde yapılan değerlendirmelerin derlenmesi gerekse de kendi yazdığı kitaplarda uzun uzun yer almaktadır. Bu konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için; Mahir Sayın, *Erkeği Öldürmek*, İstanbul: Zelal Yayınları, (1998), Abdullah Öcalan, *Nasıl Yaşamalı 1*, İstanbul: Mem Yayınları, (2000), Selahattin Erdem, *Kadın ve Aile Sorunu*, İstanbul: Melsa Yayınları, (1992), Abdullah Öcalan, *Kürdistan' da Kadın ve Aile*, Weşanen Serxwbûn, (1993) kitapları incelenebilir.

özgürleşmeye, erkekleri değişime çağırılmaktadır. Erkekliğin dönüşümünün de kadın özgürlüğüyle gerçekleşebileceğini şu şekilde ortaya koyar; Kadının özgürlüğe yaklaşımı güçlü olmalıdır. Erkeğin kendini eşit ve özgür ilişkiye hazır hale getirmesi gerekir..... Kadınsız devrimin gelişemeyeceğini, kadın özgürlüğü sağlanmadan toplumun ve tabii ki erkeğin de özgürleşemeyeceğinin (Öcalan, 1993, 106) gereğine vurgu yaparak kadınları özgürleşmeye çağırırken erkeklerin de yaratılıştan geldiğini sandıkları, gelenek, görenek, ahlak ve hatta dini öğretilerle pekişen özellikleriyle savaşmaları (Öcalan, 1993, 40) gerektiği yönünde erkekleri erkeklerini öldürmeye çağırılmaktadır.

BDP'nin ideolojik referanslarından sonra cinsiyete duyarlı siyaset söyleminin tartışılabilirliği ve analiz edilebileceği alanlardan biri de partinin tüzük ve yönetim anlayışıdır. Çünkü parti tüzükleri partilerin ideoloji ve yönetim anlayışının bir akde bağlandığı dokümanlardır. Buradan da yola çıkılarak BDP'nin siyasal olarak cinsiyet söylemi ve anlayışına vakıf olabilmek için tüzüğünün incelenmesi gerekmektedir. BDP tüzüğü, işleyişi ve yönetim anlayışında, partiyi, "insanların özgürleşmesini cinsler arası eşitlikte gören; bu temelde özgür, demokratik-ekolojik toplumu hedefleyen demokratik, özgürlükçü eşitlikçi sol bir kitle partisi" (BDP, madde:2) olarak tanımlamaktadır. Buradan yola çıkıldığında birçok milliyetçi harekette olduğu gibi Kürt hareketinde de kadın özgürlüğünün ulusun kurtuluşundan sonraya bırakılması, ikincil bir mesele olarak görülmesi kırılmışı benzemektedir. 'Kurtarılacak kadın', 'kendisi ile beraber milleti kurtaracak savaşçı kadın', ve de 'özgürleşmesiyle toplumu özgürleştirecek kadın' imgelerinin dışında insanların özgürleşmesinin cinsler arası eşitlikten geçtiğini savunan bir cinsiyet söylemi BDP döneminin söylemi olmuştur. Ancak kadının köleliğine halen vurgu yapıldığı görülmekte ve "kadın köleliği çözülmeyen diğer köleliklerinde aşılamayacağı inancı hâkimdir" (BDP, 124). Ayrıca toplumsal cinsiyet eşitsizliği çağımızın en temel çelişkisi olarak tanımlanmaktadır.

Parti bünyesinde akademide verilecek eğitimlerin de şoven, militarist, milliyetçi ve toplumsal cinsiyetçi öğelerden arındırılacağı (BDP, 70-72)

belirtilmektedir. Demokratik eğitimin kriterleri belirlenirken, eğitimin sınıfçı ve ırkçı bir yapıdan arındırılmasından söz edilmesinin yanında cinsiyetçilikten de arındırılması gerektiği belirtilmektedir. Eğitim imkânlarına ulaşma noktasında sınıfın belirleyiciliği kadar cinsiyet açısından da imkânlara ulaşmanın sıkıntılı olduğu gözler önüne serilmiştir. Resmi olarak kadının eğitime ulaşmasında herhangi bir engel görünmezken, iş seçimi konusundaki yönlendirmelerin, eğitim materyallerinin içeriğinin cinsiyetçi öğelerle¹⁹yüklü olduğu ve eğitim-öğretimin cinsiyetçi öğelerden arındırılması anlayışı savunulmaktadır.

Ayrıca “kadınların yer almadığı, dışlandığı, susturulduğu bir tarihin ürünü olarak tanımlanan günümüz dünyasının insanlığın sorunlarını çözmeye yetmediği” (BDP, 85) anlayışı savunulmakta iken her alanın erkek egemenliğinden arındırılması ve yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Tamda bu nedenden dolayı “aile kurumunda toplumsal cinsiyetçi rollerin aşılmasını ve gelenekselleşmiş aile yapısının demokratikleşmesini ertelenemez bir sorun” (BDP, 85) olarak ele alır. Çünkü ‘erkeklik’ ve ‘kadınlık’ rollerinin aile içinde başladığını ve öğrenildiğini, böylelikle yaşamın tüm dönemlerinde etkili olduğu varsayılmaktadır. Kadınları bu harekete çağıran yapılanma, işe geleneksel Kürt ailesi olmak üzere, kadınlar üzerinde hegemonya kuran ve kadınları denetleyen kurumları eleştirmekle başlamak durumunda kaldı (Çağlayan, 2010, 97).

Kürt hareketinin, başından bu yana özel alanı denetleyen bir politika izlediği görülmektedir. Özel alanın politik olduğu, kadınları denetleyen bir kurum olarak, geleneksel ailenin eleştirilmesi politikasında kendini göstermektedir. Yani söylem, dönemin ruhuna göre yeniden inşa edilse de içerik olarak ailenin yeniden kurulması ve erkekliği öldürmek üzerine kurulmakta olduğu görülmektedir. Bu duruma önemli bir örnek belediyelerin iş alımı sözleşmelerinde ve parti tüzüğünde de olan ikinci evliliğin yasaklanması mevzudur. Tüzüğün 5. maddesindeki “Kadının cinsler arası eşitlik ilkesiyle, Medeni Kanun’dan kaynaklanan haklarını

---

¹⁹ Firdevs Gümüšoğlu, *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet*, Kaynak Yayınları, İstanbul (1996).

gözetmek amacıyla, birden fazla evlilik yapanların üyelikleri düşürülür' hükmü ikinci evlilikleri yasaklıyor görünmektedir. Oysaki Kürtlerin yaşadığı bölgede iki kadın ile evlenme geleneği çok yaygındır. Dolayısıyla bu hükmün pratik hayatta ne kadar uygulandığı, iki evlilik yapan bir parti yöneticisine yaptırım uygulanıp uygulanmadığı akıllarda soru işaretleri uyandırmaktadır. Eşlerden birinin şikayeti durumunda değerlendirilebilecek hükmün, eşlerin şikayetçi olmadığı durumlarda görmemezlikten gelindiği düşünülmektedir.

BDP, yönetim anlayışından yola çıkıldığında tüm alanlarda, kadın emeğini görünür kılacak bir politikayla (BDP, 86) yola çıkıldığı görülmektedir. Yani kamusal alandaki eşitsizliklerin giderilmesi yönünde söylemler bulunmakta ve her parti yöneticisinin de, bu perspektif ile kadına yaklaşması gerektiği belirtilmektedir. Bunun yanında kadın, siyaset kurumunun demokratikleşmesinin temel dinamiği olarak görülmektedir.

'Özgür kadın' söylemi yüceltilirken, en kötü, duyarsız, heyecan ve anlamdan uzak yaşam da, köle kadınla gerçekleştirilen yaşam olduğu tasvir edilmektedir (BDP, 124). Bundan dolayı kadın köleliği çözümlenmeden diğer köleliklerin çözümlenemeyeceğine inanılır. Bu noktada ki söylem, Kürt hareketinin, yine ilk söylemlerinde cinsiyet mücadelesinin ulus kurtuluşundan sonraya bırakılması söyleminin değişmiş ve kadın kurtuluşunun etnik ve sınıfsal alandaki köleliklerinde kurtuluşunu beraberinde getireceği söylemine evrildiği görülmektedir. Bunun yanında BDP, yönetimini ve yöneticisini, erkek egemen sistemin, toplumda bir kültür haline dönüştüğünü, cins ayrımcılığı ve cinselliğin dar kalıplarla 'erkek' lehine yorumlandığı ayrımcı tarzı aşmayı temel bir ilke olarak benimsemeye çağırır. Buradan söylemsel olarak yeni bir erkekliğin inşasının başladığı söylenebilir. Ancak, BDP'nin cinsiyet söylemi, özgür bir kadınlık vaat ederken, cinsiyet ilişkilerine erkek cephesinden de bakmayı gözden kaçırmaz. Erkek cephesinde geleneksel ataerkil yapı, vb. yaşanırken kadın cephesinde de beş bin yıllık erkek egemen anlayışın tüm günah ve suçunu birlikte çalıştığı arkadaşının suçuymuşçasına bir yaklaşım sergileyebildiklerini, bu

yaklaşımında, egemen anlayışı aşması gereken erkeğin, dönüşümü yerine kadına karşı tutuculuğun sürmesine katkıda bulunacağını (BDP, 87) varsayar.

Bu söylemden yola çıkıldığında kadınların güçlenmesine ve eşitsizliklerin bilincinde olmasından duyulan kaygıyla bir pazarlık durumunun söz konusu olduğu anlaşılabilir. Kadının geleneksel ataerkil yapının kodlarını çözmüş olması ve dolayısıyla direnişi erkeğin dönüşümünün önünde engel olarak görülmektedir. Ancak bunun yanında kadınların karar alma ve uygulama süreçlerinde temsil edilmesini engelleyen koşullar ortadan kalkıncaya kadar her alanda pozitif ayrımcılık ilkesi savunulmakta ve partinin bütün yönetim kademelerinde %40 cinsiyet kotası uygulaması kararı alınmıştır (BDP, 86).

Parti tüzük ve yönetim anlayışının yanında partinin siyasetçilerinin haberlere konu olan açıklamaları, sosyal medya paylaşımları ve TBMM açıklamaları da partinin cinsiyet söylemi anlamamız noktasında ipuçları vermektedir. 2014 Cumhurbaşkanlığı seçim propagandasında BDP genel başkanı Selahattin Demirtaş'ın yeni yaşam çağrısında LGBTİ bireylere yönelik düşüncelerini “Farklı cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği sebebiyle öldürülen, baskı gören, dışlanan LGBTİ bireyler sistem tarafından görmezden geliniyor. LGBTİ’lerin varoluşu suç görülüp, homofobi ve transfobi besleniyor. Yeni yaşamda bütün cinsel kimlikler eşit yurttaşlık haklarıyla, ayrımcılığa uğramadan, hayatın her alanında özgürce onurlu bir varoluş sürdürebilecekler.”²⁰ Şeklinde ortaya koyarak cinsiyetçi öğelerden arındırılmış bir politika iddiasında bulunmuştur. Bu açıklama sonucu LGBTİ hareketi oylarını Demirtaş'dan yana kullanacaklarını açıklamışlardı²¹. Yine TBMM’de LGBT’lerin hakları için verilen araştırma önergesi üzerine Ertuğrul Kürkçü’nün yaptığı konuşmada;

“LGBT bireyler” dediğimiz lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüellerin bu toplumun eşit haklı üyeleri oldukları, hiçbir bakımdan

---

²⁰<http://kaosgl.org/sayfa.php?id=17249> (Erişim tarihi: 02.11.2014).

²¹ “Amasız ve ancaksız eşit yaşam, cinsel özgürlükçü toplum için oyumuz Selahattin Demirtaş’a”

ayrımcılığa tabi tutulamayacakları kanunla güvence altına alınmalıdır ki, bu toplumsal ön yargılar karşısında bir azınlık durumuna düşmüş olan, azınlık durumuna getirilmiş olan insanların pozitif ayrımcılıkla yeniden çoğunlukla eşit haklar seviyesine kazandırılması mümkün olsun.²² İfadeleriyle cinsiyete duyarlı açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca 'eş başkanlık' uygulamasının sadece genel başkanlık düzeyinde değil, siyasetin tüm kademelerinde de uygulanması ve yüzde 50 kadın kotasının zorunlu hale getirilmesi için kanun teklifi verdi.²³

Selahattin Demirtaş, barış süreci çalışmaları için kurulan 'Akil Adamlar Heyeti' söylemine karşılık "Bu sadece erkeklerin meselesi gibi bir tabiri kabul etmiyoruz. Akil Kadınlar Komisyonu diyelim, içine bazı adamlar da katılabilir diyelim. Barış süreci, en çok bu savaşta ağlayan kadın ve anaların duyguları için önemlidir"²⁴ şeklinde ifadelerle söylemsel olarak da cinsiyet eşitliğine yönelik tutum sergilemiştir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi başkanı Gültan Kışanak belediyeçilikte ilk defa yapılacak bir uygulamayı başlatarak, şiddet mağduru kadınların şiddet ortamından alınması ve daha güvenli ortamlarda ihtiyaçlarının karşılanması konusunda kapsamlı bir çalışma yürütebilmek için belediyeye bağlı Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Şube Müdürlüğü kurulmuştur.²⁵

BDP Grup Başkanvekili İdris Baluken, 2014 bütçesinin bir erkek bütçesi olduğunu, toplumsal cinsiyete duyarlı hazırlanmadığını, kadınlar yok sayılıp, 'aile' içine sıkıştırılarak, sosyal yardımların nesnesi haline getirildiği yönünde

---

²² http://www.ertugrulkurku.org/tbmm-de-ertugrul-kurku/turkiye-heteroseksuellerin-escinsellerin-hakkini-savundugu-zaman-baska-bir-ulke-olacak/#.U_izja9rMm8 (Erişim tarihi: 02.10.2014)

²³ <http://www.milliyet.com.tr/hdp-li-kurku-den-es-baskanlik-icin-mersin-yerelhaber-349357/> (Erişim tarihi: 02.11.2014).

²⁴ [#](http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/411724/Akil_Kadinlar_Komisyonu_Kuralim_.htm) (Erişim tarihi: 06.11.2014).

²⁵ <http://www.imctv.com.tr/2014/06/12/ilk-kez-bir-belediye-kadin-politikalari-daire-baskanligi-kurdu/> (Erişim tarihi: 05.11.2014).

açıklamalarda bulunmuştur.²⁶ Cumhurbaşkanlığı seçim adaylığı sürecinde KADER ile buluşan ve kadınların sorularını yanıtlayan Selahattin Demirtaş kürtaj konusunda sürdürülen tartışmalarla ilgili ‘kadın bedeni üzerinde kimsenin tasarruf hakkı yok. Devletin bunu tartışması bile utanç verici. Bu kadının birey olarak vereceği bir karardır. Ne kocanın ne de Başbakan’ın elindedir’ yönünde açıklamalarla iktidar sistemlerinin bedenler üzerindeki kontrol ve denetimin olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, BDP, her alanda cinsiyet eşitliğini gözetilen bir politika, kamusal alanın, cinsiyetçi öğelerden arındırılması ve geleneksel ataerkil ilişkilerin, sürdürücü ve besleyicisi olarak tanımlanan geleneksel ailenin yıkılması ve bir erkeklik dönüşümünün gerekliliğine vurgu yapan bir siyaset iddiası gütmektedir. Tam da araştırmanın konusu açısından özel alanda BDP’li erkek siyasetçilerin kurduğu ilişkileri düşündürmektedir.

26

<http://www.gercekgundem.com/siyaset/10517/bdp-2014-butcesi-erkek-butcesidir#.UvFAUqBeI-0.twitter> (Erişim tarihi: 04.11.2014).

5. GELENEKSELLİKTEN “ERKEKLİĞİ ÖLDÜRMEYE”

Cinsiyet çalışmaları alanında halen çok yeni bir alan olan erkeklik çalışmalarını milliyetçilik ve etnisite ile beraber düşünmek zorlu tartışmaları beraberinde getirmektedir. Cinsiyetleri ulusal davaya davet etmeyen hiçbir milliyetçi hareketin olmadığı söylenebilir. Cinsiyetler kimi zaman ulusal davaların mağdurları, kimi zaman ise aktörleri olarak milliyetçi hareketler içerisinde konumlanır ya da konumlandırılırlar. Böylelikle cinsiyetler yeniden konumlanır, yürütülen pazarlıklar içerisinde yeni kazanımlar elde eder ve bedeller öderler.

Türkiye’ de yaklaşık 30 yıldır özgürlük mücadelesi yürüten Kürt hareketinin de kuşkusuz bir cinsiyet söylemi mevcuttur. Cinsiyetleri mobilize etme yöntemleri ve vaatleri vardır. En genel anlamda Kürt hareketinin *‘kadınları özgürleşmeye, erkekleri erkekliği öldürmeye’* çağıran söylemi mevcuttur. Bu bağlamda kadınların nasıl mobilize olduklarına buraya kadar olan bölümlerde değinilmiştir. Çalışmanın ana sorunsalı hareketin erkek aktörlerinin, hareketin kadın özgürlüğü çağrısını ve erkekliği öldürme çağrısını nasıl değerlendirdikleri, bu özgürlükçü söylemi kendi hayatlarında nasıl yorumladıkları ve bu doğrultuda nasıl bir öznelliğin inşa olduğudur.

Araştırma konusunun oluşması akademik bir merakтан öte bir yaşam öyküsünün içinden ortaya çıkmıştır. Yaklaşık 30 yıldır Kürt hareketi içerisinde siyaset ile uğraşan bir babanın kızı olmak konunun olgunlaşmasında en temel motivasyondur. Siyasetçi bir babanın kızı olmak Kürt hareketinin siyasal atmosferini hem kamusal alanda hem de özel alanın gündelik pratiklerinde solumaya bir fırsat yaratmıştır. Siyasetin yanında hareketin cinsiyet söyleminin yaşandığı, tartışıldığı aile içi pratiklerle iç içe yaşamak konu hakkında çeşitli varsayımlara ulaşmayı kolaylaştırıcı bir etki yaratmaktadır. Erkekliğin kendisinden yola çıkarak cinsiyet düzenini anlamak bunu yaparken erkekliği ulusal bir dava ile beraber düşünmek zorlu bir süreç oldu. Araştırmanın saha kısmının değerlendirildiği bu bölümde BDP’li 10 siyasetçi ve 5 siyasetçi

yakını(eş, kız çocuk, anne, kız kardeş) ile yapılan toplam 15 derinlemesine mülakatlar nitel olarak ele alınmakta ve siyasetçilerin medya ve sosyal medya üzerinde paylaştıkları cinsiyet söylemlerinin analizine yer verilmektedir.

Derinlemesine mülakatlar, BDP siyasetinin hakim olduğu Diyarbakır, Batman, Şırnak, Siirt ve görüşmecilere ulaşılabilirlik açısından tarafım için avantaj olan Gaziantep illerinde yapılmıştır. Çeşitli illerde parti binasında yapılan görüşmeler öncesi ve sonrasında konuyla ilgili kadın siyasetçiler ile görüşme imkânı bulunmuştur. Bu görüşmeler tamamen yapılandırılmamış ve siyasetçi kadınların konuya gösterdiği ilgi sonucu gerçekleşmiştir. Kürt hareketi ve aktörleri ile tanışık olmak çoğu zaman görüşme randevusu almayı kolaylaştırmıştır. Kartopu yöntemi ile siyasetçilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Görüşme randevusu alma noktasında hem erkek siyasetçiler hem de çeşitli sivil toplum örgütlerinde çalışan kadın aktivistlerin katkısı büyüktür.

Kürt hareketinin içinden bir yaşam öyküsünün içinde olmak görüşme sürecini bazen olumlu etkilerken kimi zamanda olumsuz etkilemiştir. Hareketle tanışıklık görüşmecilerin yaşamlarının birçok detayını 'aileden biri'ne anlatır gibi anlatmalarını kolaylaştırmıştır. Ancak 'içeriden' biri olmak yaşam öyküleri içinden nesnelliği yakalamayı ve enteresan yaşam öykülerini normalleştirme gibi riskleri içerisinde barındırdı. Ancak sonuç olarak bu faktör siyasetçilerin yaşam öykülerini daha içtenlikle anlatmalarını kolaylaştırmıştır. Ayrıca hareketi bilen bir araştırmacıya, hareketin cinsiyet politikalarından ve özel yaşamlarından söz etmenin görüşmecileri rahat hissettirdiği ve hareketin söylemine veya yaşanan pratiğe daha eleştirel bakış açılarını ortaya koyabildiklerine neden olduğu düşünülmüştür.

Tez çalışmasının alan araştırması bölümü planlanırken araştırmanın yapılacağı tarihlerin 2014 yerel seçimlerine denk gelmiş olması siyasetçilerden randevu almayı zorlaştırdı. Görüşme yapılacak kişilerin büyük bir çoğunluğunun siyasetçi oluşundan dolayı yoğun programlarının oluşu görüşme randevusu almayı

sıkıntıya sokan en önemli hususlardan biriydi. Ayrıca araştırmacının kadın olması erkek siyasetçilerin erkekliği bir kadınla konuşmalarını zorlaştıran bir faktör olmuştur. Bu nokta da hareketi tanımak kısmen devre dışı kalarak erkekler cemaatinin dışından yaşam pratikleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Akademik olarak Kürtlerin sosyolojisinin yeni yeni yapıyor olması Kürtlerle ilgili cinsiyet çalışmaları yürütme noktasında da teoriye ulaşma noktasında sıkıntılar yaşattığı bir gerçektir.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler yorumlanırken siyasetçilerin doğup büyüdüğü kültürel yapı, yaşları, eğitim durumları, siyasal yaşam öyküleri, siyasette kadın temsiline bakış açıları, içinde buldukları hareketin kadın özgürlüğü nasıl değerlendirdikleri, hayatlarını paylaştıkları kadınlarla kurdukları ilişkiler ve bu bağlamda cinsiyet ilişkilerine bakış açıları göz önünde bulundurularak analiz edilmeye çalışıldı.

5.1. Siyasal Serüvenler

Araştırmanın esas problematiği Kürt Hareketinin erkek aktörlerinin cinsiyet ilişkilerine bakış açısı ve özgürlük söylemini nasıl yorumladıkları olsa da siyasetçilerin uzun yıllara dayandığı anlaşılan siyasal yaşamları içerisinde nasıl öznellikler kurdukları önemlidir. Anlaşılacağı üzere Kürt hareketi içerisinde siyaset yürütmek siyaseti hobi olarak yapmanın veya gündelik hayatta maddi çıkarlar elde etmenin dışında siyasetçilerce milli bir yükümlülük olarak algılanmaktadır. Hal böyleyken siyasetle nasıl bir ilişki kurdukları özenliklerini anlamak açısından önemlidir. Erkekliğin milliyetçilikle nasıl bir bağ kurduğu ancak bu şekilde anlaşılabilir.

5.1.1. Politize Olma Süreci

BDP’de siyaset yapan erkek siyasetçilerle yapılan görüşmelerde hemen hemen hepsinin siyasetle kurdukları ilişkinin, çocukluk ve ilk gençlik yıllarına dayanan bir hafızanın eseri olduğu görülmektedir.

Hatırladığım kadarıyla 75'li yıllarda, öğrencilik yıllarımda Kürdistan'da ve Türkiye'de var olan Kürt öğrenci hareketleri ya da başka bir deyişle Kürt freaksiyonlarından birine sempati vardı ve öğrenciler olarak genel olarak özgürlük ve demokrasi mücadelesi, özde Kürt mücadelesi için bir takım çabalarımız olmuştur(Ahmet, 58 yaşında, lise mezunu, emekli, evli, eş ücretli bir işte çalışmıyor, BDP il yöneticisi).

Biz Kürtlerin şekillenışı, bizim açımızdan yani işte lise çağında politikayla haşır neşir oluyorsun(Ömer, 45 yaşında, lise mezunu, nişanlı, parti meclisi üyesi).

Öğrenciyken zaten Kürt hareketiyle tanıştım ama öncesi de vardı. Öğrencilik yıllarımdan itibaren...91 yılları, daha 17 yaşındaydım. Derler ya daha tüysüz-müysüzbişeydim. Birinci sınıftaydım. Gerçi daha öncesi de vardı(Hasan, 41 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, BDP il yöneticisi).

Görüşme yapılan siyasetçilerin büyük bir bölümünü politize olma süreçlerinin lise yıllarına dayandığı, Kürt hareketiyle tanışma şekillerinin öğrenci hareketleri aracılığı ile olduğu görülmekte iken Hasan'nın anlatımından Kürt hareketi ile tanışmanın çocukluk yıllarında aile öyküleri aracılığıyla gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Çevrem, dayım falan vardı. Onlar zaten biri ziraat mühendisi, biri doktor, biri zaten şehit düştü(gerilla). Bunların cezaevi süreçleri falan(Hasan, 41 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, BDP il yöneticisi).

Ömer aile fertlerinin, kendi ideolojik şekillenışı üzerinde ne kadar etkili olduğunu söyle ifade etmiştir:

Diyarbakır Liceliyiz yani kardeşlerimiz, abilerim falan biraz sorguluyorlardı(yaşamı, sistemi) o zaman. Onların harekete olan ilgisi mazlumlara olan ilgisi bizi de bir şeylerin içine aldı(Ömer, 45 yaşında, lise mezunu, nişanlı, parti meclisi üyesi).

İdeolojik şekillenmenin oluşmasında en büyük etkinin aile fertlerinin model alınması olduğu belirtilmelidir. Kürt hareketi siyasal bir yapılanma olmanın yanında ulus hareketlerinin ruhuna uygun olarak gündelik yaşamları da kurmaktadır. Bu bağlamda hareket sol- sosyalist bir hareket olma iddiasıyla gündelik yaşam içerisinde Kürtlerde yaygın olan iki eşlilik, 'töre', kan davası gibi olayları da düzenlemektedir. Ailenin okumuş ve hareketi benimseyen fertlerinin bu tür geleneksel toplum örüntülerinin kırılması noktasında faydalı oldukları söylenmelidir.

Ancak ideolojik şekillenmenin veya ailenin yaşam öykülerinin, Kürt hareketinin başlangıcından öncesinde, 1980'lerde, dönemin hak, adalet eşitsizliklerine karşı Türkiye genelini etkileyen sol- sosyalist hareketten etkilenen ağabeylerin, dayıların, amcaların büyük etkisi olmuştur. Ailede, dönemin eşitsizliklerini sorgulayan ağabeyler, dayılar ve amcaların öğretileri ile şekillenmeye başlayan bir 'bilinçlenme' oluşmuştur.

İlk etapta 12 eylül'ü gördük ve Kürt siyasetinin başlaması gençlik yıllarımdaydı. Gençken yani Kürt hareketi yeni şekilleniyorken kimse de tam olarak ne olduğunu bilmezken biz solcu olarak tanımlıyorduk kendimizi. Dolayısıyla hep ilgiliydim diyebilirim(Mehmet, 56 yaşında, evli, kamu kuruluşundan emekli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye başkan yardımcısı).

Daha sonra 80lerin sonlarına doğru gene Türkiye'nin ve dünyanın içinde bulunduğu koşullar çerçevesinde Kürdistan ve Türkiye'nin içinde bulunan bir esintiden etkilenerek yurtseverlik görevimi yerine

getirdim(Ahmet, 58 yaşında, lise mezunu, emekli, evli, eş ücretli bir işte çalışmıyor, BDP il yöneticisi).

Karslıyım ben. Ailem aslında Türkiye sol hareketlerine daha yakındı. Babam geçmişte sol demokratik hareketlerde siyaset yapmıştır. Chp'lilik vardı. Solculuk vardı. Aile biraz benim Kürt hareketine katılıp sempati duymamla tanıştı Kürt siyaseti ile. Kürt sorunu vs. çok öncelikli değildi. Ailem solcuydu(Umut, 44 yaşında, üniversite mezunu, evli, eşi çalışıyor, belediye başkanı).

Görüşmecilerin bir kısmı ise yaşadıkları yörede gerilla faaliyetlerine tanık olmaktan, 1993 yılının çatışmalı döneminde yakınlarının öldürülmesi, köylerinin boşaltılması, zorunlu göçe maruz kalmaları, kayıpları üzerinden harekete sempati duymaya başlamışlardır. Görüşmecilerden Hüseyin bu süreci şu şekilde ifade etmektedir:

Biz köydeyken gerillaların gelip gitmesiyle. 1993 yılında bizim köy yakıldı. Bir sürü insanımızı katlettiler, şehit ettiler. Bunlardan bir tanesi de bizzat benim amcamdı. Bir iki arkadaşımızın kemiklerini bile bulmuş değiliz.(38 yaşında, ilkokul mezunu, evli, eşi çalışıyor, BDP il yöneticisi).

Sonuç olarak, BDP li siyasetçilerin siyasallaşma süreçlerinin il etapta aile içinde başladığı görülmektedir. Aile içinde başlayan siyasallaşmak sürecinin yakın akrabaların hak eşitsizliklerini sorgulamalarının model alınması ile pekiştiği görülmektedir. Öğrencilik yıllarının, 1980'lerde Türkiye genelinde görülen sol-sosyalist hareketin ve Kürt hareketinin görünür olduğu yıllara paralellik göstermesi siyasallaşmanın en önemli etkenlerinden biri olmuştur. Ayrıca 1993 yılında yoğunluk gösteren çatışma ortamının etkisiyle köylerinin boşaltılması, zorunlu göçe maruz bırakılma, cezaevine girme ve yakınlarının faili meçhul cinayetlere uğraması sonucu harekete sempati duymaya başlamışlardır.

5.1.2. İdeolojik Sadakat

Siyasetçilerin ideolojik tanışıklıklarından sonra içinde buldukları harekete ne kadar kökten bağlı oldukları, Kürt Hareketine bağlı olarak BDP de siyaset yapmanın siyasal bir etkinlikten çok bir yaşam tarzı olduğunu ve ideolojinin yaşamın her alanında kendisini gösterdiğini söylemek gerekir. Görüşme yapılan siyasetçilerin hiçbirinin legal siyaset alanında, HEP(Halkın Emek Partisi-1990) ile başlayan ve HDP (Halkların Demokratik Partisi)'ye kadar uzanan partiler dışında başka hiçbir partide siyaset yapmadıkları ve Kürt Hareketinin, BDP'ye kadar devam eden partilerinde siyaset yaptıkları anlaşılmıştır. Siyasetçiler açısından mensup olunun partinin önemli olmadığı, Kürt hareketi ideolojisine sadakat ile bağlı oldukları görüşme detaylarından şu şekilde anlaşılabilir:

Siyasal yaşamım1994 ten bu yana, 19 yıldır. Hadep süreciyle beraber Erzurum' da başladı. Üniversiteye yeni başlamıştım, onunla beraber dünyaya gözlerimizi açtık (Deniz, 37 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, parti meclisi üyesi).

Buradan Deniz uzun yıllardır Kürt Hareketine mensup olmayı vurgulamanın yanında hareketle tanışmış olmayı yeniden bir doğuş olarak tasvir etmektedir.

90'lı yıllarda Halkın Emek Partisinden bu yana var yani siyasal yaşamım(Ömer, 45 yaşında, lise mezunu, nişanlı, parti meclisi üyesi).

Başka bir siyasi partiye bağlı siyaset yapmadım. Yani siyaset öyle hep devam etti hayatımda(Mehmet, 56 yaşında, evli, kamu kuruluşundan emekli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye başkan yardımcısı).

Yaklaşık 23 yıldır. 89'dan bu yana aktif olarak Kürt siyasi hareketi içerisinde çalışıyorum. Tabi bizim Kürt hareketine sempati duymaya başladığımız yıllar daha çok kimlik mücadelesinin ve Kürtlerin

demokratik haklarının yok sayılması öncelikli sebeplerden biridir. Bir başkası da Kürtler üzerinde çok ciddi bir baskı vardı. Kürtler siyasi ve toplumsal alanın dışına itilmeye çalışılıyordu. Kimlik denilen bir şey zaten ortada yoktu. Yani daha çok baskılar, inkar ve ret politikaları bir Kürt genci olarak beni etkiledi(Umut, 44 yaşında, üniversite mezunu, evli, eşi çalışıyor, belediye başkanı).

Görüşmecilerden Umut' un ifade ettiği üzere, demokratik bir hak arayışı ile başlayan siyasallaşma bir yaşam biçimi haline gelmiş, siyasi alan yaşamlarının her alanında siyasetçileri motive eden bir güç haline gelmiş ve Kürt hareketini yürüterek bir öznellik inşa etmişlerdir.

5.1.3. Siyasal yaşamın zorlukları

Siyasal alan siyasetçiler için kendini ifade etme alanı olmasının yanında birçok zorluğu, deformasyonu ve bedeli de beraberinde getirmektedir. Kürt Hareketinde kendini var etme ve yaşama alanı olarak siyaset kurumu, birçok travmanın, toplumsal bilinçaltının ve kayıpların üzerinden inşa olmaktadır. Deniz bu durumu şöyle açıklamaktadır:

BDP de siyaset yapmakta en çok zorlandığım nokta şiddet ve savaş görmüş insanlarla çalışmanın yarattığı travmayı yaşamak olarak görüyorum. Yerlerinden edilmiş ve hayatları parçalanmış bir kitleye hitap ediyor yaptığımız siyaset, duygusal olarak çok zorlanıyorum. Mesela; gerilla cenazeleri geldiğinde medya 'ölü ele geçirildi' şeklinde haber yapıyor. Ölü zaten ölmüştür. Neden ele geçiresin ki ölüyü, bu söylem ölüsevici, faşizan ve erkek dilidir. İnançsal olarak ölmüşse o zaten bu dünyadan gitmiş ve Allaha emanettir ve sizin onla bir hesabınız olmaz, bu dünyadaki hesap bitmiştir, birbirinizden azadesinizdir. Yok eğer daha modern, seküler bir tutumunuz varsa zaten bir canlıdır ve ölmüştür siz artık ondan hesap soramazsınız. Bu

korkunç faşizan bir dil. Bunlar insanın kriminalize olmasına neden oluyor(37 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, parti meclisi üyesi).

Savaş ve şiddete direk maruz kalınmadığı durumlarda da haksızlığa uğradığı düşünülenlerle empati yolu ile travmayı paylaşma durumu söz konusudur. ‘Devletin’ BDP siyasetinde *değer* olarak tanımlanan argümanlara karşı dilinin siyasetçiler tarafından hoş karşılanmadığı, eril bulunduğu ifade edilmektedir. BDP çatısı altında legal siyaset yapan siyasetçiler bu yönüyle kendilerini PKK’nin öğretisi ve değerlerine sadık olarak tanımlamakta ve kimi zaman sıcak savaşın kimi zaman ise barış süreçlerinin hüküm sürdüğü 30 yıllık mücadele sürecinde hükümet ayırt etmeksizin devlet yapısının siyaset yürütmelerini zorlaştırdığına işaret etmektedirler. Şiddetin, haksızlığın dili eril dil olarak tanımlanmakta, buda militarizmi eril yapının ne kadar beslediğini göstermektedir. Ayrıca Kürt siyaseti yürüttüklerinden dolayı zaman zaman teolojik referanslar verilirken kimi zaman ise seküler referanslarla kendilerini hitap ettikleri toplumdan ayrı bir yere koyma çabası güdülmektedir.

BDP’de siyaset yapmanın bir diğer zorluğunun zaman sıkıntısı olduğunu Mehmet şu şekilde açıklıyor:

BDP’de siyaset yapmanın en zor tarafı zaman sıkıntısı benim için. Sürekli çalışmak durumundasınız. Kitle ilgi bekliyor bir de bizim buralarda insanlar taziyesi olunca gidilmesini bekliyor. Yani hep bir mücadele hali olduğu için diri bir siyaset yapıyorsunuz. Dolayısıyla hem insanların beklentileri hem de kültürden dolayı çok zaman alıcı işlerimiz oluyor(56 yaşında, evli, kamu kuruluşundan emekli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye başkan yardımcısı).

Politikayla uğraşmanın kendisi zaman alıcı olmakla beraber Kürt siyaseti yürütmek ayrıca bir mesai gerektirmekte, taziye, düğün vb. süreçlere katılmak zorunda hissetmek siyasetin yanında sosyal işlev gördüklerini hem de geleneksel yaşam tarzının hüküm sürdüğü bir kitleye hitap ettiklerini göstermektedir.

Tabi bizim Kürt hareketine sempati duymaya başladığımız yıllar daha çok kimlik mücadelesinin ve Kürtlerin demokratik haklarının yok sayılması öncelikli sebeplerden biridir. Bir başkası da Kürtler üzerinde çok ciddi bir baskı vardı. Kürtler siyasi ve toplumsal alanın dışına itilmeye çalışılıyordu. Kimlik denilen bir şey zaten ortada yoktu. Yani daha çok baskılar, inkar ve ret politikaları bir Kürt genci olarak beni etkiledi. Tabi her şeyden önce baskı var. Bizim siyasete başladığımız yıllar tehlikeli yıllardı. Sokakta her an başına her şey gelebilirdi. Kaldı ki o dönemki arkadaşlarımızın bir kısmı faili meçhul cinayetlere kurban gitti. O dönem sistem daha şeyi dayatıyordu. Ya bu işin uzağında durursunuz ya da taraf olur dağa gidirsiniz(Ömer, 45 yaşında, lise mezunu, nişanlı, parti meclisi üyesi).

Ömer Kürt siyaseti yürütmenin başlı başına başka bir siyasi partide çalışmaktan daha tehlikeli olduğunu vurgularken, muhalefetin ötesinde etnik mücadele vererek legal alanda siyaset yapmanın zorluğunu vurgulamaktadır.

Sonuç olarak BDP' de Kürt siyasal mücadelesini yürütmek başlı başına taraf olmayı gerektirmekte, travmatik öyküler içinden bir yaşam mücadelesi vermek siyasetçileri zorlamakta ve siyaset yapılan arenada diğer siyasi partilerden daha fazla zaman harcanması gerekmektedir.

5.2. Erkeklerin Cephesinden Partinin Kadın Özgürlüğü İdeolojisi

5.2.1. Kadın Özgürlüğü Söyleminin Kökenleri

'Çelişkiler nerde derinleşmişse devrimci çıkış da orda olabilir'

Deniz²⁷

Türkiye' de hem yerel hem de merkezi siyasette kadın temsil oranının en yüksek olduğu parti BDP'dir. Gerek kadınlara uygulanan pozitif ayrımcılık gerekse de kadınların mücadele ederek geldikleri nokta, kadınların kendilerini siyaseten ifade edebilecekleri bir alanın açıldığını göstermektedir. Bu bağlamda bu kadar çok kadın siyasetçinin siyaset yürüttüğü bir partide, Kürt hareketi içinde yıllanmış erkek siyasetçilerin kadınlarla beraber yürütülen siyasal çalışmalara, kadın temsiline ve ideolojilerinin kadınlık söylemini nasıl değerlendirdikleri analiz edilmelidir. Hareketin erkek aktörlerince BDP'nin kadın politikasının bir değerlendirmesi yapılırken, BDP'nin kadın özgürlüğü ideolojisinin BDP ile başlamadığı referans noktasının PKK ve lideri Abdullah Öcalan olduğu anlaşılıyor. Siyasetçiler kadın özgürlüğü ideolojisinin çıkış noktasını ve bu konudaki değerlendirmelerini, bakış açılarını uzun anlatıyorlar.

Yani aslında bu politikanın mimarı PKK lideri Abdullah Öcalan'dır. PKK'nin şöyle bir tarzı var: yani diyalektiği şöyle algılıyor. Çelişkiler nerde derinleşmişse devrimci çıkış ta orda olabilir, hem siyasal politika hem sınıfsal politikası açısından hem de cins ve cinsiyet kültür ve kimliği için böyle. Ortadoğu sömürünün hüküm sürdüğü bir bölgedir. Tabi bütün bu çelişkinin ve sömürünün katmerleşerek geliştiği kimlikte kadın kimliğidir. Yani bu kimliğin kendisi aynı zamanda devrimci bir nitelik taşıyor. Çıkış buradan geliyor(Deniz, 37 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, parti meclisi üyesi).

---

²⁷37 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, parti meclisi üyesi.

Tam da bu noktada Kürt halkının ezilmişliği ile kadının ezilmişliği üzerinden bir özdeşim kurularak kadın özgürlüğü ideolojisinin çelişkilerin birleştiği noktadan meydana geldiği anlaşılmalıdır.

Bizim partide kadın politikası yeni bir olay değil ta 1990'lara dayanıyor. Yani illegal alanda başlayan bir söylem. (Mehmet, 56 yaşında, evli, kamu kuruluşundan emekli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye başkan yardımcısı).

Kürt hareketiyle birlikte Kürt mücadelesi aslında biraz da kadın mücadelesidir. Kürt kadını belli bir noktaya geldiyse Kürt hareketinin sayesinde. Kürt hareketi bu anlamda hatırı sayılır bir yerdedir. İşte ilk etapta yakınına destek olarak yola çıktı daha sonra kimlik mücadelesine dönüşü. Bu mücadeleyle birlikte kadın mücadelesine dönüştü. Eşi üzerindeki baskıları protesto amaçlı sokağa çıktı. Zamanla onun bir kimlik mücadelesi olduğunu gördü. Kimlik mücadelesine katıldıktan sonra kadın meselesi ile tanıştı(Umut, 44 yaşında, üniversite mezunu, evli, eşi çalışıyor, belediye başkanı).

Özellikle son yıllarda Kürt halk önderinin ortaya attığı bir şeyle Kürt Kadın Özgürlük mücadelesine dönüşüldü. şimdi belki birçok konuda eksiklik vardır. Mesela partide üst düzeyde olanlar bile bunu kabullenmeyebilirler de(Hüseyin, 38 yaşında, ilkokul mezunu, evli, eşi çalışıyor, BDP il yöneticisi).

Teorik olarak bunun alt yapısını Sayın Öcalan oluşturuyor (Ömer, 45 yaşında, lise mezunu, nişanlı, parti meclisi üyesi).

Bdp' nin yada genel anlamda Kürt hareketinin kadına vaat ettikleri ya da bir anlamda vadin de ötesinde aslında kadına yüklediği bir misyon vardır. Yani kadın bilindiği gibi kendisini tarihin

derinliğinde kendine özgün bir kişiliği insan yaşamında bir belirleyiciliği vardır. Özellikle Kürt hareketi ve Bdp tekrar buna geri dönebilmek, kadının layık olduğu yere oturabilmek, layık olduğu yerde onu görebilmek için kimi alanlarda pozitif bir takım imkanlar tanınmakta pozitif ayrıcalıklar yapılmaktadır(Ahmet, 58 yaşında, lise mezunu, emekli, evli, eş ücretli bir işte çalışmıyor, BDP il yöneticisi).

Bunun yanında Kürt Hareketinin özgürlükçü söylemini ütopya olarak tanımlayan görüşlerde mevcuttur. Ömer partisinin söylemini toplumsal değişim teorisi olarak tanımlarken bu konuyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

Şimdi kısmen jakoben diyebileceğimiz bir şey aslında böyle tabii ki bütün bu büyük öncü teorilerde veya toplumsal değişim teorisini oluşturan örgüt ve liderlerin tümünde jakobence bir tutum hakim bu bize özgü bir şey değil. Öcalan bir ütopya oluşturmuş buna ütopya demek daha doğru olur.Kürt özgürlük yürüyüşü zamanla değişime uğramış, şimdi cinslerin özgürlüğüne oturmuş bir dünya görüşünden bahsediyorum yani. Yani parti içerisindeki kadınlar bizden çok dezavantajlıdır çünkü çoğu daha evinden çıkamıyor evinden çıkanlar da bir şekilde aslında gemisini yakmış olanlardır. Ya kocası terk etmiştir. Zamanla boşanmıştır. Çoğunlukla böyle avantajlı değiller bizim gibi yani. Çoğunluk tektirler. Genel olarak kadınların politika yapma konusunda sıkıntı var ama biraz zorun gücüyle, biraz işte genel siyasal otoriterin sürükleyişiyle kadınlar yer alabiliyorlar. Yoksa bugün yarın, eğer tercihine bırakılırsa, erkeklerin, kadınların gelip belediye başkanı olmasına izin vereceklerini sanmıyorum(45 yaşında, lise mezunu, nişanlı, parti meclisi üyesi).

Kadınların politika içerisinde tutunmaları, Öcalan'ın teorize ettiği cinsiyet söylemi ile mümkün olabilmekte iken kadınların politika yapmak isterken politikayı veya evlilik yaşamını seçmek durumunda kalmaktadırlar. Kendilerine yüklenen cinsiyet rollerini politik yaşam ile beraber götüremediklerinde aile kurumundan dışlanmaktadır.

Bu bağlamda BDP'nin kadınlık veya kadın özgürlüğü söyleminin miladının illegal olarak faaliyet yürüten PKK ideolojisi olduğunu söylemek gerekmektedir. Sonrasında Kürt hareketinin siyasal tabanını oluşturan partiler de kadın özgürlüğü ideolojisini geliştirerek teorize etmişlerdir. Başlangıç teorisi olarak kadını *layık olduğu yere* getirmek olarak teorize edilen kadın ideolojisi, Tanrıça İştâr, Anaerkil dönem atıfları ile mitolojik referanslar bulundurmaktadır. Bu bağlamda ulusal hareketlerin tümünde yeni bir tarih kurma aşamasında veya hareket teorize edilirken mitolojik atıflar²⁸ çok önemlidir. “Bu da geçmişe dair “şanlı” bir motivasyon ve yeni kuşaklar için hem tarihsel hem de güncel bir “gurur” kaynağı olacaktır. Böylelikle toplumun ve bireyin geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanları bir ve tek zamanda çakışabilmektedir” (Mermertaş, 2011, 25). Ancak mitolojik atıflar kullanılarak tasarlanan kadın özgürleşmesi projesi hareketin ilk kadınlık söylemleridir. Zamanla bu söylem daha feminist bir perspektife oturtulmuş olmalıdır ki hareketin bugününde erkekler kadınlar adına artık konuşmamakta kadınlar kendileriyle ilgili kararlar almaktadırlar.

5.2.2. Kadınlarla Siyaset Yürütmek

BDP'de kadın temsilinin diğer partilere oranla yüksek oluşu erkek siyasetçilerin sadakat ile bağlı oldukları ideolojinin gereği olarak bir övünç kaynağı olurken bazı siyasetçilerce kota uygulamasının yükseltilmesine karşı bir duruş görülmektedir.

---

²⁸ Daha geniş bilgi için Eric Hobsbawm-Terence Ranger(1983), *Geleneğin İcadı*, Agora Yayıncılık ve Eric Hobsbawm, 1780'den Günümüzde Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yay., İstanbul. Kitaplarına bkz.

Ama bizim partide Kürt kadınları diğer birçok kadından daha aktif ve özgür. Şimdi %50 kota istiyorlar ben şahsen istemiyorum ama siyasal olarak kamusal çıkamayan kadınların da çıkması için iyi olur diye düşünüyorum. Biliyorsunuz % 40 kotamız var, en çok kadın belediye başkanı ve milletvekili BDP'nin, ayrıca eş başkanlık sistemi var her düzeyde(Mehmet, 56 yaşında, evli, kamu kuruluşundan emekli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye başkan yardımcısı).

Kadınların hareket içinde siyaset yürütmesinin hareketin üyelerince ne kadar normalize edildiğini Ali şu şekilde dile getirmektedir.

Özellikle bizim siyaset yaptığımız hareket içinde kadın yer edinmiş ve bizim için kadınların siyasette olması çok normal bir şey. Mesela kadınlar kitleye ulaşma konusunda çok avantajlı ve parti çalışmalarına çok yardımcı oluyorlar bu anlamda. Çalışma için bir evin kapısını çalmak gerekebiliyor onun için kadınlar evlere daha rahat gidip çalışma yürütebiliyorlar(57 yaşında, emekli öğretmen, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye meclis üyesi).

Yıllar içerisinde Kürt siyaseti içerisinde kadın siyasetçi figürü artık gayet normal karşılanırken kadınların kitleye ulaşabilme avantajı vurgulanmaktadır. Kürt Hareketinde kadınların siyasal anlamda mobilize olma öyküleri Türkiye' deki İslami Kadın Hareketi'nin ²⁹ mobilize olmalarıyla benzerlik göstermektedir. Mahrem olarak kodlanan bir alan olarak evin kapılarının kadınlara daha rahat açıldığı düşünülmektedir. Bu anlamda kadının toplumsal cinsiyet özelliklerinden yola çıkılarak görevlendirildikleri söylenebilir. Uzun dönem, Kürt hareketinde ev gezmeleri yolu ile propaganda yapmanın kadınlara görev olarak verildiği anlaşılmaktadır.

---

²⁹Daha ayrıntı bilgi için Aynur İlyasoğlu (1994), *Örtülü Kimlik* kitabına bkz.

Bir yandan da kadınlarla çalışmanın verimliliği kadınsılığa atfedilen şefkat, eşitlikçi olmak gibi özelliklerle anlatılmakta, duygusal zekâ kadına atfedilirken, kamusal alanın hareketliliği erkekliğe atfedilmektedir.

Kadınlarla çalışmak daha verimli kanaatindeyim daha önce zekadan söz ettim ilgi alanlarından dolayı bir yanda şefkat, bir yanda egemenlikçi yaklaşım, bir yanda eşitlikçidir bir yanda kendini üstün görme kendini korumadır şimdi erkekte de mevcut siyasi akımımıza baktığımızda erkekte yalpalama daha çoktur, rant peşinde koşma var bu kadında çok düşüktür. Şimdiye kadar denilmemiş bu kadın yönetici bunu elde etmiş(Ali, 57 yaşında, emekli öğretmen, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye meclis üyesi).

BDP'nin kadın siyasetçilerinin çalışma alanlarını keskin bir şekilde ayıran Mehmet kadın siyasetçilerin konumunu şu şekilde ifade etmektedir:

Dediğim gibi zaten onların yapıları farklı artı biz belediyedeyiz. Dolayısıyla çok karşı karşıya kalacağımız noktalar yok. Mesela bizim belediye başkanlarından biri de kadın hatta onunla görüşürseniz size daha da yardımcı olabilir. Kadın kuruluşlarından genel olarak Kadın belediye başkan yardımcımız ilgilenir(56 yaşında, evli, kamu kuruluşundan emekli,eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye başkan yardımcısı).

Anlaşılaçağı üzere kadın çalışmaları parti veya belediye çalışmalarından bağımsız olarak değerlendirilmekte ve kadın politikacıların yetki alanlarını kadın çalışmaları olarak sınırlandıran bir yaklaşım hüküm sürmektedir. Bu düşünce bize Türk modernleşmesi örneğinde mücadelenin kadınlarının vakıf işleri, sosyal işlere yönlendirilmeleri ve bu alanlarda çalışmalarının uygun bulunmasını hatırlatmaktadır.³⁰ Kadının siyasallaşması 'eril alana' yani sokağa çıkışın bir yolu olarak görülmektedir. Elbette ki kadın görünürlülüğün artmasında Kürtlerin kırdan

---

³⁰ Daha ayrıntılı bilgi için Serpil Sancar (2012), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti* kitabına bkz.

kente değişen yaşam koşulları yani kentleşme de büyük rol oynamaktadır. Aynı zamanda bu görünürlülük hali erkek iktidarının ortağı olarak iktidar sarsıcı bir mekanizmaya dönüşmektedir.

Bir anlamda kadının sokağa çıkması siyasete, toplumsal yaşama katılması erkeklerin iktidar alanlarını elinden aldı. Zamanla işte bunun daha ileri bir evreye geleceğini, kimi bölgelerde hala feodal kuralların, dini baskıların egemen olmasından dolayı bahsettiğimiz klasik iş bölümü var ama geçmişle kıyaslanacak durumda değil kadın(Ömer, 45 yaşında, lise mezunu, nişanlı, parti meclisi üyesi).

Erkek siyasetçiler açısından kadınlarla siyaset yürütmek, kimi zaman olayları değerlendirme noktasında esnek ve demokratik bir bakış açısı getirmeleri yönüyle bir avantaj olarak tanımlanmaktadır. Bu avantaj geleneksel ataerkil örüntülerin kırılmasında ve erkekliğin dönüşümü noktasında bir avantaj olarak değerlendirilmektedir.

Kadın arkadaşlar alınan kararlarda göremediğimiz noktaları gösteriyor, tartışıyoruz onların bakış açısı daha esnek, ufukları daha geniş, demokrat olmak isteyen bir erkek için bu fırsat(Deniz, 37 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, parti meclisi üyesi).

Deniz siyaset yürüttükleri Kürt Hareketi içerisinde kadın siyasetçilerin var oluşunun siyasal alanın yanında sosyal olarak da erkekleri dönüşüme uğrattığını, alışlagelmiş cinsiyetçi kalıpları söylemsel olarak nasıl sorgulamaya başladıklarını ve kadınlığın siyasal alanda erkekler için demokratikleşme yolunda bir kontrol mekanizmasına dönüştüğünü şu şekilde somutlaştırmaktadır:

Biz hep öğreniyoruz onlardan. Mesela tespih sallıyorum. Çok severim ama bakışlar hemen bana bunu yapmam gerektiğini gösteriyor. Veya kullandığımız vurgular örneğin argo veya sokak kültürü var bizde, ben sokak kültürünü de severim aynı zamanda

örneğin anasını satayım diyoruz durup düşününce neden babasını satayım demiyoruz ki, tepki gösteriyor kadın arkadaşlar. Bu ciddi bir göstergedir. Bunun yanlış olduğuna dair bir şey uyanıyor insanın kafasında. Bu sadece siyasal bir mesele değil aynı zamanda ahlaki de bir mesele. Bu kendinizi terbiye etmenizi sağlıyor.

Erkek siyasetçiler açısından, kadınların güçlenmesi ve siyasal alanda varlıkları bir yandan ataerkil örüntülerin kırılmasına kapı aralarken bir yandan da erkeklerin kendilerini *erkeklik krizi* içinde bulmalarına neden oluyor.

Erkeğin içindeki egemenlik iktidar alanlarını kaybetmeye dönük bir şeyi var. Daha önce emrettiği, hükmettiği, işte daha önce angarya işleri yaptırdığı, hiçe saydığı kadın bir anda eşiti olunca veya bunu iddia edince en büyük bunalımı erkek yaşadı(gülerek)(Ömer, 45 yaşında, lise mezunu, nişanlı, parti meclisi üyesi).

Ve erkekler erk sahibi olmaktan kadınlarla imtiyazlar konusunda pazarlıklar noktasına geliyorlar.

Ama hiçbir erkek de ben imtiyazlarımdan vazgeçiyorum demez. Bu biraz direnç ve karşı direnç meselesi. Kadın arkadaşlar bu konularda hiç geri adım atmıyorlar. Asıp kesiyorlar kılıçları sürekli ellerinde(Deniz, 37 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, parti meclisi üyesi).

BDP'nin özerk bir çalışma alanı olarak Kadın Meclislerine sıkça atıfta bulunuluyor. Kadın Meclisinin görevleri yoğunluklu olarak partide kadın sorunları ve yapılacak etkinliklerle ilgili kararlar almaktır. Bunun yanı sıra genel yönetime aday belirleme kotası olduğu ve genel yönetim hakkında kararlar alabilmektedirler. Bu noktada erkek siyasetçiler kadın meclisinin aldığı kararların tartışılmaz olduğunu ve alınan kararlara müdahale edilemediğini/kadınların müdahale ettirmediklerini şu şekilde dile getiriyorlar:

Kadınların farklı oluşumları var, onlar kendi kararlarını alırlar ve paylaşırlar. Kararlar tartışılır ama istemedikleri takdirde kararlarında bir değişikliğe gidilmez(Sedat, 37 yaşında, ilkokul mezunu, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, BDP il başkanı).

Müdahale edemiyoruz öyle söyleyeyimm açık yani(gülerek). Steril ve sağaltık bir özne tanımı yok. Elbette ki özgürlükçü kadın perspektifini önüne alan kadın hareketimiz, kadın hareketi var. Kendi kararlarını alır ve yedirir(kararlarını kabul ettirir). Bu kararlarda zaman zaman tartışmalar oluyor, çatışmalar da oluyor doğal da. Bizde bu eril yaşamın içerisinde geldik. Şimdi ben kalkıp ben şunu çözdüm bunu çözdüm her şey harika mı diyeyim. Böyle bir şey yok(Deniz, 37 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, parti meclisi üyesi).

Müdahale etmeyiz. Zaten kadınlar fazlaca dayatıyorlar kendilerini ve çalışmalarını. Ben bu saatten sonra şundan korkuyorum. Kadınlar yüzyıllardır ezilmelerinin bedelini bizim partili arkadaşlardan çıkaracaklar. Mesela çok saldırgan buluyorum bizim kadın hareketini. Yani biz şuan ezmiyoruz kadınları atalarımız ezmiştir. Ama acısını bizden çıkarıyorlar(Mehmet, 56 yaşında, evli, kamu kuruluşundan emekli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye başkan yardımcısı).

Kadın siyasetçilerin aldıkları kararların tartışılmaması veya onaylanmaması bir pozitif ayrımcılık göstergesi olarak parti prensibiyken erkeklerin bu durumu çok kabullenmedikleri anlaşılmaktadır. Mehmet' in ifadelerinden anlaşılacağı gibi siyasal alanın eril dili görmezden gelinirken kadınların 'alanın kuralları' ile hareket etmesi toplumsal cinsiyet özelliklerinden dolayı eleştirilere maruz kalmaktadır.

Sonuç olarak BDP’ de kadınların siyasal yaşamda olmaları sıradan olarak değerlendirilirken BDP’ de uygulanan kadın kotası, eş başkanlık vb. cinsiyete duyarlı politika bazı siyasetçilerce benimsenmemektedir. Kadınların siyasal alandaki varlıkları siyasal alanın demokratikleşmesine, eril siyaset dilinin evrilmesine neden olmakla beraber erkek siyasetçilerde alanı paylaşma, erki yitirme kaygısı uyandırmaktadır. Bir yönüyle kadın siyasetçilerin varlığı erkekler açısından bir kontrol mekanizması oluşturmakta ve geleneksel ataerkil örüntü kodlarının yıkılmasına aracılık yapmaktadır.

5.2.3. “ İdeolojinin Hakkını Vermek”

Kürt Hareketi içerisinde siyaset yürüten kadınların başarısının kökeninde kendileri için hazırlanmış projeler olsa da, ideolojinin kendilerine sunduğu perspektifi son derece iyi kullandıkları söylenmelidir. Yıllar içinde çalışmak ve gelişmek yolu ile erkeklerden birçok yetki alanını devraldıkları görülecektir. Umut kadınların acıları üzerinden nasıl bir *özneye* dönüştüklerini şöyle ifade ediyor:

Birçok kadın o şekilde alanlara çıktı. Birçok kadın da cezaevleri önünde politikleşti. Çocuklarını eşini görmeye giderken politikleşti. Leyla Hanım(Leyla ZANA) da bunlardan biridir. Popüler bir figür olduğu için söylüyorum. Okuma yazma bilmeyen bir kadın cezaevi önünde eşini ziyaret ederken politikleşiyor. Kürt hareketi bu anlamda hatırı sayılır bir yerdedir. İşte ilk etapta yakınına destek olarak yola çıktı daha sonra kimlik mücadelesine dönüştü(44 yaşında, üniversite mezunu, evli, eşi çalışıyor, belediye başkanı).

Ancak hareket içinde zamanla kendisine biçilen misyonu oynamaktan ziyade hareketli olmaya başlayan kadın erkeğe benzemekle eleştirilmektedir.

İngiltere başbakanı demir lady deniliyordu, diktatördü. Türkiye de Tansu Çiller vardı. Bütün erkeklere taş çıkarırcasına terör

estirmiştir. Belki gerilladaki kadınlar da ilk başta öyle davranmıştır. Kendini savunmak ve erkeklerden aşağıda olmamak için o yöntemlere başvurmuş olabilir ben şöyle düşünüyorum. Salt feminist düşünen kadınların erkek konumuna dönüşeceğini düşünüyorum, politik toplum felsefesi ve eşitlikçi bakarsanız çok şey değişir zihinsel dönüşümle ilgili bir şey. Yani olabilir de kimi kadın elimden gelirse ben de erkekleri ezerim diyen kadınlar vardır. Halen de öyle düşünen partili kadınlar var(Ali, 57 yaşında, emekli öğretmen, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye meclis üyesi).

Militarizm erkeklikle eşdeğer görülerek kadının da erkek dili ile siyaset yaptığı vurgulanmaktadır. Feminizm kadın üstünlüğü olarak tahayyül edilirken benzeşmek yerine farklılığıyla kendini var etmesi beklenmektedir. Veya kadından, toplumsal cinsiyet özelliklerine uygun olarak kadına atfedilen yumuşak dili kullanması beklenmektedir. Bu durumu Sedat şöyle ifade etmektedir:

Benim açımdan kadının siyaset içinde olması ve siyaset yapması gerekir. Kadın kendi rengini katıyor siyasete. Yani kendi rengini işte. Onlarda siyasette farklı bir renk(37 yaşında, ilkökul mezunu, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, BDP il başkanı).

Bir taraftan da kadının siyasal yaşam içerisinde olma gereği, toplumun yarısını oluşturmasından kaynaklı doğal bir hak olarak görülmektedir.

Kadınlar siyasal yaşamda olmalı. Çünkü toplumun yarısını oluşturuyorlar dolayısıyla temsil edilmeleri gerekiyor diye düşünüyorum. Ki bizim Kürt hareketi için kadının siyasette olması geçmişten beri önemli. Kadınları siyaset yürütmek noktasında yeterli buluyorum. Kadınların her alanda erkekler gibi olması katılım göstermeleri gerektiğine inanıyorum. Kadınlar erkeklere göre daha duyarlı ve özenli dolayısıyla siyasete yeni bir bakış açısı

getirir(Mehmet, 56 yaşında, evli, kamu kurumundan emekli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye başkan yardımcısı).

Ben isterim tabii ki, sonuçta Kürt hareketine inanarak, katılarak, inanan biriyim. Duygusal bir katılım değildir. Ben kadının siyasette yaşamın her alanda önde ve öncü olmasını isterim. Tabi bizim de eksiklerimiz var(güldü). Daha çok erkekler o alanları açmadıkları için kadınlar emekleriyle açtıkları için erkeğin de çok karşı duracağı bir şey yok. Zamanla işte bunun daha ileri bir evreye geleceğini, kimi bölgelerde hala feodal kuralların, dini baskıların egemen olmasından dolayı bahsettiğimiz klasik iş bölümü var ama geçmişle kıyaslanacak durumda değil kadın(Mehmet).

Ali kadınların neden siyasal yaşamda olmaları gerektiğini şöyle dile getiriyor:

Kadınlarla çalışmak daha verimli kanaatindeyim daha önce zekadan söz ettim ilgi alanlarından dolayı bir yanda şefkat, bir yanda egemenlikçi yaklaşım, bir yanda eşitlikçidir bir yanda kendini üstün görme kendini korumadır. Şimdi mevcut siyasi akımımıza baktığımızda erkekte yalpalama daha çoktur, rant peşinde koşma var bu kadında çok düşüktür. Şimdiye kadar denilmemiş bu kadın yönetici bunu elde etmiş(57 yaşında, emekli öğretmen, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye meclis üyesi).

Kadının halen siyasal alanın rekabetçi kültüründen uzak, rant ilişkileriyle tanışmaması bir avantaj olarak görülürken daha şefkatli olarak tanımlanmaktadır.

Oysa politika bizce gerçekten hayatın kendisidir. Günlük olarak yaşamda yapılabilecek ne varsa veya nelerin yapılması gerekiyorsa politikaya ihtiyaç vardır. Bunların plana kavuşturulması için bunun sağlanması lazım. Kadında bir insan olduğu için hatta tarihin geleneğinde tarihin merkezinde olduğu için doğaya daha yakın olduğu için hayatın merkezinde olması gerekir dolayısıyla politikanın merkezinde olması gerekir(Ahmet, 58 yaşında, lise mezunu, emekli, evli, eş ücretli bir işte çalışmıyor, BDP il yöneticisi).

Düşünsel anlamda kadınların duygusal zekâsı, derinliği, ince ayrıntıları düşünmesi gerekiyor. Eksik yanı yok, ben bunları ifade ederken kadının eksikliği olarak ifade etmedim onun da öyle bir tarzı var. Daha ayrıntıcıdır. Hani bazen diyorlar ya şeytanın aklına gelmeyecek şeyler. O ayrıntıcılığını gösteriyor ve yapısından dolayı yapıcıdır sürekli. O anlamda yaşamın diğer yarısıdır(Hasan, 41 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, BDP il yöneticisi).

Kadın siyasetçilerce özgürlük söyleminin yanlış anlaşıldığını düşünen Mehmet ve Hasan bu konuyla ilgili fikirlerini şu şekilde dile getirmektedir:

Ha bir de şahsi fikrim Kürt kadınların bu kadın özgürlüğü söylemini çok anlayabildiklerini sanmıyorum. Kadınlar özgürlüğü fiziksel olarak algılıyor. Oysa ideoloji zihinsel bir özgürlükten söz ediyor(Mehmet, 56 yaşında, evli, kamu kuruluşundan emekli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye başkan yardımcısı).

Ona bahşedilen bir özgürlük var onu har vurup harman savuruyor. Çok ucuz kullanıyor. Hareketin içinde gördüğüm şey şu; kadın aile içerisinde sosyal çevresinde kendini ifade etmiyor ama parti de

kendini özgür görüyor. Tabi gündelik yaşama da dokunuyor. Yansıması şöyle oluyor kadın şeye gelir boşanıyor, hatta böyle bir olaya da tanık oldum(Hasan).

Mehmet'in ifadelerinden yola çıkıldığında ideolojilerin kadınlık ve erkekliğin, kısacası cinsiyetin sınırlarını çizdiğini söylemek mümkün görünüyor. Zihinsel bir özgürlük burada, 'sistemin' yani mücadele içinde bulunan iktidarlara boyun eğmeden Kürt özgürlük mücadelesi çerçevesinde Kürtlerin çıkarına ve davası uğruna mücadele yürütmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kadının bedeni üzerinde uygulayacağı herhangi bir tasarruf özgürlük olarak tanımlanmamakta ve eleştirilmektedir. Dolayısıyla milliyetçi hareketlerin cinselliğin sınırlarını çizdiği ve cinselliği denetlediği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda siyasal alanda güçlenen kadınların erkekler üzerinde korku ve panik ortamı yarattıkları erkek siyasetçilerin dilinden şu şekilde ifade edilmektedir:

Siyaset yapılan zeminde bir kadın hareketi baskısı hissediliyor(Mehmet).

Bir anlamda kadının sokağa çıkması siyasete, toplumsal yaşama katılması erkeklerin iktidar alanlarını elinden aldı. Daha önce emrettiği, hükmettiği, işte daha önce angarya işleri yaptırdığı, hiçe saydığı kadın bir anda eşiti olunca veya bunu iddia edince en büyük bunalımı erkek yaşadı(gülerek³¹)(Sedat, 37 yaşında, ilkokul mezunu, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, BDP il başkanı).

BDP içerisinde erkek siyasetçilerin büyük bir kısmı hoşnut olmasa da, kadın siyasetçilerin ciddi bir siyasal alan hâkimiyetleri vardır. Bu hâkimiyet siyasal alandaki erkek iktidarını sarsar durumdadır. BDP döneminde kadın temsili politikalarının Kürt hareketini önceki yıllarına göre daha çok hayata geçtiği

---

³¹ Görüşmeler sırasında sıkça rastlanan ve önemli görüldüğü için görüşme alıntılarında belirtilen gülme tepkisinin; hareketin söyleminin erkek siyasetçilerce kendi yaşam pratiklerinde dolaşıma sokulmadığı, bu söylemin hareketin erkeklerinin büyük bir çoğunluğunda erkeklik krizine neden olduğunun sonucu olduğu yargısına ulaşılmıştır.

görülmektedir. Kadınlar kendilerini özne olarak var etmektedirler. Bu yönüyle kadın siyasetçiler dayatmacı olarak algılanmakta ve erkeklere yönelik eleştirileri baskı altına alınma olarak nitelendirilmektedir.

5.3. Ev İçi İş Bölümü

Kamusal/siyasal alanda kadınlara yönelik özgürlük söyleminin yanında kadınları özgürleşmeye erkekleri ise değişmeye çağıran yeni cinsiyet söyleminin, erkek siyasetçilerin özel alanlarında, geleneksel ataerkil örüntüler içerisinde bir dönüşüm yaratıp yaratmadığı tartışılması gereken bir husustur. Evli olan erkek siyasetçilerin hemen hemen hepsi zaman problemleri olduğunu belirterek ev içi işbölümüne katılamadıklarını belirtmişlerdir.

Ben mesela sabah erken uyanırım kahvaltıyı ben hazırlarım. Aslında evdeki işlere katılmam gerektiğini biliyorum ama yüzde 70'ini yapamıyorum. Çünkü hakikaten zaman çok sıkıntı benim için(Mehmet, 56 yaşında, evli, kamu kuruluşundan emekli,eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye başkan yardımcısı).

Benim evde iş yapmak için çok zamanım olmuyor. Ailem ile yaşarken yani bekâr iken anneme yardım ediyordum. Mesela bulaşık yıkardım. Cezaevinde de kaldığım için bizde işler komünal yapılır. Ama şu an siyasetin yoğunluğundan dolayı işlere yetişemiyorum ve zaten gece eve geç gittiğim için ev işlerine yardımım olmuyor(Ali, 57 yaşında, emekli öğretmen, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye meclis üyesi).

Ali, siyasal yaşamın zamanını alıyor olmasını ifade ederken ev işlerini kadın işi olarak görmediği anlaşılmaktadır. Cezaevi geçmişlerinin, yalnızca kendi işini değil genel olarak işlerin komünal yapılmasını öğrettiği dolayısıyla zaman problemi

olmadığı takdirde ev içi işbölümünden yana olduğunu belirtmiştir. Bu konuyla ilgili fikirlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Yani mesela benim eşim dışarıdaki işleri de yapar. Yani evdekileri eşim, dışarıdaki işleri ben yaparım diye ayırmıyoruz. O da fatura ödüyor.

Her ne kadar ev ve ev dışındaki işlerin ayrılmadığı ifade ediliyorsa da eşin ev işlerinin büyük bir çoğunluğunu yaparken ev dışındaki işleri de yapıyor olması kadına çifte bir yük yüklemektedir. Dolayısıyla bir işbölümünden söz etmek mümkün görünmemektedir. Zaman sıkıntısından söz eden bir diğer siyasetçi de Ahmet'tir. Özel alanda yapılan işlere katkısının olmamasını kapitalist sistemin çalışma koşullarına bağlarken ev içi işbölümü konusunda cinsiyetçi düşünmediğini şu şekilde belirtmektedir:

Yani benim elbette ki eksiklerim erkek olarak çoktur. Belli zamanlarda dışarıda çalıştığım için, esnaf olduğum için belki haddinden fazla yorulduğum için yeterince ev işlerine katılmadığım olmuştur. Ama his noktasında gerekliliğini hissetme noktasında bende bir duygu, evde diyelim, aile ortamında, ev işlerinde çalışmak gibi bir azmim, isteğim olmuştur. Ancak gel gelelim hayat koşulları bizi dışarıda yorana kadar gibi bir durumla karşı karşıya getirdiği için zaman kalmıyor. Çok çarpık bir ekonomik yapı olduğu için böyle bir sonuç ortaya çıkıyor(58 yaşında, lise mezunu, emekli, evli, eş ücretli bir işte çalışmıyor, BDP il yöneticisi).

Mevcut cinsiyet düzeninin erkekliği ezen taraflarından sadece bir erkeği çalışıp evi geçindirmek zorunda bırakmaktır. Bunun yanında siyasetçilerin hiçbirisi, çocuk doğurmak dışında işlerin cinsiyete yüklenmesi noktasında cinsiyet ayrımı yapmamaktadır. Çocuk doğurmanın biyolojik olması nedeniyle 'kadın işi' olarak tanımlandığı anlaşılmış teorik de olsa diğer bütün gündelik hayat pratiklerinde 'kadın işi', 'erkek işi' ayrımına değinilmemiştir.

Mesela erkekler çocuk doğuramaz. Bunun dışındaki bütün işlerin ve görevlerin erkeğinde yapabileceğine inanıyorum(Sedat, 37 yaşında, ilkokul mezunu, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, BDP il başkanı).

Valla biyolojik bazı durumlar vardır onu değiştiremezsiniz. Kadın doğurganlığı var. Tabi doğuran kadın daha çok bakım verir. Daha şefkatlidir. Çocuklar daha bağlıdır. Bir de zekayla ilgisi var diye düşünüyorum duygusal zeka ve analitik zekaya bağlı kadında duygusal zeka daha çok var kadınlarda daha çok empati eşitliği şefkati, sevgiyi kapsar. Analitik zeka daha çok kar amacıyla yahut ta kendini daha üst konuma sokmakla ilgili, o zekası daha gelişkindir ben öyle düşünüyorum. Belki de yanlış düşünüyordumdur(Ali, 57 yaşında, emekli öğretmen, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye meclis üyesi).

Ali, değiştirilemeyecek biyolojik durumların dışında cinsiyete özgü bir iş veya rolün varlığından söz etmemiştir. Ancak kadına doğurganlık özelliği ile beraber çocuk bakımı konusunda daha çok yükümlülük yüklenmektedir. Teorik olarak cinsiyete özgü bir iş tanımı olmamasına rağmen kadında duygusal zekânın gelişmiş olduğu ve bundan dolayı anaçlığına yapılan vurgu küresel cinsiyet düzeni doğrultusunda cinsiyet kodlarının inşa olduğunu göstermektedir.

Görüşülen siyasetçilerin büyük bir çoğunluğunun ev içi iş bölümü konusunda cinsiyetçi bir yaklaşımlarının olmadığı özellikle siyasetçilerin genç oluşları ve eşin çalışması durumunda ev içi işbölümüne katılma yoğunluğunun fazla olduğu söylenebilir. Eşi belediyenin semt pazarında çalışan Hüseyin;

Valla ortaklaşa yapıyoruz artık, kim eve erken giderse o hallediyor. Yemek yaparım mesela(38 yaşında, ilkokul mezunu, evli, eşi çalışıyor, BDP il yöneticisi).

Yine genç ve üniversite mezunu Deniz ev içi işbölümü ile olan ilişkisini şu şekilde ifade etmektedir:

Evliyken ev içi işbölümüne katılıyordum. Uzun yıllar bekâr yaşayanlarda komün hayat doğal bir şey haline geliyor. Kendimi bu anlamda hep masaya yatırmaya çalıştım. Benimle yaşayanlar nasıl algılar bilmiyorum ama ben kendimi bu şekilde görüyorum(37 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, parti meclisi üyesi).

Yine üniversite mezunu, genç ve eşi çalışan bir siyasetçi olan Umut ev içi işbölümüne nasıl istekle dâhil olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

Hatta ailemden eve gelenlerde şaşırıyor. Aaa! Dayı sen bunu da mı yapıyorsun? Diye. Ama mutfaktan tatalım evin rutin işleri konusunda paylaşım içerisindeyim. Çok iyi toz alamam ama bulaşık yıkırım iyi ütü yaparım(Umut, 44 yaşında, üniversite mezunu, evli, eşi çalışıyor, belediye başkanı).

Ayrıca, siyasetçilerin bir kısmı, işbölümüne katılamamalarını yaşamlarını paylaştıkları kadınların tutumlarına bağlamaktadırlar. Deniz bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Pratikte ev işlerini kadının işi olarak görmüyorum. En zorlandığım kişi annem her şeyi üstleniyor, ev işini kendi işi gibi görüyor. Kız kardeşlerde öyle ama biraz daha kırılmış. Kız arkadaşlarla daha modern kurgular hâkim olduğu için işbölümü daha rahat yapılabiliyor. Daha çok ilişkiniz birbirini anlamaya ve beslemeye dönük oluyor(37 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, parti meclisi üyesi).

Hepsini yapıyorum, becerebilirim. Dilan(nişanlısı) izin verirse hepsini yapıyorum. Mesela temizlik yapmayı severim, bulaşık yıkamayı çok seviyorum mesela yemek yapma yeteneği fazla yok.

Dilan kazandırırorsa yapmak istiyorum bunu harbi söylüyorum. Eğer bana yaptırırsa ayırım yapmak doğru gelmiyor bana. Ütiyü seviyorum Dilan benim ütümü beğenmez(Ömer, 45 yaşında, lise 1 mezunu, nişanlı, parti meclisi üyesi).

Görüşülen erkeklerin eşleri ile de yapılan görüşmelerde kadınların, erkeğin ev içi iş bölümüne katılımını etkilediği anlaşılmaktadır. Özellikle kadının çalışmadığı ve yaş aralığının 40-50 olduğu ilişkilerde kadınlar ya erkeklerin ev işini yapmasını istememekte ya da zamanı olmadığı için yapmamasını meşrulaştırmaktadırlar. Bu durumu Elif'in şu ifadelerinden anlamak mümkün olacaktır:

Kendisi yapmak istiyor ben izin vermiyorum. Arkasını toparlamak istemiyorum çünkü hani çalışsam tamam. Bir de zamanı yok benim eşimin(50 yaşında, ilkokul mezunu, eşi siyasetçi, ücret karşılığı bir işte çalışmıyor).

Bu durumun aksine kendisi de dışarıda ücretli bir işte çalışan bazı siyasetçi eşleri, kocalarının yeterince iş bölümüne katılmamalarından, babası siyasetçi olan bazı kadınlar babalarının hareketin söyleminden etkilenmemiş olduklarından şikâyet etmektedirler.

Bazen benle yemek yapıyor, bulaşık da yıkıyor ama ben çok yoruluyorum. Beni zorluyor koşullar. Bozuşuyoruz valla. O yan gelip yatıyor(Rojin, 35 yaşında, ilkokul mezunu, eşi siyasetçi, kadın danışmanlık merkezinde temizlik personeli).

Babam o kadar yıl siyasal yaşamın içinde olmasına rağmen feodal bir erkektir. Suyunu bile almaz. Ben zaten hareketin içinde olan birçok erkeğin değişmediğine inanıyorum. Kadınlar değiştiriyor onları(Ayşe,31 yaşında, öğrenci, babası siyasetçi, bekâr).

Bunun tam tersi kadınların erkekleri ev işleri konusunda olumlu yönde teşvik ettikleri durumlar da söz konusu kadınlar bazı durumlarda eşin iş bölümüne katılımını engelleyici bir etki de bulunurken bazı kadınlar da erkeklerin, geleneksel erkeklik rollerinden uzaklaşmalarına destek olmaktadır. Umut beraber yaşadıkları kadınların kendilerini bu anlamda nasıl etkilediklerini ifade ederken hareketin bir modernleşme projesi olduğunu da anlıyoruz;

Tabi ben zaten kendisini tamamlamış, işte feminist bilinci olan, kadın bilinci olan, kadın üzerine çalışmaları olan bir insanla evlendim. Doğal olarak kendini tamamlamış birisine klasik bildiğimiz kurallarla yaklaşmam söz konusu olamaz, öylesi durumda zaten evlilik işlemezdi. Çünkü karşımdaki tamamlanmış bir insan. Hakkını-hukukunu, cinsler arası ayrımın olmadığını bilen, savunan bir insan olduğu için dolayısıyla ben daha çok bu evlilik esasta kendimi görüp biraz düzenleyip uymaya çalıştım. Çünkü eşim hak ve doğru olan, hakkı olan şeyleri yapıyor veya istiyordu. Bu konuda ben biraz şanslıydım eşimde benim değişimimde ve dönüşümümde büyük katkılar sundu. Alevi olması, işte eğitilmiş birisi olması, aynı zamanda eşim ve ailesi de Kürt mücadelesi içerisinde büyük bedeller ödemiş insanlardır. Hareketi de çok tanıyan bir aile olduğu için hazır bir insanla işte yaşamımı devam ettirdiğim için daha çok ben yetişmeye çalışıyorum. Doğrusu yaşamın bütün yükünü ev dâhil buna çok belki iddialı olacak ama çocuk bakımından tutalım mutfağına kadar bu senin sorumluluğunda benimkinde değil diyemiyorsun. Cins anlamında iki eşitin birlikte yaşamı gibi devam ettirmeye çalışıyoruz. Tabi bu erkekler için de zorlayıcı oluyor. Bu benim içinde bazen zorlayıcı oluyor. Dinleyen susturulan itaat eden kadın geleneğinden iki eşit yaşam erkeği zorluyor. Cins meselesini hala ben dahil Kürt erkeklerinin büyük bir çoğunluğu bence bir şaşkınlık içerisinde

bence karşılıyorlar(44 yaşında, üniversite mezunu, evli, eşi çalışıyor, belediye başkanı).

Sonuç olarak, erkek siyasetçilerden ev içi işbölümüne katılmayanları en önemli neden olarak zaman sorununu belirtmişlerdir. Tam da bu noktadan hareketle, erkekler bu konuyla ilgili tavır alışlarında kendilerini pasif olarak kurmakta ve işbölümü ile olan ilişkilerini, yaşamlarını paylaştıkları kadınların belirlediğini belirtmektedirler. Ayrıca genç ve yükseköğrenim görmüş olan erkek siyasetçilerin işbölümüne katıldıkları ve ‘kadın işi’, ‘erkek işi’ ayırımına inanmadıkları anlaşılmaktadır. Genel olarak bütün görüşmeciler çocuk doğurmayı bir iş olarak tanımlarken, bunun dışındaki hiçbir işi kadınlığa atfeden bir söylemde bulunmamışlardır. Ayrıca bütün siyasetçilerin Kürt hareketi içerisinde siyaset yürütmekten ötürü cezaevi öyküleri vardır. Kürt hareketinden dolayı cezaevinde kalan siyasetçilerin bir gelenek olarak komünal yaşadıkları, komünal yaşam öğretisinin cezaevinden çıktıktan sonra özel alanda kurulan ilişkilerde de devam ettiği söylenmelidir. Bunun yanında eşin çalışmasının erkeklerin ev işine katılımını arttırdığını söylemek gerekir.

Görüşmeciler içerisinde çocuk sahibi olanlar, çocuk bakımını kadının sorumluluk alanı olarak kodlamışlardır. Görüşmecilerin bir kısmı çocuk bakımını yapamamayı zaman yetersizliklerinden dolayı evde zaman geçirememeye bağlamaktadır. Ali bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

Çocuk bakımında kendimi sorumlu hissediyorum ancak mesela çocuğun altını değiştirmişliğim yoktur. Dediğim gibi bizim partide siyaset yapmak için fazla emek ve zaman harcamanız gerekiyor ve ailenizi ihmal etmiş oluyorsunuz. Yani şuan da çocuklarım küçük ama onları, sen kızsın veya sen erkeksin şunu yapma bunu etme diye büyütmemeye çalışıyorum. Erkek çocuğumda kız çocuğum gibi evde bence her şeyi yapmalıdır(57 yaşında, emekli öğretmen, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye meclis üyesi).

Ali çocuklarının fiziksel bakımını zamansızlık nedeniyle yapamadığını ifade ederken, cinsel kimliklerinin oluşumu konusunda duyarlılık göstererek toplumsal cinsiyet kalıplarından arındırılmış bir eğitim vermeye özen göstermektedir.

Zaman probleminin yanında erkeklerin çocuk bakımı ile ilgilenmelerinin önünde duran en önemli değişkenin geleneksel kurgular olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır.

12,10, 5 yaşlarındalar çocuklarım. Bakımları desem. Ben eşim kadar ilgilenebilirim desem yalan olur. Mesela altını temizlememişim. Çok nadiren mesela evde olmadığım da eşim. O da çok nadir. Özellikle sonuncu çocukta, diğerlerini hiç yapmadım. Evet, ama zaman geçtikçe yapıyı, örgütü tanıdık, kadına bakış açımız bayağı değişti. Daha önce bende böyle değildim(Hüseyin, 38 yaşında, ilkokul mezunu, evli, eşi çalışıyor, BDP il yöneticisi).

Hüseyin eşinin çalışıyor olmasına rağmen çocukların bakımı ile yeterince ilgilenmemektedir. Kadının çalışması durumunda bile cinsiyet rollerinin değişiminin çok zor bir süreç olduğunu söylemek gerekir. Ancak hareketle tanışmış olmak ve öğretilerini anlamak geleneksel cinsiyet ilişkilerinin kırılmasına bir nebze de olsa destek sunmaktadır.

5.4.Namahrem Alanlar

5.4.1.Namus

Geleneksel ataerkil ilişkilerin baskın olarak yaşandığı kültürlerde, namus kavramı insanlarca içi doldurularak, önem atfedilmektedir. Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeler, geleneksel ilişkilerin baskın olduğu ve muhafazakâr bir yapının hüküm sürdüğü bölgelerdir. Dolayısıyla namus mahrem bir alan olarak kadın bedeni üzerinden okunmaktadır. Hal böyleyken siyasetçi erkeklerle namus kavramı hakkında ne düşündüklerini konuşmak gerekliliği doğdu. Çünkü kadın-erkek ilişkilerini yeniden kuran ve cinsiyetleri yeniden inşa iddiası olan hareketin

mensuplarının bu anlamdaki tutumlarının geleneksellikten ne ölçüde uzaklaştığı bu çalışma kapsamında önemsenen bir husustur. Namus kavramını konuşmak hem görüşmecilere zor gelmiş hem de görüşmeciler tarafından zor tanımlanabilecek bir kavram olarak açıklanmıştır. Namus hem bazı görüşmeciler için mahrem bir konu olması hem de bu konuda geleneksel öğretiler ve bağlı buldukları ideolojinin öğretileri arasında karar veremedikleri bir yerde olmaları bu konu üzerine konuşmayı zorlaştırmıştır.

(Uzun bir duraklama ve sessizlik) Yani namus hem düşünsel hem de bedenseldir(Ali, 57 yaşında, emekli öğretmen, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye meclis üyesi).

Bu zor bir soru. Örneğin benim eşim ben tüm gün dışarıdayken veya gece akli bende kalmıyorsa bende o dışarıdayken başına bişey mi geldi? Diye düşünmek istiyorum. Onun kadar rahat olmak istiyorum. Benim eşimde kadın hareketinde çalışıyor. Yıllar önce gözaltına alınmıştı. Mesela ordayken ben namusum kirlendi diye düşünmedim. Çünkü orda birçok şey olabiliyor. Nasıl işkencelerin yapıldığını biliyoruz. Bunu onur kırıcı olarak görmedim(Mehmet, 56 yaşında, evli, kamu kuruluşundan emekli,eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye başkan yardımcısı.).

Mehmet'in ifadelerinden yola çıkılacak olursa namus algısı bireyden bağımsız bir şekilde toplumsal olarak önemsenmesinden dolayı hassasiyet halini almaktadır. Kamusal alanın kadın için oluşturduğu tehlike rahatsız edici bulunmakta ve onaylanmamaktadır. Mehmet kadın ve erkekler için mekânın ve zamanın cinsiyetlendirilmesine eleştirel yaklaşmakta ve toplumsal olarak inşa edilmiş kuralların bağlayıcılığı ve zorlayıcılığının erkekler için de rahatsızlık verici olduğunu düşünmektedir. Ayrıca namus kavramı kadınların gözaltına alınması ile yeni bir anlam kazanmaktadır. Kadın bedeninin mahrem olma algısı kırılmış ve Kürt hareketi uğruna yani kimlik mücadelesi nedeni ile gözaltına alınma,

gözetiminde kadın bedenine yönelik pornografik işkence, kadın bedeninin tahayyüllerdeki mahremiyetini ortadan kaldırmaktadır.

Aynı zamanda vatan, millet, onur gibi değerlerde namus olarak tanımlanmaktadır. Kadın bedeni Kürtlerin değerleri ile özdeşleştirilerek bir namus tasviri yapılmaktadır. Ali bu konuyu şöyle ifade etmektedir:

Bu kavramı bire bir tanımlamak zordur. Toplumun ön yargılarla kazanmış olduğu sadece kadın ayağıyla bakıldığı bir dönemi hatırlıyoruz. Namus kadına ait deniliyor ama sonra diyebilirim şu an milyonlarca insanımız sadece kadının yani namusu olmadığını, onun bütün onuru, değeri, vatani, milleti, halkının namus meselesi olduğu kanaati daha gelişkindir şuanda. Yani yakın zamanda namus kavramında da eski dar kalıpcı yaklaşım azalıyor. Eskiden dedim ya namus kavramı öyle anlaşılıyor cinsiyetçi bir bakış açısıyla halende toplumun önemli bir kesimi hala öyle bakıyor, bunu aşan da azımsanmayacak derecede, insanlar namusu, onurunu, değerini halkını öyle namus olarak değerlendiriyor (Ali, 57 yaşında, emekli öğretmen, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye meclis üyesi).

Deniz'in ifadelerinden yola çıkıldığında ise namus gibi geleneksel ataerkil toplum değerlerine bakış açısının, örneklemimizi oluşturan erkeklerde yaşam boyu elde edilen birikimler ile oluştuğu şöyle anlaşılmaktadır:

İnsanların rızasının oluşmasında insanlara farklı seçenekler sunmak lazım. Namus seçenek kabul etmiyor, erkeğe göre kodlanıyor. Kadının kendisini tanımasının önünde duran bir şey. Bu bölgede sıkıntı noktalar bunlar seküler değil İstanbul, İzmir gibi. Çok özgürlükçü mü soru işareti ama daha seküler. Sosyalist gelenekten gelen bizim gibi arkadaşların da gelenekle hep sıkıntıları oldu. Bazen bilmeden reddettik diye düşünüyorum.

Bunların modern politikanın aracı olamayacağına yönelik bir reddiye vardı. Mesela biz üniversite öğrencisiyken aşireti, modern öncesi geri gelenekleri anlatan dengbejleri sevmezdik mesela Şakıro diye kılamedıla(aşk ezgileri) söyleyen bir dengbeji severdik mesela. O dönemki gençlik Şakıro'yu tutuyorduk. Bu anlamda bizim Serhat bölgesi(doğu Anadolu) daha rahattır. Daha erotik bir betimlemesi vardır kılamların(ezgi).

Mesela dün Bingöldeydik 14 yaşında tecavüze uğrayan genç kız olayın faili serbest bırakıldı. Bingöl namusuna sahip çık sloganı atıldığında biz müdahale ettik. Bu bir namus anlayışı değildir. Bu insani bir şeydir. Bu sadece bedene yönelik birşey değildir. Bunu beden üzerinden tartıştırmak istiyorlar insan böyle kirletilmez. Kadın bedenini bir laboratuvar gibi görmek istiyor sömürgeciler. Aile bu eril zihniyeti karşısına alıp gidip şikayetçi olabilmişse onları kutlamak gerekir. Zaten yapılmak istenen de bu sömürenler kadın bedenini bu şekilde namus olarak adlandırmak istiyor. Namus insanın kendi kimliğidir(37 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, parti meclisi üyesi).

İnsanların içine doğup büyüdükleri kültürel yapı, sonrasında alınan eğitimler ve dahil olunan sosyal sınıfa rağmen insanların cinsiyet ilişkilerine bakış açılarını ciddi düzeyde etkilemektedir.

5.4.2.Eşcinsellik

BDP'nin cinsel yönelimleri de içinde barındıran cinsiyet söylemi çerçevesinde ayrı ayrı siyasetçilerin ötekileştirilenler arasından eşcinselliğe nasıl baktıkları da konuşuldu. Bireysel olarak kimliklerin inşa edilmiş olduğunu düşünen Deniz bu konu ile ilgili fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Buna olumlu bakarız. Çünkü cinsiyetçi kimlikler doğal kimlikler değil, sosyolojinin oluşturduğu kimlikler. Dünyanın her zamanında ve tarafında eşcinseller oldu. Heteroseksüellerin daha ahlaklı olma gibi bir hali söz konusu değil. Eşcinsellerin uğradığı haksızlıkları savunmak konusunda bir öz eleştiri vermeliyiz. Bunların hepsi eğitim işi ve zaman işi. Kamusal alanı buna hazırlamak lazım.

Kişisel olarak cinsel yönelimlere karşı bir tepki olmamakla beraber cinsel yönelimler konusunda yaşanan haksızlıklara yeterli tepki geliştirilemediği ve BDP tarafından bu konunun yeterince gündemleştirilmediği söylenmelidir.

Umut'un ifadelerinden Kürtlerin ötekileştirildiklerinden dolayı diğer ötekileştirilen grupları anladığı ve diğer ötekileştirilen gruplara karşı ön yargılı olmadıkları söylenmelidir. BDP çatısı altında ve özellikle yeni kurulan HDP'de eşcinsel üyelerin olduğu ve beraber çalışma yürüttükleri şöyle anlaşılmaktadır:

Yani tabii Kürtler homofobik bir halktı. Halktı diyorum halktır demiyorum şuan farklı bir değerlendirme yapacağım. Kürtler toplum içerisinde ötekileştirilen olduklarını zamanla anladıkça ötekinin de ötekisi olduğunu anladılar. Kendilerinin de öteki kesimlerinin olduklarını anladılar. Şuanda Kürtler genel anlamda homofobik değil diyebilirim. En azından benim çevrem adına söyleyebilirim. Bu konuda partimizde zaten cins özgürlüğünü farklı yönelimleri olan insanların bu yönlerine saygıyla yaklaşıyor. Bu konuda onlara böyle karşıt bir düşünce yok hatta buralarda yok ama metropol kentlerinde yönetimlerimizde çalışmalarımızda bizle ev ev, mahalle mahalle gezen farklı cinsel yönelimleri olan arkadaşlarımız da var hatta Türkiye de ilk defa farklı yönelimde olan insanların kendilerini en rahat ifade ettikleri kurumlar bizim kurumlarımızdır. Kendi talepleri için en büyük destek aldıkları Kürtlerdir. Bütün kongrelerimizde, divanlarımızda,

yönetimlerimizde olurlar. En son HDP'nin kongresinde transeksüel bir arkadaşla divanı yönettik bu bir devrimdir. Kürtlerin zaman içinde bu konuda ılımlı esnek davranabileceklerine inanıyorum. Her ne kadar bölgede böyle cinayetler işlense de aile baskısından insanlar metropollere gitse de zor koşullarda bu konuda belli bir yol alındı ama çok yetersiz. Daha çok belki Kürt siyasetçileri, kanaat önderleri daha esnek ama tabanda hala yadırgayan küçümseyen bir hastalık olarak gören devletin düşüncelerine yakın olan bir sürü düşünce söz konusu son yıllarda bu konularda bence parti programlarımızda bakış açımız yerellere de yansıyor. Daha esnek bir tutum var biraz davayı, mücadeleyi bilen üç beş şey okuyan insanlar homofobik değiller en azından öyle gözüküyorlar, tepkilenmiyorlar bence bu da önemli bir şey. Yani dediğim gibi onlarda sonuçta bizim gibi bir insanlar(44 yaşında, üniversite mezunu, evli, eşi çalışıyor, belediye başkanı.).

Anlaşılacağı üzere bu anlamda Kürt Hareketi içerisinde bu anlamda yol kat edilmiş ise de yetersiz ve tabana yayılmamıştır. Bunun yanında Kürt Hareketi'nin 90'lı yıllarında halen ciddi bir cinsiyet söyleminin olmadığı ve eşcinselliğe karşı tutumun daha katı olduğunu Ömer çarpıcı bir örnek ile şu şekilde ifade etmektedir:

Bu konuda resmi bir şey vardır zaten valla benim arkadaşlarım vardı. İstanbul da kaldığım için nasip oldu tanıştık. Pek çok farklı tercihleri olan arkadaşlarım olmuştur. Benim öyle bir sıkıntım yok beynimde yok yani, eskiden yadırgıyordum. Yav bu nerden çıktı diyordum bilmiyordum mesela örnek verim daha çarpıcı olur. Gebze cezaevinde PKK den yargılanıyordum yıl 96. Bizim aramızda iki arkadaşımız geymiş, onların birlikte olduğunu duyduk bizimkiler onları atmıştı. Biri gerillacılık yapmıştı. Birisi de gasptan gelmişti. PKK adına gasp yapmıştı, atılmıştı. Teorik olarak

savunmak yetmiyor yani ama PKK modern bir örgüttür farkları benimsediğini söyler. O da PKK'nin bir kararıdır neticesinde. Ama örgütsel karara sunulduğunda yüzde yüz elini kaldırdı, atıldılar. Bu demek oluyor ki çoğumuzun zihninde teorik olarak kullandığımız farklılıklara cinsel eğilimlere evet demek o biraz vizyonda kalıyor. Şimdi hala öyle midir ben öyle bir örnekle karşılaşmamışım. Öyle bir şey olursa ne dersin dersin ben hayır derim. O zaman iradem gelişmemişti. Neden evet dediğimi bilmiyordum, biliyordum da farklı görüşlerin varlığını bilmiyordum. Benim siyasi yaşamıma mal olsa da hayır derdim. Nasıl ki kendi adıma kaybedebiliyorsam onlar adına da kaybedebilirim(45 yaşında, lise mezunu, nişanlı, parti meclisi üyesi).

Ahmet de eşcinsellik hakkında hem hareket içerisinde politikaların geliştirildiğini hem de bireysel olarak cinsiyetçi bir yaklaşımının olmadığını şu şekilde ifade etmektedir:

Eşcinsellerde bizim diğer kadın ve erkek olarak tanımladığımız cinsler gibi sonuçta onlarda meydana gelmiş insanlardır. Dolayısıyla her toplumun her kesimi gibi şuan da toplumda dışlanmış, yani Avrupa da kısmen aşılmış olsa bile yani dünyanın doğusunda yani Asya da henüz aşılmış bir sorun değildir. Dışlanan, şeytansı adeta lanetli insanlar gibi karşılanan bir insanlar topluluğudur. Yani bir özgürlük hareketi olarak hem de kişisel anlamda, düşüncem onların da diğer farklı din, inanç, farklı kimlikler gibi bir kimlik olarak, eşcinsel kimlik olarak kendilerini yaşamda örgütlemeleri, hatta kendilerini örgütleyebilmeleri için partimiz daha çok katkı sunması, kendilerini geliştirebilmelerini, yaşamda daha iyi ifade etmelerini sağlamak için onlara pozitif desteklemek gerektiğini düşünüyorum. Yetersiz de olsa bu yapılmaktadır. Onlar da özgün koşullarında kendilerini ifade

edebilme, toplumun bir kesimi olarak insanca yaşama hakkına sahipler.(58 yaşında, lise mezunu, emekli, evli, eş ücretli bir işte çalışmıyor, BDP il yöneticisi).

Diğer görüşmecilerin aksine Hasan eşcinsellik konusunda işlevselci bir tutum sergileyerek bu konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Toplumsal bakış acısıyla sapkınlıktır. Ha doğal olarak ben kadının veya erkeğin eşcinsel olmasına karşıyım. Çünkü fonksiyonları bellidir doğası gereği. Biraz daha şeyi tamamen özgürlükten ziyade fonksiyonel olarak bakmak gerekir çünkü niye bir eşcinsel çocuk doğurmaz. Bence duygusal anlamda bir sığınmadır. Tercihim değildir. İnsani olarak şey yapmam saygı gösteririm(41 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, BDP il yöneticisi).

Sonuç olarak BDP' li siyasetçiler farklı cinsel yönelimler karşısında homofobik bir tutum sergilememekle beraber Kürt Hareketi içerisinde siyaset yürütmek bu düşüncelerinin oluşmasında fazlasıyla etkili olmuştur. Ancak metropolde yaşıyor olmak cinsiyete duyarlı tutumu pekiştirmektedir.

5.5.Erkeklik Öldü mü?

BDP ve genel olarak Kürt hareketinin cinsiyet söyleminin tarihi hareketin başlangıç noktasına dayanmakla beraber dünya çapında cinsiyete yönelik yapılan reformlar ve belki de zamanın ruhuna göre yenilenen bir cinsiyet söylemi mevcuttur. Kamusal alanda ve özel alanda teorik olarak baskın bir şekilde kendini hissettiren söylemin kamusal alanda büyük ölçüde hedefine ulaştığı anlaşılmaktadır. Kadın politikacı sayısı, politika yapan kadınların yetki alanları ve kadınsız hiçbir örgütlenmenin olmaması buna en görünür örneklerdir. Ancak özel alanda bu cinsiyet söyleminin görünürlüğünü saptamak hayli zordur. Bu anlamda Kürt hareketinin cinsiyet söylemi doğrultusunda kadınlar günden güne güçlenmekte ve özgürleşmektedir. Ancak erkeklerin hareketin 'erkekliği öldürme'

söyleminden ne kadar etkilendikleri ve dönüşümün yaşanıp yaşanmadığı, gelinen nokta halen muğlaktır.

Demokratik bir erkeklik diyorsunuz? Buna cevap verirken doğrudan evet demek zor ama hayır demeyeceğim(Deniz, 37 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, parti meclisi üyesi).

Yani şimdi bir kere yeterli bulmuyorum. Tabi geçmişten çok daha iyi. Benimsediğimiz bir görüş ama bunu engelleyen faktörler çok fazla başta erkekler yani bizler yani, şimdi(Ali, 57 yaşında, emekli öğretmen, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye meclis üyesi).

Yöneticimizdir mesela, büyük umutlar, dava için yola çıkmıştık ama işte ailede böyle bir durum yaşıyordu. Sonuçta kimlik mücadelesine inanmış ama ona göre kimlik mücadelesi için ödenen bedel yerindedir ama kadının yeri de budur ama dönem kadın mücadelesi ile demokrasi mücadelesinin eşit olduğunu yeterince kavrayamamıştık(Umut, 44 yaşında, üniversite mezunu, evli, eşi çalışıyor, belediye başkanı).

Hala kendimizi adapte etmemişiz belki hem kendimizi hem gençleri bu konuda eğitmek yönlendirmek ve o perspektifi vermek lazım(Ömer, 45 yaşında, lise mezunu, nişanlı, parti meclisi üyesi).

İfadelerden, Kürt hareketinin erkekliği öldürme politikasının halen yeterince hayata geçmediği anlaşılmaktadır. Bu politikanın hayata geçmesinin bir yolu erkeklerin erkeklik imtiyazlarından vazgeçmesi koşuluna bağlıdır.

En azından şunu benimsetti. Erkek kimliği, erkeğin hak ettiği bir avantaj değil bunu reddetmesi gereken bir yapı olduğunu benimsedi. Ama bu avantajların tamamen sönmümlenmesi, kadınla eşit hukuka gelmesi zaman alan bir şey, bazen rezil olduğumuzu

bazen de vezir olduğumuzu görüyoruz. Ama şöyle bir şey yok. Biz de insanız çıkarlarımız var, zaaflarımız var, doğal olarak onları birden şey yapmıyoruz, işte ben erkekliğimi öldürdüm, demokrat oldum, insan oldum, kadına eşcinselle doğaya karşı sıfır noktaya geldim böyle bir şey yok. Ama bu kadın mücadelesinde bu imtiyazlarının reddedilmesi gerektiğini görüyorsun(Deniz, 37 yaşında, üniversite mezunu, bekâr, parti meclisi üyesi).

Toplum içerisinde erkeğin kazandığı imtiyazlardan vazgeçmek erkekliğin dönüşümüne kapı aralarken erkek siyasetçilerin geldikleri sosyo-kültürel yapının erkeklerin dönüşüme direnç göstermelerine yol açmaktadır.

Oturduğumuz kent daha çok sol demokratik güçleri barındırmasına rağmen kadının diğer bölgelerden, kentlerden çok farkı yoktu. Annem evde oturması, ev işleri yapması gereken, kız kardeşlerim okuldan sonra bir evlilik yapıp, önlerindeki tek işleri evlenmek zaten yapacak pek bir şeyleri yok düşüncesi vardı. Bende de vardı. Muhafazakâr bir aile olmamasına rağmen biz bile kadının mevcut halinin bu olduğunu, daha ne olsun evdedir, rahattır, daha ne olsun diyorduk. Belki diğer kadınlardan daha şeydir ama daha ne olsun ötesi yoktur diye düşünüyorduk(Umut, 44 yaşında, üniversite mezunu, evli, eşi çalışıyor, belediye başkanı).

Valla ben yani çocukluğumu hatırlıyorum kız kardeşlerime daha hor bakardım onları incitirdim(Ali, 57 yaşında, emekli öğretmen, evli, eşi ücretli bir işte çalışmıyor, eşi siyasetçi, belediye meclis üyesi).

Görüşme yapılan erkekler arasında Kürt hareketinde uzun yıllar boyunca siyaset yapmış olanlar ve üst düzey yönetim(milletvekili, belediye başkanı, parti meclis üyesi vb.) kadrolarında siyaset yürütenlerin diğer siyasetçilere göre kendilerindeki dönüşümü hızlandırdıkları saptanmıştır. Örneğin bir parti üyesinin dönüşümünün

daha çok zaman aldığını veya değişime direnç gösterdiğini Umut' un şu ifadelerinden anlayabiliriz:

Kadın kapıyı çalıp, yemeği, çayı, suyu uzatıyor erkek alıp koyuyor, bir erkek orda ayakta duruyor. Dönem dönem biz misafir olduğumuz evlerde kadın arkadaşların yüzünü göremedik. Birçok yerde arkadaşlarımız çok evliydi. Bir kısmı da kadınların erkekler tarafından kaçırılmasına yani ' eenolmuş?' çibuyejineke kurban nizanimkêbibe(ne olmuş ki bir kadındır bilmem kime(kaçıran kişiye) kurban olsun) ³² diyorlardı. Kadınlar partiye gelmezdi yönetici bulmazdık renk olsun diye bir iki isim konurdu ama yüzlerini görmezdik.

Ancak aradan geçen 10 yılda çok gelişme kat edildiğini şu yaşam pratiği ile ifade etmektedir:

İşte bugün misafir olduğumuz evde sizde gördünüz. Oturuyoruz birlikte yemek yiyoruz. Çok önemli bir şey, yirmi yıl önce misafir olduğun evde kadın asla erkek misafir yanında oturup yemek yemezdi. Küçük, basit ama bence büyük bir devrim. Bu aynı zamanda yaşamda diğer alanlarda da kadının ne kadar yol kat ettiğini gösteriyor. Kadınlar artık siyaset konuşuyor, eşlerini eleştiriyorlar.

Erkeklerin ister eğitim durumu ister yaş veya mensup oldukları sosyal sınıfın etkisi ile cinsiyete duyarlı kodları olsa da hareketin içinde çalışmanın bu konudaki duyarlılıklarını arttırdığı söylenmelidir.

Tabi insan politikleştikçe, kadınla erkek arasında aslında fizyolojik bir farklılık olabilir ama düşünsel, beyin, duygu, aktivite olarak çok bir farkın olmadığını farkına vardık. Kadınlar da erkekler gibi

---

³²Kürtçe' den Türkçe' ye çeviri tarafımdan yapılmıştır.

savaşıp mücadele edebiliyor, cezaevinde kalabiliyordu. Dolayısıyla hareketi okuyup anladıkça geçmişimden de utandım. Muhtemelen birçok insan, biz ne kadar büyük eksiklik içerisindeymişiz dedik tabii ki harekete katılmanın çok büyük katkıları oldu. Ben de o dönem dediğim gibi kız kardeşlerim evlilik çağları geldi diyen birisi iken(...)(Umut, 44 yaşında, üniversite mezunu, evli, eş çalışıyor, belediye başkanı).

Yani benim açımdan çok büyük değişikliğe yol açtığından eminim. Şu şekilde diyelim ki ben inanmıyorum ki on beş yıl önce Gülten KışanakD.Bakır belediye başkan adayı olsaydı. Bu kadar kimse tepkisiz kalmazdı(Ömer, 45 yaşında, lise mezunu, nişanlı, parti meclisi üyesi).

Yani tabii ki bende yeni bir insan tipini yarattı, elbette ki yarattı. Yani bakış açısını değiştirdi. Hem erkeğe bakış açısını hem de kadına bakış açısını değiştirdi diyebilirim yani. Her ne kadar geçmişte kadına karşı hümanist yaklaşımlar olsa bile hareket içerisinde çalışmak onunla birlikte olmak bu çalışmaların içinde yer almak elbette ki hem erkeğe karşı hem de kadına karşı bakış açımızı değiştirdi. Ama kendi adıma söylemek gerekirse gerçekten yaşamda yeniden yerini almak gibi bir arayışım bir tavrim gelişmiştir(Ahmet, 58 yaşında, lise mezunu, emekli, evli, eş ücretli bir işte çalışmıyor, BDP il yöneticisi).

Erkeklerin siyasal yaşamları ile beraber yaşamda yeni bir arayış içine girdikleri, kadın ve erkeğe yüklenmiş toplumsal cinsiyet kodlarının cinsiyete duyarlı bir hale evrildiği anlaşılmıştır. Ancak erkeklerin bu değişimin öznesi olmadıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Meydana gelen değişim kimi zaman her anlamda referans aldıkları hareketin öncüleri ve Abdullah Öcalan'ın çizdiği perspektiflerin hayata geçirilmesiyle, itme gücüyle gerçekleşmektedir. Kimi

zaman ise hareket içerisinde yapılanmasını oluşturan ve etki alanını genişleten kadın siyasetçiler veya kadınların yön vermeleri ile farkındalık gelişimi şeklinde olmaktadır.

Bu yaratılan algıyla alakalı bir şey. Dedim ya işte kota kavramı vardı millet çok tepki gösterdi bu nedir nerden çıktı diye? Fakat o da bizim böyle şey söyleme hakkımız yok bu partide doğrudan görülüyor(Ömer, 45 yaşında, lise mezunu, nişanlı, parti meclisi üyesi).

Dolayısıyla mücadeledeki rolü erkeği harekete geçirmesi, onu gerçekten kendine gelmesini sağlaması açısından çok önemlidir. Hayatın gerçekliği nedir? Özgürlüğün ne anlama geldiği, kadın en çok ezildiği için erkekten daha fazla özgürlüğe ihtiyacı vardır. Kadının bir mücadelede yer alması, harekete geçirir. Hem kendisi hareketlidir ve harekete geçirir. Çünkü hareket onun çıkarına hizmet eder. Erkeğinde özgürleşmesini sağlar. Erkeği harekete geçirme noktasında önemli bir rolü vardır(Ahmet,58 yaşında, lise mezunu, emekli, evli, eş ücretli bir işte çalışmıyor, BDP il yöneticisi).

Görüşülen siyasetçi eşlerinin, bu konudaki değerlendirmeleri genel olarak benzeşmekle beraber kadınlar eşlerinin geldiği noktayı şöyle özetlemektedirler:

Yani tabii ki erkekler çok değişti. Eskiden erkeklerle oturamazdık, konuşamazdık bu kadar. Şimdi öyle mi? Eşim sayesinde ortamlara girdik, insanlarla oturup sohbet edebiliyoruz(...) İstediğim zaman gider gelirim eşim karışmaz zaten bu hareket sayesinde artık erkekler daha anlayışlı. Gerçi yine kişiden kişiye değişir. Mesela bizde eş hareketin içinde olmayıp çok anlayışlı olanlar da var ama

hareket erkekleri çok değiştirdi(Elif, 50 yaşında, ilkokul mezunu, eşi siyasetçi, ücret karşılığı bir işte çalışmıyor).

Eşim ailesine göre daha moderndir. Ailesi biraz tutucu yani. Ama çok değiştiler tabii ki. Hatta 2 kızımız var. Diyor kızlar büyüyünce sevgilileri olursa tanıştırlar benle. Ben kızıyorum ona.(Rojin, 35 yaşında, ilkokul mezunu, eşi siyasetçi, kadın danışmanlık merkezinde temizlik personeli).

Eşler, kocalarının Kürt hareketi sayesinde ataerkil ilişki tarzından uzaklaştıklarını genel olarak teyit ederken, buna rağmen aralarında eşitsiz ilişkilerin olduğunu da belirtmektedirler. Erkeklerin erkeklik konforuna sığınarak işlerine geldiği gibi davrandıklarını şu şekilde ifade etmektedirler:

Yine nihayetinde erkektir. Bir sinirli damarları var ya. İşlerine gelmeyen bir durum olduğunda o damarı ortaya çıkarıyorlar(Elif, 50 yaşında, ilkokul mezunu, eşi siyasetçi, ücret karşılığı bir işte çalışmıyor).

Sonuçta erkek. Valla bizimki bu hareketten hiçbir şey anlamamış. Ben bekârken daha özgürdüm. Yani babam eski kafalıdır ama yine rahattım(Kamile, 37 yaşında, ilkokul mezunu, eşi siyasetçi, ücret karşılığı bir işte çalışmıyor).

Bana yardıma zamanı yok ama erkekler böyle işte. İşlerine geldiği gibi. Mesela benim babam da Kürt hareketinde siyasetçi ama işte aşiretçilik falan vardı(Rojin, 35 yaşında, ilkokul mezunu, eşi siyasetçi, kadın danışmanlık merkezinde temizlik personeli).

SONUÇ

Militarist süreçler yeni cinsiyet özelliklerini kurar ve yeni kadınlık ve yeni erkeklikler inşa ederler. Kadınların militarizmin etkilerini nasıl yaşadıkları, milli davalara katılım motivasyonları ve edindikleri yeni cinsiyet özellikleri hakkında bir takım çalışmalar mevcut olup erkeklerin militarizmle ilişkileri genel olarak aktör olmak, hareketin kurucuları ve sürdürücüleri olarak görünmektedir. Kuşkusuz ki var olan bilgiler erkeklik çalışmalarının da yeni olduğunu varsayarsak yetersizdir. Cinsiyet hiyerarşilerini anlamının bir yolu da eşitsizliklerin merkezini kadınlıktan erkekliğe kaydırmaktır. Çünkü kadın eşitsizliklere mazur kalarak madunlaşırken erkek de cinsiyet düzenin kendisine dayattıklarını taşımak zorunda ve işaret edilen, özendirilen, egemen erkeklik sınırında kalmaya zorlanmaktadır. Süreç içerisinde değişimler doğrultusunda hegemonik erkeklik kriterlerine uymayan erkekler dışlanmakta ve ötekileştirilmektedir. Dolayısıyla kadınlık gibi erkeklik de sabit ve değişmez bir süreç değildir.

Erkek, kendisini dönemin erkeklik normlarının dışında kaldığında veya erkeklik normlarının gereğini yerine getiremediğinde erkeklik kriziyle baş başa bulmaktadır. Bu doğrultuda erkeklik mefhumu da cinsiyet düzeni ile sürekli bir sınav içerisinde. Çeşitli yaklaşımlar patriyarkinin çöküşünü savunurken bazı görüşler erkeklerin patriyarkinin nimetlerinden vazgeçemeyeceklerini ve patriyarkinin çöküşü durumunda da erkekliğin yeni koşullarla yeniden üreteceği yönündedir. Hegemonik erkeklik sınırları dışında olanlar da hegemonik erkeklik ile işbirliği içinde olabilmekte veya desteklemese de bu değerleri sessiz kalarak veya pasif bir onay ile beslemektedir. Ancak eşitsiz cinsiyet düzeni içerisinde egemen erkeklik değerlerinden rahatsız olan gruplarda yok değildir. Homoseksüel, transgender, biseksüel ve etnik azınlık olan gruplar hegemonik erkeklik değerlerinden rahatsız olan erkek hareketleri olarak örgütlenmektedirler. Bu bağlamda etnik azınlık olarak Kürtlerin, Kürt hareketi içerisinde siyaset yürüten erkeklerin hareketin cinsiyet söylemi ile nasıl bir ilişki kurdukları analiz

edilmeye çalışıldı. Ancak Kürt hareketine geçmeden önce Kürtlerle yakın bir örnek olması açısından ve inşa süreçlerinin karşılaştırılabilirliği açısından Türk modernleşmesi örneğinde cinsiyetlerin nasıl mobilize edildikleri önemlidir.

Türk modernleşmesi serüveninde de birçok modernleşme hareketinde olduğu gibi modernleşmenin göstereni kadındır. Bu yönüyle modernleşme iddiası olan bir millet olarak ve vatanın 'çoktan modernleşen' erkekleri işe kadınların eğitimini, görgüsünü arttırma ile başlamıştır. Ancak eğitim ve görgüleri artarken kadınlardan iffetli olmaları, asli görevleri olan annelik ve eşlik görevlerinin gereklerini yerine kusursuzca getirmeleri gereği sürekli hatırlatılmıştır. Bu noktada ataerkil pazarlıklar kadınları güçlendirmenin bir yolu olarak ortaya çıkmış ve kadınlar kamusal alanda, siyasal alanda var olabilmek adına özel alandaki konumları konusunda çok eleştirel bir tutum takınmadıkları görülmüştür. Nihayetinde kamusal görünürlülük ulusal davaya dâhil olmanın bir sonucuydu. Dolayısıyla ulusun kurucuları olarak erkekler kadınları ulusal mücadeleye dâhil ederken bir takım vaatlerde bulunup, sınırları çizilmiş ve denetlenebilir bir cinsellik tanımı çizmişlerdir. Böylelikle kadınlar aseksüel bir profil oluşturmuş ve görünür olmanın avantajlarını yaşamak daha önemli bir kazanca dönüşmüştür.

Modernleşme adına yapılan reformlar ve çıkarılan yasalar kadın haklarını gözetici bir mekanizma oluşturamamıştır. Aksine cinsiyetçi kodlarla doludur. Mücadelenin erkeklerinin talebi, kadınların bir cins mücadelesi içinde olmaları veya bireyselleşmeleri değil tam olarak ulusal dava içerisinde davaya eklemlenen bir feminizmin sınırlarını kadınlara çizmektir. Bu yönüyle kadın devriminin erkek eliyle yapılmış bir kadın devrimi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Değişmesi gereken kadındır ve kadını değiştirecek modern erkekler olarak kurulmuş bir hak mücadelesi olarak ortaya çıkmıştır. Erkeklerin konumu sorgulanmamış ve erkeğin değişimiyle ilgili bir tartışma sürdürülmemiştir. Dolayısıyla ulusal davalarda kadınların siyasal olarak failliğinden söz etmek çok yerinde olmayacaktır.

1990'lara kadar uzanan yıllarda da siyasal temsil konusunda önü açılan kadınların siyasete girmelerinde ailelerinden bir erkeğin motivasyonu söz konusudur. Aile içerisindeki baba-kız ilişkisini gerek Milli Mücadele döneminde gerekse de günümüz Türkiye'sinde görmek mümkündür. Biyolojik bir baba-kız ilişkisinin dışında vatanın da bir aile olarak görülmesi nedeniyle, siyasetçi babaların kontrolünde siyasallaşan kadınları görmek mümkündür. Burjuva kadınları dışında kalan kadınları etkileyememiş ve belki de Devlet feminizmi Türk kadınları dışında kalan kadınların sorunları üzerine bir kadın inkılâbı tasarlamamıştır.

Kürt hareketindeki inşa projesine gelinecek olursa; kadın ilk dönem Kürt hareketinin sembolü olmuştur. Ancak bu söylemler çerçevesinde Kürt kadını konuşan değil Türk modernleşmesi örneğinde olduğu gibi hakkında konuşulandır. Ulusalçı söylemde kadının sembolleştirilmesinin başlıca nedeni, dil ve birçok kültürel unsurun anne aracılığıyla sonraki nesillere aktarılıyor olmasıydı. 'Kültür taşıyıcısı' misyonu ile beraber ulusal değerleri de nesillere aktaracak ve bu ulusal değerlerin yeniden üretilmesini kolaylaştıracaktı. Kürt hareketinde kadın cinsine kamusal alanda bir kimlik kazandıran 1980 sonrası Kürt hareketidir. Görünür olma hali ezilmişlik ve mağduriyet söylemleri üzerinden 'özgürleştirilecek kadın' imgesi ortaya çıkmıştır. Bu kurgu içerisinde de uzun süre cins olarak varlığından çok söz edilmemekle beraber, siyasi yapılanma içerisinde siyasetin eril diliyle kendini ifade etmiş, çalışmalarında baskı ve engellemelere maruz kalmıştır. Çünkü çekildiği/girdiği siyaset alanında sınırları mevcuttu ve ancak bu sınırlar içerisinde hareket alanı tanınıyordu.

Cinsiyet eşitliğine yönelik talepler ulusal talepler karşılandıktan sonraya bırakılmıştır. Kendisini politikada var etmenin yolu farkında olmadan eril siyaset dilini kullanmakta ve yerinden olan bir cinsiyet ile kamusal alanda varlığını hissettirmiş ve aktör olarak var olmuştur. İlk etapta kolektif bilinç ve ezilmişlik üzerinden gelişen politik katılım, 2000'lere doğru politika içerisinde sadece kolektif katılımı değil, kendinin ve cinsiyetinin farkına varmış, Türkiye ve

dünyadaki birçok sivil toplum örgütü ve kadın kuruluşuyla da bulunduğu politik konum nedeniyle ilişkilendirilerek eril siyasetin elini cinsiyeti üzerinden çekmeye çalışarak dönüşüme uğramıştır. Türkiye'deki diğer Feminist hareketlerle ilişkilendirilme durumu cinsiyet farkındalığı kazanma avantajı getirmiş, kendisinden daha önce hiç söz etmeyen daha çok Cumhuriyetçi ve modern kadın yapılanması olan Feminist Hareketin, Kürt kadın hareketinin farkına varmasını sağlamışlardır.

Kadınlar hem yürüttükleri siyaset içerisinde hem de özel alan ilişkilerinde iktidarı sarsmış ve rolleri yerinden etmiştir. Bugün kadınların siyasete katılımı noktasında yapılacak bir değerlendirmede mecliste kadın milletvekili sayısının çoğunu Kürt kadınları oluşturmaktadır. Bu aktif olma hali özel alandaki ilişkilerinin de daha demokratik bir konum alması beklentisini doğurmaktadır. Son 30 yıllık süreçte yaşadığı sınırlandırmaları, söylemleri, politikaya aktif katılımıyla politik birer özne olmuş ve bu süreç yeni bir Kürt kadın tipolojisini doğurmuştur. Politik katılım sadece aktif siyaset yürüten kadınların işine yaramakla kalmamış, siyasal yaşamı olmayan Kürt kadınlarının da sosyal yaşamlarını, özel alanlarını değiştirmeye başlamıştır. Farkındalık kazanma konusunda kırılma noktalarını oluşturmuştur. Bütün bu gelişmeler Kürt kadın kimliğinin sabit kalacağını göstermemekle beraber değişim ve dönüşümün olacağı kaçınılmazdır.

Bu bağlamda böylesi bir kadın özgürlüğü söylemini ideolojinin büyük bir parçası olarak belirleyen Kürt Hareketi özel de ise BDP kamusal alanda bir kadın görünürlüğü sağlamıştır. Tez kapsamında bu çerçevede merak edilen BDP içerisinde kamusal/siyasal alandaki kadın özgürlüğü, ailenin dönüşümü, erkekliğin sorgulanması söylemlerinin erkek siyasetçiler açısından özel alanda ne ifade ettiği. Bu bağlamda, BDP, her alanda cinsiyet eşitliğini gözetilen bir politika yürüterek, kamusal alanın cinsiyetçi öğelerden arındırılması ve geleneksel ataerkil ilişkilerin, sürdürücü ve besleyicisi olarak tanımlanan geleneksel ailenin yıkılması ve bir erkeklik dönüşümünün gerekliliğine vurgu yapan bir siyaset iddiası gütmektedir. En genel anlamda Kürt hareketinin *'kadınları özgürleşmeye,*

erkekleri erkekliği öldürmeye' çağırın bir söylemi doğrultusunda erkek siyasetçilerin politik serüvenleri ve hareketin içinde inşa olan öznelliklerine de değinme zorunluluğu hissedildi. Yapılan görüşmeler sonucu;

- BDP'li siyasetçilerin siyasallaşma süreçlerinin il etapta aile içinde başlamış, aile içinde başlayan siyasallaşma sürecinin yakın akrabaların hak eşitsizliklerini sorgulamalarının model alınması ile pekiştiği görülmüştür.

- Öğrencilik yıllarının, 1980'ler de Türkiye genelinde görülen sol- sosyalist hareketin ve Kürt hareketinin görünür olduğu yıllara paralellik göstermesi siyasallaşmanın en önemli etkenlerinden biri olmuştur. Ayrıca 1993 yılında yoğunluk gösteren çatışma ortamının etkisiyle köylerinin boşaltılması, zorunlu göçe maruz bırakılma, cezaevine girme ve yakınlarının faili meçhul cinayetlere uğraması sonucu erkekler harekete sempati duymaya başlamışlardır.

- Demokratik bir hak arayışı ile başlayan siyasallaşma bir yaşam biçimi haline gelmiş, siyasal alan yaşamlarının her alanında siyasetçileri motive eden bir güç haline gelmiştir.

- Kürt siyasal mücadelesini yürütmek erkek siyasetçiler için başlı başına taraf olmayı gerektirmekte, travmatik öyküler içinden bir siyasal mücadele yürütmek siyasetçileri zorlamakta ve siyaset yapılan arenada diğer siyasi partilerden daha fazla zaman harcanması gerekmektedir.

- Türkiye' de hem yerel hem de merkezi siyasette kadın temsil oranının en yüksek olduğu parti BDP'dir. Gerek kadınlara uygulanan pozitif ayrımcılık gerekse de kadınların mücadele ederek geldikleri nokta, kadınların kendilerini siyaseten ifade edebilecekleri bir alanın açıldığını göstermektedir. Bu bağlamda bu kadar çok kadın siyasetçinin siyaset yürüttüğü bir partide, Kürt hareketi içinde yıllanmış erkek siyasetçilerin kadınlarla beraber yürütülen siyasal çalışmalara, kadın temsiline ve ideolojilerinin kadınlık söylemini nasıl değerlendirdikleri analiz edilmelidir. Hareketin erkek aktörlerince BDP'nin kadın politikasının bir değerlendirmesi yapılırken, BDP'nin kadın özgürlüğü ideolojisinin BDP ile başlamadığı referans noktasının PKK ve lideri Abdullah Öcalan olduğu

anlaşıyor. Kadın özgürlüğü söyleminin miladının PKK ideolojisi olduğunu söylemek gerekmektedir. Sonrasında Kürt hareketinin siyasal tabanını oluşturan partiler de kadın özgürlüğü ideolojisini geliştirerek teorize etmişlerdir. Başlangıç teorisi olarak kadını *layık olduğu yere* getirme olarak teorize edilen kadın ideolojisi, Tanrıça İştâr, Anaerkil dönem atıfları ile fazlaca mitolojik referanslar bulundurmaktadır. Ancak mitolojik atıflar kullanılarak tasarlanan kadın özgürleşmesi projesi hareketin ilk kadınlık söylemleridir. Zamanla bu söylem daha feminist bir perspektife oturtulmuş olmalıdır ki hareketin bugününde erkekler kadınlar adına artık konuşmamakta kadınlar kendileriyle ilgili kararlar almaktadırlar.

- BDP’de kadınların siyasal yaşamda olmaları sıradan olarak değerlendirilirken BDP’ de uygulanan kadın kotası, eş başkanlık vb. cinsiyete duyarlı politika bazı siyasetçilerce benimsenmemektedir. Kadınların siyasal alandaki varlıkları siyasal alanın demokratikleşmesine, eril siyaset dilinin evrilmesine neden olmakla beraber erkek siyasetçilerde alanı paylaşma, erki yitirme kaygısı uyandırmaktadır. Bir yönüyle kadın siyasetçilerin varlığı erkekler açısından bir kontrol mekanizması oluşturmakta ve geleneksel ataerkil örüntü kodlarının yıkılmasına aracılık yapmaktadır.

- BDP içerisinde erkek siyasetçilerin büyük bir kısmı hoşnut olmasa da, kadın siyasetçilerin ciddi bir siyasal alan hâkimiyetleri vardır. Bu hâkimiyet siyasal alandaki erkek iktidarını sarsar durumdadır. BDP döneminde kadın temsili politikalarının Kürt hareketinin önceki yıllarına göre daha çok hayata geçtiği görülmektedir. Kadınlar kendilerini özne olarak var etmektedirler. Bu yönüyle kadın siyasetçiler erkek siyasetçilerce dayatmacı olarak algılanmakta ve erkeklere yönelik eleştirileri baskı altına alınma olarak nitelendirilmektedir.

- Hareketin özel alanda ise *kadının özgürleşmesi erkeğinde erkekliğini öldürmesi* yönündeki davetini erkeklerin hayatlarına nasıl uyguladıklarına göz atıldığında

ise; siyasetçilerden ev içi işbölümüne katılmayanlar en önemli neden olarak zaman sorununu dile getirmişlerdir.

- Kürt hareketinden dolayı cezaevinde kalan siyasetçilerin bir gelenek olarak komünal yaşadıkları, komünal yaşam öğretisinin cezaevinden çıktıktan sonra özel alanda kurulan ilişkilerde de devam ettiği söylenmelidir.

- Bunun yanında eşin çalışmasının erkeklerin ev işine katılımını arttırdığını söylemek gerekir. Erkekler ev içi iş bölümüne katılma noktasında, bu konuyla ilgili tutum takınmada kendilerini pasif olarak kurmakta ve işbölümü ile olan ilişkilerini, yaşamlarını paylaştıkları kadınlar belirlemektedir.

- Ayrıca genç ve yükseköğrenim görmüş olan erkek siyasetçiler işbölümüne katılmakta ve ‘kadın işi’, ‘erkek işi’ ayrımına inanmamaktadırlar. Genel olarak bütün görüşmeciler çocuk doğurmayı bir iş olarak tanımlarken, bunun dışındaki hiçbir işi kadınlığa atfeden bir söylemde bulunmamaktadırlar.

- Görüşmeciler içerisinde çocuk sahibi olanlar, çocuk bakımını kadının sorumluluk alanı olarak kodlamaktadır. Görüşmecilerin bir kısmı çocuk bakımını yapamamayı zaman yetersizliklerinden dolayı evde zaman geçirememeye bağlamaktadır.

- Ayrıca BDP’li siyasetçiler farklı cinsel yönelimler karşısında homofobik bir tutum sergilememekle beraber Kürt Hareketi içerisinde siyaset yürütmek bu düşüncelerinin oluşmasında fazlasıyla etkili olmuştur. Ancak erkekler açısından büyükşehirde yaşıyor olmak veya kentlileşme cinsiyete duyarlı tutumu pekiştirmektedir.

- BDP ve genel olarak Kürt hareketinin cinsiyet söyleminin tarihi hareketin başlangıç noktasına dayanmakla beraber dünya çapında cinsiyete yönelik yapılan reformlar ve belki de zamanın ruhuna göre yenilenen bir cinsiyet söylemi mevcuttur. Kamusal alanda ve özel alanda teorik olarak baskın bir şekilde kendini hissettiren söylemin kamusal alanda büyük ölçüde hedefine ulaştığı

anlaşılmaktadır. Kadın politikacı sayısı, politika yapan kadınların yetki alanları ve kadınsız hiçbir örgütlenmenin olmaması buna en görünür örneklerdir. Bu anlamda Kürt hareketinin cinsiyet söylemi doğrultusunda kadınlar günden güne güçlenmekte ve özgürleşmektedir. Ancak erkeklerin hareketin ‘erkekliği öldürme’ söyleminden ne kadar etkilendikleri ve dönüşümün yaşanıp yaşanmadığı, gelinen nokta halen muğlaktır.

- Erkek siyasetçilerin söylemlerinden de anlaşılan bu politikanın hayata geçmesinin bir yolu da erkeklerin erkeklik imtiyazlarından vazgeçmesi koşuluna bağlıdır. Toplum içerisinde erkeğin kazandığı imtiyazlardan vazgeçmek erkekliğin dönüşümüne kapı aralarken erkek siyasetçilerin büyüdükleri sosyo-kültürel yapı erkekliğin dönüşüme direnç göstermelerine yol açmaktadır.

-Görüşme yapılan erkekler arasında Kürt hareketinde uzun yıllar boyunca siyaset yapmış olanlar ve üst düzey yönetim(milletvekili, belediye başkanı, parti meclis üyesi vb.) kadrolarında siyaset yürütenlerin diğer siyasetçilere göre kendilerindeki dönüşümü hızlandırdıkları saptanmıştır.

-Erkeklerin ister eğitim durumu ister yaş veya mensup oldukları sosyal sınıfın etkisi ile cinsiyete duyarlı kodları olsa da bütün bu değişkenler bir yana hareketin içinde çalışmanın cinsiyet eşitliği konusunda duyarlılıklarının arttırdığı söylenmelidir.

- Siyasetçi erkeklerin eşleri ile yapılan görüşmelerde, erkeklerin Kürt hareketi sayesinde ataerkil ilişki tarzından uzaklaştıklarını genel olarak teyit ederken, buna rağmen erkeklerin erkeklik konforunu yaşadıkları ve kriz dönemlerinde geleneksel ataerkil cinsiyet kodlarının ortaya çıktığı ve aralarında ne olursa olsun eşitsiz ilişkilerin olduğunu anlaşılmıştır.

Elde edilen bulgular sonucu; erkeklerin siyasal yaşamları ile beraber yaşamda yeni bir arayış içine girdikleri, kadın ve erkeğe yüklenmiş toplumsal cinsiyet kodlarının cinsiyete duyarlı bir hale evirildiği anlaşılmıştır. Kürt

hareketinin, geleneksel cinsiyet ilişkilerini hareketin erkeklerine sorgulatur hale getirdiği, kamusal alanda siyasetçi erkeklerce cinsiyetçi kodların kırılmaya uğradığı, özel alanda da Kürt hareketinin söyleminin özel alanda tartışılabilirliğinin arttığı ve gündelik yaşamların içerisine sızmaya başladığı söylenebilir. Cinsiyet eşitliği noktasında erkekler tam bir dönüşüm sağlayamamaları da kendi erkeklik değerlerine eleştirel bakış açısı kazanmışlardır. Cinsiyet rollerine bakış açılarını hareketin söyleminin yanında erkeklerin siyaset içimdeki pozisyonları, eğitim durumları, kentleşmeleri, eşlerinin tutumları ve ücret karşılığı bir işte çalışıp çalışmamaları da büyük oranda belirlemektedir.

Bu bağlamda, Kürt hareketi içerisinde özellikle 1990'larla birlikte kadınlar hem içerisinde buldukları ve yürütücüsü oldukları politik işleyişi hem de özel alan ilişkileri içerisindeki iktidarı sarsmış ve rolleri yerinden etmiştir. Kadınların siyasal alandaki varlıkları siyasal alanın demokratikleşmesine, eril siyaset dilinin evrilmesine neden olmuştur. Paralel şekilde erkek siyasetçilerde (görüşmeler boyunca söyledikleri üzere), hem siyasal hem de özel alanı paylaşma, erki yitirme kaygısı uyandırdıkları anlaşılmıştır. Bir yönüyle kadın siyasetçilerin varlığı erkekler açısından bir kontrol mekanizması oluşturmakta ve geleneksel ataerkil kodların sarsılmasına ve hatta yıkılmasına aracılık yapmaktadır.

Erkeklerin ister eğitim durumu ister yaş veya mensup oldukları sosyal sınıfın etkisi ile cinsiyete duyarlı kodları olsa da bütün bu değişkenler bir yana Kürt hareketinin cinsiyet mefhumu üzerine olan genel politikaları içinde bulunmanın/çalışmanın cinsiyet eşitliği konusunda duyarlılıklarını arttırdığı söylenmelidir. Erkeklerin siyasal yaşamları ile beraber yeni bir arayış içine girdikleri, kadın ve erkeğe yüklenmiş toplumsal cinsiyet kodlarının cinsiyete duyarlı bir hale evrildiği anlaşılmıştır. Ama kamusal alanda cinsiyetlerin –yeniden- belirlenişi ve kırılmaya maruz kalan ataerkil örüntüler özel alanda da aynı paralellikte ilerlememektedir. Cinsiyet politikasının özel alanda harekete geçmesini etkileyen farklı değişkenler mevcuttur. Erkekler hem kamusal hem de özel alandaki bu değişimin tek öznesi değil ama buonlara rağmen gelişen bir süreç

de değildir. Yani erkekler bir itme gücüyle de olsa kısmen bu değişimin gönüllü katılımcısı durumundadır. Meydana gelen değişim, kimi zaman her anlamda referans aldıkları hareketin öncüleri ve özellikle Abdullah Öcalan'ın çizdiği perspektiflerin hayata geçirilmesiyle ya da bunun tazyiki ile gerçekleşmektedir. Kimi zaman ise hareket içerisinde kurumsallaşan ve etki alanını genişleten kadın siyasetçiler veya siyasal hareket içerisindeki erkeklerin yaşamlarındaki kadınların yön vermeleri ile bahsi geçen değişim olabilmektedir.

Sonuç olarak diğer ulusal davalarda ve milliyetçi hareketlerde olduğu gibi Kürt hareketi de kimlik mücadelesi kurup tarihini yazarken cinsiyetleri yeniden kurar, kadın ve erkeği harekete geçirmek için çeşitli vaatlerde bulunmuştur. Kürt hareketinin söylemi süreç içerisinde kendisini revize ederek yeni cinsiyet söylemini kurmaktadır. Hareket kimlik mücadelesini sürdürürken gündelik hayatları da düzenlemektedir. Harekete eklenen cinsiyetler yeni cinsiyet özellikleri edinirler. Bu bağlamda siyasallaşma güçlenmeyi ve kamusal alanda görünür olmayı beraberinde getirdiğinden kadınların çıkarına hizmet etmektedir. Ancak ulusal davaların erkekleri genellikle erkek egemen cinsiyet kodlarına yaslanarak erkeklik değerlerinin avantajından vazgeçmezken, kimi zaman da dahil olunan davanın cinsiyet söylemi doğrultusunda kendisinde değişim yaratmak zorunda kalmakta bu değişim kimi zaman doğal akışında gerçekleşse de ulusal hareketlerin söyleminin içerisinde etkileşimin olmamanı kaçınılmazdır. Sadakatle bağlı oldukları hareketin söylemi böylelikle yeni bir erkeklik kurmaktadır. Dolayısıyla milliyetçi süreçler cinsiyeti yeniden belirlemektedir.

KAYNAKÇA

A. Kitap

- Abadan-Unat, N. (1998). 'Söylemden Protestoya: Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü', 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, (Ed. A.B.Hacımiraçoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Acar-Savran, G. (2004). *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*, İstanbul: Kanat Kitap.
- Ağduk, M. (2011). 'Cumhuriyet'in Asil Kızlarından '90'ların Türk Kızlarına...1990'larda bir 'Türk Kızı': Tansu Çiller' Vatan, Millet, Kadınlar, (Ed. A.G. Altınay), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altuntaş, N. (2012). 'İslamcı ve Kürt Kadın Örneğinde Türkiye'de Farklı Kadın Konumları', Türkiye'de Farklılıklarına Rağmen Kadınlar İçinde, (Ed. N. Altuntaş), Ankara: Orion Yayınları.
- Arat, Y. (1995). 'Feminizm ve İslam: Kadın ve Aile Dergisinin Düşündürdükleri', 1980'ler Türkiye'sinden Kadın Bakış Açısından Kadınlar, (Der. Ş.Tekeli), 3. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arat, Y. (1998). 'Türkiye'de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Roller, 1934-1980', 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, (Ed. A.B.Hacımiraçoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Arat, Z. F. (1998). 'Kemalizm Ve Türk Kadını', 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, (Ed. A.B.Hacımiraçoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Arendt, H.(1994). *İnsanlık Durumu*, Çeviren: B.S. Fiener, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altınay, A.G. (2011). 'Milliyetçilik, Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm' Vatan, Millet, Kadınlar İçinde (Ed. A.G. Altınay), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayart, J.F. (1999). *Kimlik Yanılsaması*, (Çev. M. Moralı), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bayrak, M. (2002). *Geçmişten Günümüze Kürt Kadını*, Ankara: Özge Yayınları.
- BDP Siyaset Akademisi, *BDP Tüzüğü İşleyişi Ve Yönetim Anlayışı*, İstanbul: Gün Matbaacılık, (basım yılı belirtilmemiş).

- Beauvoir, S.D. (1993). İkinci Cins, İstanbul: Payel Yayınları, (1949).
- Berktaş, F. (1998). 'Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak', 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler (Ed. A.B.Hacimirzaoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Bora, A. (2011). 90'lar da Türkiye'de Feminizm, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2001). *Masculine Domination*, Cambridge: PolityPress.
- Butler, J. (2010). *Cinsiyet Belası; Feminizm ve Kimliğin Alt Üst Edilmesi*, (Çev. B.Ertür), İstanbul: Metis Yayınları, (1990).
- Canpolat, N. (2003). 'Michel Foucault' Kadife Karanlık içinde, (Hazırlayanlar: N. Rigel, vd.), İstanbul: Su yayınları.
- Carrigan, T, Connel, B., Lee, John. (2002). "Toward a New Sociology of Masculinity", Adams, R. ve Savran, D. (eds) The Masculinity Studies Reader içinde, Oxford: Blackwell.
- Chatterje, P. (2011). 'Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm', (Çev. E. TILKİ), Vatan, Millet, Kadınlar, (Ed. A. G. Altınay), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Connell, R.W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, (Çev. C. Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, (1987).
- Çağlayan, H. (2010). *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar; Kürt Hareketinde Kadınlar Ve Kadın Kimliğinin Oluşumu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağlayan, H. (2013). *Kürt Kadınların Penceresinden*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durakbaşı, A. (1998). 'Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın Ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği Ve Münevver Erkekler' 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, (Ed. A.B. Hacimirzaoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Engloe, C. (2003). 'Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler', (Çev. B. Kurt & E. Aydın), İstanbul: Çitlembik Yayınları, (1989).
- Engloe, C. (2011). 'Feminizm, Milliyetçilik, Militarizm' (Çev. A. G. Altınay- T. Güney), Vatan, Millet, Kadınlar (Ed. A.G. Altınay), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Foucault, M. (2005). *Özne ve İktidar*, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Foucault, M. (2012). *Cinselliğin Tarihi*, (Çev. H. U. Tanrıöver), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, (1976).
- Habermas, J. (1997). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*, (Çev.). T. Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, (1962).
- Joane, N. (2011). “‘Erkeklik ve Milliyetçilik:’ *Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik*” (Çev. A. Bora), Vatan, Millet, Kadınlar (Ed. A.G. Altınay), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kadıoğlu, A. (1998). ‘*Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları*’, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler (Ed. A.B.Hacimirzaoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kandiyoti, D. (1997). ‘*Kimlik Kavramı ve Yetersizlikleri: Kadın ve Ulus*’, Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler içinde, (Çev. A. Bora, vd.), İstanbul: Metis Yayınları
- Kimmel, M.S. (1994). Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity. *Teorizing Masculinities*,s.119-141. Calif.: Sage Publications. TMR, sf 266-287.
- Güneş- Ayata, A. (1998). ‘*Laiklik, Güç Ve Katılım Üçgeninde Türkiye’de Kadın Ve Siyaset*’, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler (Ed. A.B.Hacimirzaoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Göle, N. (2008). *Melez Desenler*, İstanbul: Metis Yayınları,
- Lefebvre, H. (2012). *Gündelik Hayatın Eleştirisi*, (Çev.) I. Gürbüz, İstanbul: Sel Yayıncılık, (1958).
- Mojab, S. (2005). *Devletsiz Ulusun Kadınları: Kürt Kadını Üzerine Araştırmalar*, Diyarbakır: Avesta Yayınları.
- Nikitin, B. (1994). *Kürtler*, (Çev.) H. Demirhan & C. Süreyya, İstanbul: Deng Yayınları.
- Öcalan, A. (1993). *Kürdistan’ da Kadın Ve Aile*, Weşanen Serxwebûn.
- Özcan, A.N. (1999). *PKK (Kürdistan İşçi Partisi), Tarihi, İdeolojisi, Yönetimi*, Ankara: ASAM.

- Saigol, R. (2011). *'Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri'* (Çev. T. Güney), Vatan, Millet, Kadınlar, (Ed. A.G. Altınay), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saktanber, A., Cindoğlu, D., Yaylacı, Ş. (2009). *Siyasi Zihniyette Toplumsal Cinsiyet:23. Dönem TBMM'de Kadın Erkek Eşitliği Sorununun İncelenmesi*(Proje no:108K081), Ankara.
- Sancar, S. (2011). *Erkeklik: İmkansız İktidar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sancar, S. (2013). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Selek, P. (2013). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin- Fırat, B. (2012) *'Türkiye'de zorunlu göç ve Kürt kadını'*,Türkiye'de Farklılıklarına Rağmen Kadınlar, İçinde, (Ed. N. Altuntaş), İstanbul: Orion Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1998). *'Birinci Ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme'*, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler (Ed. A.B.Hacımırzaoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Üstündağ, N. (2013). *'Pornografik Devlet- Erotik Direniş: Kürt Erkek Bedenlerinin Genel Ekonomisi'*, Erkek Millet Asker Millet, (Ed. N.Y. Sünbuloğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalçın-Heckmann, L., Van Gelder, P. (2011). *'90'larda Türkiye'de Siyasal Söylemin Dönüşümü Çerçevesinde Kürt Kadınlarının İmajı: Bazı Eleştirel Değerlendirmeler'*, Vatan Millet, Kadınlar, (Ed. A.G. Altınay), İstanbul: İletişim yayınları.
- Yuval-Davis, N. (2010). *Cinsiyet ve Millet*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Walby, S. (2011). *'Kadın ve ulus'* (Çev. A.G. Altınay –T. Güney), Vatan, Millet, Kadınlar, (Ed. A.G. Altınay), İstanbul: İletişim Yayınlar

B. Dergi

- Özbay, C. (2013). *Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak*, Doğu- Batı Dergisi içinde, Kasım, Aralık, Ocak 2012-13, (Ed.) C. Ö. Özmen, İstanbul: Doğu Batı Yayınları,
- Riley, D. (1988). "Am I That Name?": *Feminism and the Category of "Women" in History*, Macmillan.
- Sancar, S. (2001). 'Savaşta Çocuklarını Kaybetmiş Türk ve Kürt Anneler', Toplum ve Bilim, Sayı 90, güz, s. 22-40.
- Uçan, G. (2012). *Post- Modern Erkek(lik)*, Celal Bayar University Journal of Social Sciences (Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi), issue: 102 / 2012, pages: 262271, on www.ceeol.com.

C. Yayımlanmamış Tez

- Aktaş, F. O. (2010). *Türkiye’de Erkekliğin Kurgulanışında Askerliğin Yeri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Barutçu, A. (2013). *Türkiye’de Erkeklik İnşasının Bedensel Ve Toplumsal Aşamaları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Türkiye.
- Demren, Ç. (2001). *Ataerkillik ve Erkeklik Biçimlerinin Karşılıklı İlişkileri ve Etkileşimleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.
- Mermertaş, B. (2011). *Biyo-Politika, Özneleş(Tir)me ve Milliyetçilik: Kürt Toplumsal Hareketleri*, MSGSÜ, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Türkiye.

c. Web

Özbay, C.(2003). Beden, Erkeksilik ve Savaş,
<http://bianet.org/bianet/toplum/20593-beden-erkeksilik-ve-savas>
Erişim tarihi: 10.05.2013

Sancar, S.(2006), Egemen Erkeklikler Karşısında Farklı Erkeklikler,
www.hevjin.org Erişim tarihi: 11.05.2013

SANKIR, H.,*Eril Tahakküm ve Üstün Erillik Olgusunun Plastik Sanatlar Alanında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Oluşumuna Etkilerinin Oluşumuna Etkileri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme.*
http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/hasan_sankir_2_1010.pdf Erişim Tarihi: 30.12.2012

Türk, B. (2007), Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkan Olarak Pierre Bourdieu.
<https://istifhane.files.wordpress.com/2010/05/eriltahakkum.pdf> Erişim tarihi: 07.02.2015

<http://www.haberler.com/berfo-ana-nin-tabutunu-kadinlar-omuzladi-4358127-haberi/> 06.05.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bdpde-esbaskanlik-nasil-uygulanacak>
son erişim 30.08.2014.

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=26138818&tarix=2014-04-02>
son erişim 22.10.2014

EK -1 : Görüşülen Erkeklerle İlişkin Bilgi:

1. Sedat:

37 yaşında, BDP il başkanı, Batmanlı, ilkokul mezunu. Evli ve 2 çocuk babası, eşi çalışmıyor, 15 yıllık siyasi geçmiş var. Siyasi nedenlerden dolayı 10 yıl cezaevi öyküsü var.

2. Deniz:

37 yaşında, parti meclis üyesi, Erzurumlu, üniversite mezunu, bekar, başından bir evlilik geçmiş, 19 yıllık siyasi geçmiş var.

3. Mehmet:

56 yaşında, belediye başkan yardımcısı, Batmanlıyım. Ön lisans mezunu, kamu kurumundan emekli, evli ve 6 çocuğum var. Eşi çalışmıyor, BDP' de siyasetçi, 12 Eylül olaylarından bu yana siyasi geçmiş var. Siyasi nedenlerden dolayı cezaevi öyküsü var.

4. Umut:

44 yaşında, belediye başkanı, Karşlı, üniversite mezunu, evli ve iki çocuk babası, eşi çalışıyor, 30 yıllık siyasi geçmiş var, siyasi nedenlerden dolayı 2 yıl cezaevinde kalmış.

5. Hüseyin:

38 yaşında, BDP il yöneticisi, D.Bakırlı, ilkokul mezunu, evli, 3 çocuğu var, eşi çalışıyor, 10 yıllık siyasi geçmiş var.

6. Ömer:

45 yaşında, parti meclisi üyesi, D.Bakırlı, lise mezunu, nişanlı, 20 yıllık bir siyasi geçmiş var. Siyasi nedenlerden dolayı toplam 5 yıl cezaevinde kalmış.

7. Ali:

57 yaşında, belediye meclis üyesi, Batmanlı, ön lisans mezunu, emekli öğretmen, evli ve 5 çocuk babası, eşi ücretli bir işte çalışmamakla beraber siyasetçi, yaklaşık 30 yıldır Kürt siyaseti içerisinde siyaset yapıyor, siyasal nedenlerle 2 yıllık cezaevi öyküsü var.

8. Ahmet:

58 yaşında, BDP il yöneticisi, Şırnaklı, lise mezunu, evli ve 3 çocuk babası, eşi çalışmıyor, emekli, yaklaşık 30 yıldır Kürt siyaseti içerisinde siyaset yapıyor, siyasal nedenlerle 5 yıllık cezaevi öyküsü var.

9. Hasan:

41 yaşında, BDP il başkanı, D.Bakırlı, üniversite mezunu, bekâr, 21 yıllık siyasal geçmişi var, siyasal nedenlerle 4 yıllık cezaevi öyküsü var.

10. Burhan:

55 yaşında, BDP il yöneticisi, Şırnaklı, ilkokul mezunu, evli ve 7 çocuk babası, eşi çalışmıyor, ticaret ile uğraşıyor, 30 yıldır Kürt siyaseti içerisinde siyaset yapıyor.

Ek-2 Görüşülen Kadın Bilgisi:

Elif:

50 yaşında, ilkokul mezunu, eşi siyasetçi, ücret karşılığı bir işte çalışmıyor.

Rojin:

35 yaşında, ilkokul mezunu, eşi siyasetçi, kadın danışmanlık merkezinde temizlik personeli.

Kamile:

37 yaşında, ilkokul mezunu, eşi siyasetçi, ücret karşılığı bir işte çalışmıyor.

Ayşe:

31 yaşında, öğrenci, babası siyasetçi, bekâr.

Helin:

30 yaşında, psikolog, babası siyasetçi, evli.

Ek -3 Mülakat Soruları

1-Kendinizi biraz tanıtır mısınız? (Meslek, Medeni durum, yaş, eğitim durumu, BDP içindeki görevi)

2- Ne kadar süredir siyasal yaşamın içerisindeyiz? Siyasal sürecinizden biraz söz eder misiniz?(başka partilerde siyaset yapmış mı?)

3- BDP' de siyaset yürütmenin nasıl getirileri ve götürüleri var? Karşılaştığınız zorluklar nelerdir?

4- Partinizin kadın politikasından biraz söz eder misiniz? Bu politikayı nasıl buluyorsunuz?

5- Kadınlarla birlikte siyasi faaliyette bulunmayı nasıl değerlendiriyorsunuz? Erkeklerle birlikte çalışmaya göre olumlu ve olumsuz yanları var mı?

6- Daha önce iş hayatınız boyunca kadınlarla çalıştınız mı? Kadınlarla iş yaşamında beraber çalışmak nasıl?

7- Kadınların siyasal yaşamda olmaları önemli mi? Neden? Olmasalardı ne olurdu?

8- Sizce partideki kadınlar bu yaklaşımın hakkını verebiliyor mu, doğru değerlendirebiliyorlar mı?

9- Partinizin 'kadın özgürlüğü' söylemini ve çağrısını nasıl buluyorsunuz? Sizin için kadının özgür olması ne demektir?

10- Parti dışında, kendi çevrenizdeki kadınlar açısından örneğin eşiniz, kızınız ya da kız kardeşiniz açısından düşündüğünüzde "kadın özgürlüğü" yaklaşımının onlar üzerindeki etkisi nedir? Aile ve akrabalık ilişkilerinizde ve genel olarak parti

dışındaki kadınlarla ilişkilerde bu yaklaşımın gereklerini yerine getirmek mümkün olabiliyor mu? Güçlükler varsa neler?

11- Beraber yaşadığınız kadın(lar)la ev içi iş bölümünüz nasıldır?

12- Sizce erkeğin ev içindeki sorumlulukları nelerdir?

13- Aile yaşamı içerisinde kadının özgürlüğünün sınırları nedir sizce?

14- Namus nedir? Kim sorumludur?

15- Eş cinsellik hakkındaki tutumunuz nedir? Parti mensubu bir eş cinsel üyeye karşı partinin tutumu nedir?

16- Partinizin kadınları ve erkekleri geleneksellikten kopmaya çağıran bir söylemi var. Bu söylem sonucu hareketin kadınları ve erkekleri dönüşüme uğradılar mı? Nasıl? (özellikle erkeklerin tutum ve yaşayışında değişiklikler nelerdir?)

17- Sizin eklemek istediğiniz hususlar var mı? Teşekkürler.

ÖZGEÇMİŞ

26 Nisan 1984 tarihinde Şırnak' da doğdu. 2006 yılında Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümünden mezun oldu. Kadın Sığınma evinde idareci olarak çalışıyor. 2012 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans Programına kabul edildi.